

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Pedagogická fakulta

Ústav pedagogiky a sociálních studií

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Iveta Bögiová

Přístup odsouzených ke vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně a použila jen zdrojů uvedených v seznamu literatury.

V Olomouci dne

.....

podpis

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Lindě Švrčinové, Ph.D. za odborné vedení diplomové práce, cenné rady a celkovou podporu. Poděkování patří také pracovníkům Vazební věznice Olomouc a Věznice Opava za umožnění dotazníkového šetření a poskytnutí potřebných informací.

Obsah

ÚVOD	6
TEORETICKÁ ČÁST	9
1 VÝKON TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY	9
1.1 Trest odnětí svobody	9
1.2 Penologie	12
1.3 Penitenciární pedagogika.....	14
2 VZDĚLÁVÁNÍ VE VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY	16
2.1 Význam vzdělávání ve VTOS	16
2.2 Vývoj vzdělávání ve VTOS.....	19
2.3 Systém vzdělávání ve VTOS	24
2.3.1 Formální vzdělávání	24
2.3.2 Neformální vzdělávání	26
3 PROGRAM ZACHÁZENÍ	28
3.1 Tvorba programu zacházení	29
3.2 Aktivita programu zacházení.....	31
3.3 Odboníci zapojení do realizace programů zacházení	36
3.4 Standardizované programy zacházení v ČR	39
4 MOTIVACE KE VZDĚLÁVÁNÍ	43
4.1 Definice motivace	43
4.2 Dělení motivace	44
4.3 Motivace dospělých ke vzdělávání	45
4.4 Motivace ke vzdělávání ve VTOS	46
PRAKTICKÁ ČÁST	49
5 ÚVOD DO PRAKTICKÉ ČÁSTI.....	49
5.1 Výzkumné cíle	49
5.2 Výzkumné otázky a hypotézy.....	50
5.3 Výzkumný soubor.....	52
5.4 Metody sběru dat a realizace výzkumného šetření	52
6 VYHODNOCENÍ DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ PODLE JEDNOTLIVÝCH DÍLČÍCH CÍLŮ	54

6.1	Identifikace odsouzených	54
6.1.1	Věk odsouzených	54
6.1.2	Nejvyšší dosažené vzdělání odsouzených	55
6.1.3	Nejvyšší dosažené vzdělání rodičů odsouzených.....	57
6.1.4	Počet výkonů trestu odnětí svobody.....	59
6.1.5	Délka posledního výkonu trestu odnětí svobody	60
6.2	Motivace vězňů ke vzdělávání	61
6.3	Postoje odsouzených ke vzdělávání	63
6.3.1	Účinnost programů zacházení	64
6.3.2	Působení programů zacházení na chování odsouzených.....	66
6.3.3	Využití možnosti formálního vzdělávání	68
6.3.4	Návštěvnost vzdělávacích aktivit	71
6.3.5	Spokojenost s nabídkou vzdělávacích aktivit.....	75
6.3.6	Celková spokojenost se vzděláváním ve VTOS.....	76
7	ANALÝZA DOSAŽENÝCH VÝSLEDKŮ A DOPORUČENÍ	79
8	DISKUZE.....	83
	ZÁVĚR	86
	Seznam použitých zdrojů	88
	Seznam použitých zkratk.....	93
	Seznam obrázků, tabulek a grafů	94
	Seznam příloh.....	95

Úvod

„Má-li se člověk stát člověkem, musí se vzdělat.“

Jen Amos Komenský

Tématem diplomové práce je vzdělávání odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody. Jak praví Jan Amos Komenský (viz. citát výše), aby se člověk stal člověkem kultivovaným a respektujícím společenské normy a pravidla, musí se patřičně vzdělávat. Člověk, který je odsouzen k pobytu ve vězení se od těchto norem a pravidel určitým způsobem odchýlí. Aby byl schopný se do společnosti časem opět vrátit, je nutné potlačit jeho špatnou stránku a najít naopak tu dobrou. Toho se dá docílit působením různých výchovných prostředků a vzděláváním. Vzdělávání odsouzených hraje velikou roli ve snaze o jejich resocializaci, která má napomoci k úspěšnému návratu jedince zpět do společnosti. Úspěšně resocializovaný člověk má být schopen znovu se integrovat do společnosti, ze které se dříve svým nevhodným jednáním sám vyčlenil, přičemž je předpokládáno, že jeho trestná činnost se již nebude opakovat. Pokud by k jejímu opakování přece jen došlo, je to znamením, že resocializace nebyla úspěšná a je potřeba na ní více zapracovat. Ne vždy je to ale chyba samotného jedince či zaměstnanců vězeňské služby. Návrat k trestné činnosti může být způsoben odmítavým postojem společnosti k bývalému vězni, což mu brání v úplném začlenění se a je mu tak znemožněno dokázat, že se stal lepším člověkem a chce žít spořádaný život, na který má nárok.

K výběru tématu mě vedl rozhovor s kamarádkou, která se zmínila o návratu jejího souseda z výkonu trestu odnětí svobody, přičemž mluvila o tom, že se během svého výkonu trestu za vraždu stihl vyučit ve třech oborech, tudíž neměl problém ihned sehnat práci. V tu chvíli jsem si uvědomila, že jsem nikdy nepřemýšlela nad tím, že je ve vězení umožněno formální studium a začala jsem si o vzdělávání ve věznicích zjišťovat více informací. Nejdříve jsem pocítovala zlost, proč by měl člověk, který někoho zavraždil, dostat možnost si v rámci odpykávání trestu doplnit stupeň vzdělání, ale později jsem pochopila, že dnes už je na trest pohlíženo jinak než dříve a usiluje se zejména o nápravu a polepšení, než o pouhé trestání.

Diplomová práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. **Teoretická část** poskytuje čtenáři aktuální teoretická východiska vztahující se k problematice vzdělávání odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody v ČR.

Cíle teoretické části:

- Charakterizovat *výkon trestu odnětí svobody*, jeho systém a realizaci na území ČR. Definovat pojmy penologie, penitenciaristika a penitenciární pedagogika, a vysvětlit jejich postavení v problematice výkonu trestu odnětí svobody.
- Popsat systém *vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody* a jeho význam pro odsouzené. Stručně charakterizovat historický vývoj vzdělávání odsouzených v ČR.
- Charakterizovat *programy zacházení* a interpretovat jednotlivé aktivity, které jsou jejich obsahem. Popsat jejich tvorbu a realizaci. Představit a stručně charakterizovat standardizované programy zacházení, které jsou využívány v českých věznicích.
- Definovat *motivaci ke vzdělávání* a zařadit její problematiku do oblasti vzdělávání dospělých odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody.

Praktická část obsahuje výsledky výzkumného šetření, které probíhalo ve Vazební věznici Olomouc, kde jsou umístěni odsouzení muži a ve Věznici Opava, kde svůj trest vykonávají naopak odsouzené ženy. Cílem praktické části je analyzovat přístup odsouzených ke vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody v rámci programů zacházení a prozkoumat, co odsouzené nejčastěji ke vzdělávání motivuje. Hlavní cíl je rozdělen do jednotlivých dílčích cílů, které korespondují s otázkami ve výzkumném dotazníku.

Cíle praktické části:

- *Charakterizovat odsouzené*, kteří vykonávají trest odnětí svobody na oddělení s dozorem. Prozkoumat věk odsouzených, jejich dosažené vzdělání a dosažené vzdělání jejich rodičů. Zjistit, pokud možno, jsou odsouzení ve výkonu trestu odnětí svobody a jaká je délka jejich posledního trestu.

- *Identifikovat motivační faktory ke vzdělávání*, zjistit, zda převažují vnitřní či vnější motivy, jaký motivační faktor je nejčastější a zda převažují stejné motivační faktory u mužů a žen.
- *Objasnit vztah odsouzených k programům zacházení*, jejich důvěru v účinnost programů a celkovou ochotu vzdělávat se. Získat přehled o míře využití vzdělávacích aktivit a jejich důležitosti z pohledu odsouzených. Zjistit spokojenost odsouzených s nabízenými vzdělávacími aktivitami.

Práce poskytuje čtenářům teoretický přehled o možnostech vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody a následně poukazuje na jejich využití a přístup k nim ze strany odsouzených. Jelikož ve výzkumném šetření odsouzení uvádějí i nedostatky, které spatřují v nabídce vzdělávacích aktivit či celkově v oblasti vzdělávání, mohla by práce sloužit také jako nástroj pro určitá vylepšení a rozšíření vzdělávacích aktivit v rámci programů zacházení.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Výkon trestu odnětí svobody

Práce je zaměřena na zkoumání vězňů ve výkonu trestu odnětí svobody, proto je nutné si na začátku vyjasnit některé pojmy. Jedním z důležitých pojmů je již zmíněný trest odnětí svobody, se kterým souvisí další pojmy, jako penologie a penitenciaristika.

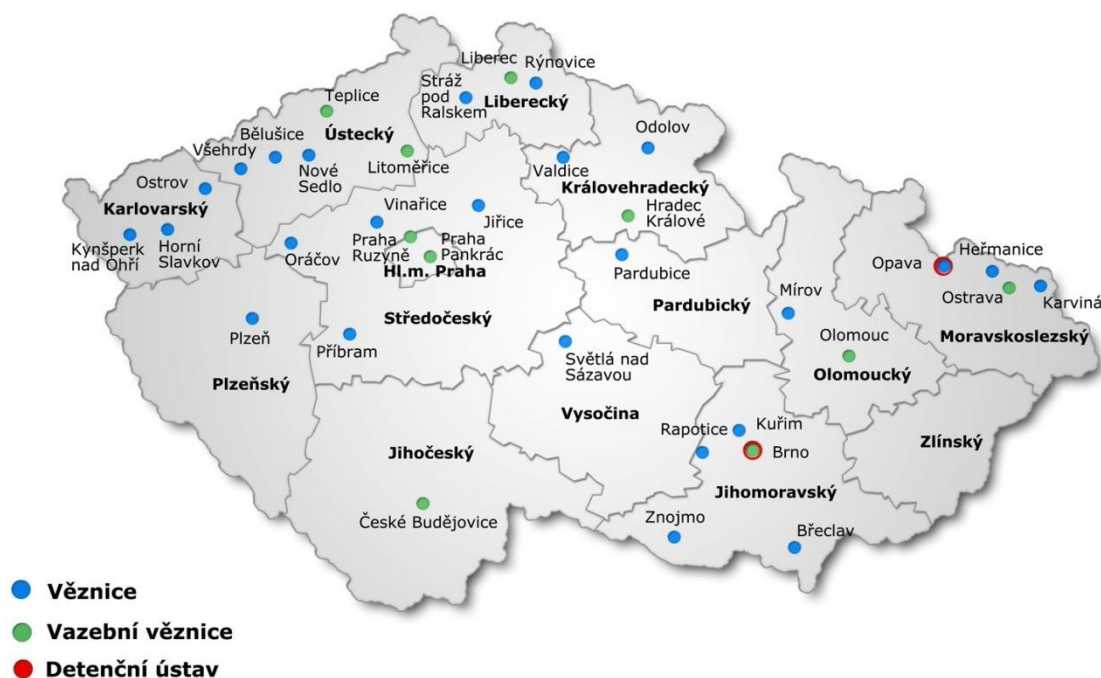
1.1 Trest odnětí svobody

Trest odnětí svobody je charakteristický svou újmou na svobodě odsouzeného, který v rámci výkonu trestu pobývá ve vězeňském zařízení. Pro řadu odsouzených je daný pobyt nepříjemný zejména proto, že jsou najednou nuceni podřizovat se řádu věznice a autoritám ze strany personálu, na což na svobodě nebyli zvyklí. Odejmutí svobody se projevuje i omezením některých práv, ale i povinností, zejména povinnosti žít s manželem/manželkou vyplývající z práva rodinného. Odsouzenému však ve VTOS vznikají nová práva a povinnosti, které je nucen po dobu plnění trestu dodržovat. Patří sem mimo jiné právo na balík, právo na vycházky, právo na návštěvy, právo na používání telefonu apod. Mezi povinnostmi je hlavní povinností zdržovat se na určitém místě (ve věznici) a plnit další povinnosti vyplývající z vnitřního řádu dané věznice (Fábry, 2006).

Podle Zákona o výkonu trestu odnětí svobody (169/1999 Sb.) musí být trest vykonáván pouze způsobem, který v plné míře zachovává důstojnost odsouzeného a eliminuje škodlivé následky vzniklé v důsledku omezení jeho svobody. Zároveň však musí být zachována ochrana společnosti. Při jednání s odsouzeným musí být zachováno jeho zdraví a podle délky výkonu trestu musí být podporovány takové postoje a dovednosti, které mu napomohou vrátit se do společnosti a dál vést plnohodnotný život. Danou zásadu potvrzuje zákon č. 169/199 Sb. i svou definicí v §1 odst. 2, podle které je účelem výkonu trestu odnětí svobody „*prostředky stanovenými tímto zákonem působit na odsouzené tak, aby snižovali nebezpečí recidivy svého kriminálního chování a vedli po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem, chránit společnost před pachateli trestných činů a zabránit jim v dalším páchání trestné činnosti*“. Hlavním cílem trestu odnětí svobody je tedy „*výchovné působení na pachatele trestného činu,*

dosažení změny struktury v jeho chování žádoucím způsobem a jeho zdárná reintegrace do intaktní společnosti“ (Vězeňská služba české republiky, Výkon trestu odnětí svobody [online]).

V ČR je celkem 35 vězeňských institucí, které jsou rozděleny na věznice, vazební věznice a detenční ústavy. Chod těchto vězeňských zařízení, výkon vazby a výkon trestu odnětí svobody zajišťuje vězeňská služba ČR.

Obrázek č. 1: Věznice, vazební věznice a detenční ústavy v ČR (Zdroj: Vězeňská služba České republiky, Věznice, vazební věznice a detenční ústavy ČR [online]).

Nepodmíněný trest odnětí svobody je vykonáván ve věznicích, které Trestní zákoník (40/2009 Sb.) v §56 odst. 1 dále dělí podle stupně potřebné ochrany a nebezpečnosti odsouzených do následujících čtyř typů:

- s dohledem,
- s dozorem,
- s ostrahou,
- se zvýšenou ostrahou.

Vedle jmenovaných typů věznic jsou zřizovány ještě zvláštní věznice určené pro mladistvé, jejichž výkon trestu odnětí svobody probíhá odděleně od ostatních

odsouzených. Pokud není ohrožena bezpečnost nebo účel trestu, může být v rámci jedné věznice zřízeno několik oddělení různých typů.

Práce je zaměřena na výzkum odsouzených v oddělení **s dozorem**, proto si jej přiblížíme více. Do tohoto typu věznic jsou řazeny zpravidla osoby, které spáchaly trestný čin z nedbalosti a již byly ve výkonu trestu odnětí svobody za úmyslný trestný čin, nebo osoby odsouzené za úmyslný trestný čin, které ještě za úmyslný trestný čin trest odnětí svobody nevykonávaly a jejichž uložený trest nepřevyšuje délku 2 roky (Hendrych, 2010). Vězni se zde pohybují zejména pod dozorem zaměstnance Vězeňské služby ČR. V pracovní době však dohled provádí pověřený zaměstnanec, jelikož odsouzení mohou vykonávat práci mimo prostory věznice. Interval kontroly je v tomto případě stanoven minimálně jednou za hodinu. Mimo pracovní dobu mohou odsouzení pod vězeňským dozorem navštěvovat různé kulturní a společenské akce mimo věznici. Návštěvy ve věznici s dozorem probíhají zpravidla dvakrát měsíčně a odsouzení, kteří si řádně plní své povinnosti, mají dobré chování a rodinné zázemí, mohou jedenkrát za měsíc požádat ředitele o povolení opuštění věznice v souvislosti s návštěvou (Vězeňská služba české republiky, Výkon trestu odnětí svobody [online]).

Pachatel může být soudem zařazen do jiného typu věznice, než do kterého má být podle okolností správně zařazen, pokud soud uzná, že bude pravděpodobnost úspěšné nápravy pachatele v jiném typu věznice vyšší. Rozmísťování vězňů do jednotlivých věznic provádí dispečer na Generálním ředitelství vězeňské služby České republiky, a to s ohledem na kapacity věznic, vhodnost nabízených programů zacházení a také místo trvalého pobytu odsouzeného, aby nedošlo k úplnému přerušení sociálních vazeb (Hendrych, 2010).

Kromě dělení odsouzených do zmíněných čtyř typů věznic dochází podle zákona č. 169/1999 Sb. i k jejich diferenciaci podle následujících specifických skupin:

- mladiství odsouzení,
- ženy,
- prvotrestaní odsouzení,
- odsouzení s duševními poruchami,
- odsouzení s poruchami chování,
- odsouzení trvale pracovně nezařaditelní,
- odsouzení k výkonu doživotního trestu,
- cizinci,
- odsouzení s uloženým ochranným léčením.

Takové dělení je důsledkem postupné humanizace vězeňství, která je spjata s reformou českého vězeňství po roce 1989. Dříve probíhal výkon trestu odnětí svobody bez jakékoliv diferenciací a běžně docházelo k porušování lidských práv u odsouzených ze strany personálu. Vězni byli šikanováni a ponižováni, což bylo neslučitelné s novými demokratickými poměry v České republice po roce 1989, proto bylo nutno takové jednání co nejdříve odstranit (Hendrych, 2010).

Dnes je potřeba výkon trestu odnětí svobody přizpůsobit individuálním zvláštnostem jednotlivých skupin odsouzených, aby došlo k jejich co nejefektivnějšímu znovuzачlenění do normální společnosti. Tato skutečnost potvrzuje Mařádkovo (2005) pojetí humanizace jakožto diferencované zacházení s vězni, respektování lidské důstojnosti, snižování agresivity mezi odsouzenými a vězeňským personálem, profesionalizaci vězeňského personálu a nemožnost projevování jejich nadřazenosti.

Současná diferenciací vězňů je zapříčiněna také skutečností, že skladba odsouzených se v posledních letech hodně změnila. Spatřován je nárůst odsouzených mladistvých, sexuálních deviantů, cizinců, osob závislých na omamných či psychotropních látkách, osob odsouzených k výjimečným trestům či s psychopatickými rysy osobnosti. Také trestnost některých dříve trestných činů zanikla a naopak se zvýšil počet např. daňových trestných činů a různých podvodů (Vězeňská služba české republiky, Výkon trestu odnětí svobody [online]).

1.2 Penologie

Pojem penologie je výsledkem spojení latinského *poena* (trest) a řeckého *logos* (nauka), z čehož lze usoudit, že se jedná o nauku o trestání. Nemůžeme zde však chápat trestání v nejširším slova smyslu, jelikož to by zahrnovalo i jakékoliv trestání dětí, které ve skutečnosti není předmětem zkoumání. Popelka (2011, s. 7) charakterizuje penologii jak disciplínu, která „*zkoumá účinnost různých druhů trestu, podmínky výkonu trestu, praktické otázky vězeňství, možnosti alternativních trestů, prevenci, recidivu a další*“. V užším slova smyslu se podle něj penologie zabývá tresty, které jsou vymezené v trestním zákoníku, tedy těmi, které ukládá soud. V širším slova smyslu penologie zkoumá otázky zacházení s odsouzenými ve VTOS, zabývá se jejich resocializací a péčí po propuštění z výkonu trestu.

Podobně jako Popelka definuje penologii i Černíková (2002, s. 7): „*Penologie je věda o trestu a trestání, která se zabývá jejich účinky z hlediska volby adekvátního působení-zacházení s pachatelem trestného činu, aby nedocházelo k opakování trestného činu*“.

Z výše uvedených definic můžeme tedy říci, že předmětem zkoumání penologie jsou metody zacházení s obviněnými, které v co nejvyšší míře vedou k jeho nápravě a řádnému znovuzачlenění do společnosti. Mezi hlavní úkoly pak patří studium vývoje penologických myšlenek, sociálně-psychologických procesů, jevů a vztahů vznikajících v důsledku aplikace trestu, zkoumání fyzického a psychosociálního stavu pachatele (jeho sociální zázemí, dosažené vzdělání, věk, úrazy, nemoci apod.), ověřování metod výchovného zacházení s odsouzenými za účelem co nejefektivnější nápravy, zkoumání systému institucí a jejich funkci při aplikaci vhodného trestu pro pachatele, a hledání jiných, alternativních sankcí, které by účinně ovlivňovaly chování odsouzených. V penologii je důležitý individualizovaný přístup a diferencované výchovné zacházení, protože jedině tak dojde u jednotlivých odsouzených k co nejefektivnější nápravě. Důraz je tedy kladen hlavně na jednotlivce, poznání jeho osobnosti a stanovení adekvátního přístupu k němu (Štěrba, 2007, s. 9).

Postupem času se penologie rozrostla také o problematiku penitenciární (obrat, změna myšlení, náprava), zejména o penitenciární proces, což je proces polepšení, pozitivní změny chování či nápravy. Pojem **penitenciaristika** definuje Popelka (2011, s. 7-8) jako „*nauku o výkonu a účinnosti trestu odnětí svobody z hlediska obecných a zvláštních podmínek a zejména použitých metod, forem a prostředků k nápravně výchovné činnosti podle stupně dosažené nápravy u jednotlivých kategorií odsouzených. Vychází z poznatků vědních oborů aplikovaných na podmínky vězeňství, především z penitenciární psychologie, pedagogiky, sociologie a práva*“. Někomu se může zdát, že pojmy penologie a penitenciaristika jsou svým významem téměř shodné, Jůzl (2012) ale uvádí, že penitenciaristika je oblast penologie, která se zabývá vyloženě trestem odnětí svobody.

Penitenciární scénu zaujal už v roce 1984 mladý český filosof Antonín Dolák (Jůzl, 2012), který napsal článek „Netrestat, ale léčit“. Vyzdvihl zde potřebu nového pojetí trestu, který on sám chápal jako nápravu delikventů, nikoliv jejich trestání v pravém slova smyslu. Považoval delikventy za nemocné, kteří nemohou za své chování a jednání, avšak pro společnost znamenají určitou hrozbu. Proto by k nim jako k nemocným mělo být přistupováno a snaha by měla být směřována k jejich nápravě a léčbě, zároveň k dočasné izolaci. Dolák vysvětluje, že jestliže neexistuje svoboda a zločinec dostal nahodile smolný kauzální řetězec, který jej vede ke kriminalitě, potom by bylo zcela neetické a barbarské ho za jeho smůlu ještě více trestat a odsuzovat, což by jeho utrpení ještě více posílilo. Naopak by mělo dojít právě k nápravě delikventů, a to formou léčby, nikoliv trestu. Dnes je ona náprava předmětem penitenciární praxe.

Do penitenciární praxe vstupují některé společenské vědy zabývající se chováním člověka a podílejí se tak na penitenciárním procesu. Je to tedy interdisciplinární věda, která hledá nejefektivnější způsoby výkonu trestu odnětí svobody prostřednictvím spolupráce s jinými vědními disciplínami.

Fábry (2006, s. 20-26) uvádí následující aplikované vědní disciplíny penitenciární vědy:

- Penitenciární pedagogika – zabývá se výchovným působením na odsouzené a snaží se o jejich aktivní zapojení do procesu resocializace. Jejím posláním je zejména stanovení metod a prostředků nápravy odsouzených.
- Penitenciární psychologie – využívá poznatků, metod a prostředků psychologie ke zkoumání psychické činnosti a jejich projevů u odsouzených, ale i pracovníků věznic. Zaměřuje se také na zkoumání psychopatologických jevů, které s VTOS úzce souvisí a je využívána v krizových situacích, při vyjednávání s odsouzenými nebo při psychologických problémech spojených se zaměstnáváním odsouzených. Mařádek (2005) dělí zaměření disciplíny do tří okruhů: psychologie vězně, vězeňského personálu a vězeňství.
- Penitenciární sociologie – předmětem zkoumání jsou vztahy uvnitř zařízení věznic, a to jak mezi samotnými odsouzenými nebo pracovníky, tak mezi oběma skupinami navzájem. Disciplína se mimo jiné zabývá i opětovným začleněním propuštěných osob do společnosti.
- Penitenciární medicína – má své místo při rozhodování o zařazení odsouzených do pracovních aktivit a poskytuje jim preventivní a léčebnou péči. Součástí penitenciární medicíny je také hygiena, která řeší např. přenos nakažlivých nemocí, a psychiatrie, která zkoumá disociální poruchy osobnosti a jejich vývoj u odsouzených.

1.3 Penitenciární pedagogika

Vzhledem k tomu, že je práce zaměřena na vzdělávání odsouzených, má pro nás z výše uvedených aplikovaných disciplín největší význam právě penitenciární pedagogika.

Penitenciární pedagogika má mezi penitenciárními disciplínami nejdelší historii. Sochůrek (2007, s. 9) ji definuje jako „*aplikovanou pedagogickou vědu, která se zabývá zkoumáním, výchovou a vzděláváním osob odsouzených k výkonu trestu odnětí svobody*“.

Černíková (2008, s. 12) ještě definici doplňuje o poznámku, že se penitenciární pedagogika „vztahuje na všechny kategorie odsouzených ve výkonu trestu“. Jejím cílem je za využití poznatků z obecné pedagogiky řešit výchovné problémy ve VTOS. Výchovné působení je však omezeno délkou trestu odsouzeného a needukativním prostředím, ve kterém má převýchova probíhat. To jsou důvody, proč nelze využít v plném rozsahu zásad obecné pedagogiky a je zapotřebí právě penitenciární pedagogiky (Sochůrek, 2007).

Mezi hlavní úkoly penitenciární pedagogiky patří především využití poznatků obecné a speciální pedagogiky a jiných disciplín, které mohou pomoci s řešením problémů penitenciární výchovy, získávání vlastních poznatků z praxe a výzkumů, vytvoření systému penitenciární výchovy, který musí být v souladu s trestní politikou státu a koncepcí vězeňství, a měla by přinášet podněty z praxe k rozvoji právní úpravy VTOS (Štěrbá, 2007).

Penitenciární pedagogika je známa svou diferenciací, a to jak podle věkových kategorií odsouzených, tak i podle zdraví, fyzické a duševní aktivity nebo IQ. Trestnou činnost totiž páchají lidé různého věku a různé mentality. Je proto důležité rozlišit výchovné působení na mladistvé, mladé dospělé, dospělé a seniory. Zároveň musí být jednání přizpůsobeno odsouzeným fyzicky a duševně zdravým, a těm, kteří jsou naopak fyzicky slabí, mají nižší IQ, či dokonce trpí nějakou psychickou poruchou. Dalším diferenciačním hlediskem je také pohlaví, typ věznice a délka trestu. Všechny zmíněné faktory charakterizující rozdílné potřeby výchovného působení na odsouzené jsou důvodem postupného vytváření dílčích vědeckých subdisciplín penitenciární pedagogiky, které usnadňují a zefektivňují resocializační snahy ve věznicích.

2 Vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody

Právo na vzdělání je v ČR garantováno článkem 33 Listiny základních práv a svobod. I přes to, že odsouzení mají omezená či přerušená některá ústavní práva, právo na vzdělání stále přetrvává. Je to patrné už z významu výkonu trestu odnětí svobody, kdy je, kromě ochrany společnosti před pachatelem, kladen důraz také na převýchovu a znovuzачlenění odsouzeného do společnosti. Každé vězeňské zařízení by tedy mělo umožnit vězňům přístup ke vzdělávání, které charakterizujeme jako *„souhrn aktivit založených na aktivní účasti odsouzeného a zaměřených na jeho začlenění do společnosti v souladu s jeho osobními a společenskými potřebami“* (Španková, 2013, s. 139). Prioritou je příprava vzdělávacích programů pro vězně negramotné, mladistvým má být umožněno dokončení základního vzdělání a zpřístupněno má být i vzdělávání odborné. Výchova a vzdělávání jako součást vězeňského režimu má mít stejné postavení jako pracovní aktivity a nesmí odsouzené finančně ani jinak omezovat či znevýhodňovat. V každé věznici musí být vězňům poskytnuta také knihovna nabízející široké spektrum vzdělávacích i rekreačních zdrojů (Evropská vězeňská pravidla, 2006).

2.1 Význam vzdělávání ve VTOS

Vzdělávání má v životě člověka velký význam, jelikož neustále je co se učit a v čem se zdokonalovat. S dobou se žene v před i veškerá věda a technika, proto se stále učíme novým věcem nebo se něco přeučujeme. Modernizace a různé pokroky nás provádí celým životem a je třeba se jim patřičně přizpůsobit, abychom byli schopni dál vést plnohodnotný život v souladu s aktuálním děním ve společnosti. Proto je přikládán čím dál větší význam tzv. celoživotnímu vzdělávání, které Palán a Langer (2008, s. 95) charakterizují jako *„celoživotní proces, ve kterém se člověk stále přizpůsobuje změnám ekonomického, kulturního, společenského a politického života. Procesy akulturace, socializace a resocializace i proces personalizace se stávají procesy neustálými, celoživotními a permanentními“*.

Zastavme se nad zmíněným pojmem **resocializace**, jelikož ten má ve VTOS v souvislosti se vzděláváním velký význam – plní výchovnou funkci trestu. Čepelák (1982, s. 2) tvrdí, že *„pojem resocializace užívaný ve vězeňské praxi byl chápán jako korektivní nebo*

druhotná socializace jedinců, u nichž proces socializace v dřívějších vývojových etapách neproběhl úspěšně buď proto, že se v něm vyskytly různé jednotlivé nedostatky a nepříznivé podmínky, nebo proto, že byli socializováni v antisociálním smyslu, tj. zapojeni do systému hodnot a norem rozporných s morálními hodnotami a zákonnými normami“. Nelze tedy vyvrátit, že smyslem resocializace je jakási náprava odsouzených vedoucí k jejich plnohodnotnému budoucímu životu. Potvrzuje to také Jůzl (2012, s. 66) svým tvrzením, že jde o „*převýchovný proces mravně narušeného jedince*“. Hendrych (2010) chápe resocializaci jako zbavování se starých vzorců chování a návyků, které nekorespondují s novou životní situací, a jejich nahrazování novými vzorci chování. Ve výkonu trestu odnětí svobody je prostřednictvím resocializace pokoušeno o komplexní změnu osobnosti odsouzeného, která by do budoucna znamenala konec antisociálního jednání a další trestné činnosti. Resocializovaný jedinec by se měl naučit řídit sociálními normami, což je u pachatele trestného činu velmi náročný cíl. Proto, aby resocializační proces proběhl úspěšně, musí být zvoleno vhodné zacházení s odsouzeným vzhledem k jeho individualitě a jeho socializačním problémům z minulosti. Kromě individuálního přístupu musí resocializační proces směřovat ke třem hlavním cílům (Štěrbá, 2007):

- 1) Kultivace návyků dalším vzděláváním – získání profesní kvalifikace, rozšíření vědomostí a dovedností, vhodné využívání volného času a celková změna životního stylu,
- 2) Osvojování si vhodných sociálních dovedností – zaměřeno na lepší adaptaci pro život mimo vězení, a také na udržení sociálních vztahů, uplatňováno je zejména modelové sociální učení při práci ve skupině vězňů,
- 3) Specifická pomoc a odborné poradenství – pomoc při řešení osobních problémů.

Zda je resocializace účinná se dá zjistit podle recidivy, tedy návratnosti vězňů zpět do VTOS. Neexistuje zatím žádná studie na toto téma, avšak hypoteticky je pojednáváno spíše o neúspěšnosti resocializace odsouzených jedinců (Hendrych, 2010).

V rámci resocializace má své významné místo právě **tvůřivá resocializační pedagogika**, která užívá „*moderní metody znovuzařazení jedince do občanské společnosti za využití všech jeho tvůrčích, byť doposud neodhalených vloh*“ (Jůzl, 2012, s. 67).

S pojmem resocializace je úzce spjat také pojem **reintegrace**, jelikož právě k ní by měla směřovat úspěšná resocializace. Smyslem reintegrace je tedy návrat resocializovaného člověka zpět do společnosti, ze které se vyčlenil sám svým antisociálním jednáním. Bohužel

tento proces bývá často narušen skeptickými postoji členů společnosti, kteří nevěří v polepšení bývalého pachatele trestného činu, mají strach, a proto nemají o jeho návrat zájem (Hendrych, 2010). Takové jednání nakonec může vést k těžkému rozhodování jedince, zda nátlak vydržet a pokračovat v novém, lepším, životě, nebo se vrátit k původní kriminální činnosti. Mařádek (2005, s. 94) tuto situaci popisuje následovně: *„Propuštěncův stav se dá označit ocitnutím se v začarovaném kruhu. Tam, kde se měl sociálně integrovat, ho nechtějí, a tam, kde by se neměl sociálně integrovat, ho naopak chtějí a navíc si přináší po propuštění s sebou další negativní reintegraci (ve smyslu jeho nedávného pobytu ve vězeňské subkultuře“*.

Dalším pojmem, který má co společného s významem vzdělávání ve VTOS, je **reedukace**, jejímž smyslem je užíváním speciálních pedagogických prostředků převychovat odsouzené jedince. Reedukace je tedy součástí reintegrace a resocializace a přispívá tak ke komplexní změně osobnosti odsouzeného.

Dospělý člověk je považován za hotového a neměnného jedince, avšak vzhledem k životním událostem, emotivně laděným prožitkům a různým životním změnám, může lehce dojít, nejen ke kognitivním změnám, ale i ke změně jeho osobnosti. Vzdělávání dospělých tedy jakýmsi způsobem doplňuje a rozšiřuje vzdělávání dřívější, což umožňuje rozvoj znalostí, dovedností, postojů, zájmů a jiných osobních hodnot, které jsou důležité pro plnohodnotné plnění společenských rolí (České vězeňství, 5/2006).

Julia Braggins a Jenny Talbot se ve svém výzkumu (2005) zabývají mimo jiné významem vzdělávání ve věznicích. Tvrdí, že účelem zařazení vzdělávání do vězeňského prostředí je řešit problematické chování odsouzených zvyšováním jejich zaměstnanosti, čímž je zároveň snižována pravděpodobnost recidivy po propuštění z výkonu trestu. Kladou tedy důraz na souvislost vzdělávání se zaměstnaností, která je považována za předpoklad redukce kriminality. Pachatelé by tedy podle potřeb měli mít přístup ke vzdělávání a odborné přípravě, což jim umožňuje získat a udržet si zaměstnání i pozitivní roli ve společnosti. Vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody může odsouzenému otevřít nový pohled na svět plný příležitostí, rozšířit tak jeho obzory a budovat zdravé sebevědomí. Tímto je zvyšováno jejich povědomí o životních možnostech, zejména tedy o volbě života, kde lze dosáhnout úspěchů i bez trestné činnosti.

Největší význam vzdělávání ve VTOS můžeme spatřovat v lepších možnostech pro splnění trestu a navrácení zpět na svobodu. Odsouzený, který ve vězení možnosti vzdělávání využíval, má větší rozhled, umí se ve společnosti lépe orientovat, má šanci získat lepší práci a hlavně je u něj větší šance na to, že povede řádný život a nebude opětovně páchat trestnou činnost. Vždyť už Jan Ámos Komenský položil filozofické základy penitenciární pedagogiky ve svém díle Všeobecná porada o nápravě věcí lidských a uvedl tak důležitost vzdělávání jako prostředek nápravy odsouzených.

2.2 Vývoj vzdělávání ve VTOS

Vzdělávání odsouzených pachatelů trestných činů dříve nebylo zvykem, stejně jako nebylo zvykem je trestat odnětím svobody. Ve starověku bylo pravidlem trestat pachatele stejným způsobem, jakým on zasáhl postiženého, tedy podle zásady „oko za oko, zub za zub“. Dále byly dlouho uplatňovány tresty smrti, mrzačící tresty a tresty majetkové. Co se týče trestu odnětí svobody, tehdejší města a obce si péči o vězněné nemohli dovolit, ale podobné formě odnětí svobody se blížilo otroctví. Odsouzení se stávali státními otroky a byli posíláni do dolů či na jiné veřejné práce. První zmínky o vězení pocházejí z dob římského impéria, kde však bylo vězení využíváno jako ideální pro výkon trestu smrti hladem (Černíková, 2008). Účelem trestu bylo dlouhou dobu pouze zastrašení, potrestání pachatele a ochrana společnosti. Zločinci dokonce bývali považováni za osoby duševně choré kvůli své odlišnosti od ostatních. Nikdo se tehdy nezabýval tím, proč člověk páchá trestnou činnost, ani otázkou nápravy pachatele a jeho resocializace.

Teprve od poloviny 18. století se začal objevovat zájem o kriminalitu a osobnost pachatele. Významně tomu přispěl **Cesare Beccarii** svým dílem „O zločinech a trestech“, kde se mimo jiné zabýval i myšlenkou možnosti převýchovy trestaných a usiloval o humanizaci trestání (Sochůrek, 2007).

Za průkopníka v oblasti vězeňského školství je právem považován páter **František Josef Řezáč**, pedagogicky nadaný kněz, učitel a vězeňský reformátor. Jako první totiž věřil v moc výchovy a vzdělávání při nápravě trestanců a při prevenci před další trestnou činností. Od roku 1849 působil jako kooperátor duchovní služby ve Svatováclavské trestnici v Praze, kde se zabýval otázkami vězeňství, promlouval s vězni, psal učebnice a podporoval vyučování vězňů. Na základě získaných informací a zkušeností vydal roku 1852 svou první publikaci pod názvem „Vězeňství v posavadních způsobech svých s návrhem o zdárnější

trestání a polepšování zločinců“. V roce 1853 se vydal na cestu po rakouských věznicích, aby utvrdil a rozšířil své domněnky shrnuté ve zmíněné publikaci. Následně vydal publikaci druhou, tentokrát už rozšířenou o problematiku pedagogickou, zaměřenou zejména na uplatňování výchovy a vzdělávání ve věznicích. Řezáč ve svých dílech vystihuje nutnost působení církve ve vězeňství, jelikož zprostředkovává spojení mezi člověkem a Bohem. Proto také řadí mezi učitele působící ve věznicích také faráře, kteří by měli plnit výchovně-vzdělávací funkci, jelikož v rámci nápravy jde o spásu duše provinilce. Na učitele kladl vysoké nároky a z jeho charakteristických rysů zdůrazňoval zejména obětavost a lidumilnost (Jůzl, 2012).

Na svou dobu moderní penitenciární systém vznikl v 50. a 60. letech 19. století v souvislosti se zestátněním vězeňství. Systém byl založen na třídění vězňů, jejich zaměstnávání, ale také vzdělávání. Povinné školní vzdělávání bylo zavedeno pro mladé odsouzené od 14 do 21 let a pro negramotné do 35 let. Školní třídy ve věznici byly rozděleny do oddělení zvlášť pro mladistvé a ostatní odsouzené, zároveň i na české a německé. Každé oddělení disponovalo dvěma stupni tříd – první pro negramotné, druhý pro rozšíření základních znalostí a vědomostí. Co se týče vyučovacích předmětů, byly shodné s předměty obecné školy, rozšířené navíc o národní hospodářství, hudbu a kreslení (John, 2010).

Na přelomu 19. a 20. století došlo k rozmachu vězeňství, vězni byli vedeni k osobní hygieně, začali pracovat a byly rozšiřovány i možnosti vzdělávání. Postupem času se možnosti vzdělávání na tolik rozrostly, že odsouzení mohli využít nejen elementárního vzdělávání, ale po absolvování povinné školní docházky se mohli účastnit i různých kurzů či rekvalifikací, nebo se vyučit nějakému řemeslu (Černíková, 2008). Vězni tak získávali kromě teoretických znalostí také praktický nácvik určitých činností. Začala se tak rozrůstat jejich úroveň profesní přípravy a tím i šance na lepší začlenění zpět do společnosti. I v polepšovnách měli mladiství možnost vyučit se, aniž by na výučním listu bylo označeno, kde byl vystaven (John, 2010).

Součástí výchovné činnosti té doby byla i mravní osvěta realizovaná formou vzdělávacích přednášek a nedělních bohoslužeb. Ve věznicích bylo zavedeno tzv. „kulturně mravní působení na vězně“ prostřednictvím lektorů, kteří do věznic pravidelně docházeli a přednášeli zde o historii, zdravotědě a nejruznějších zajímavostech. Dokonce byly zřízeny i vězeňské knihovny (Sochůrek, 2007). Uvedený model výchovy a vzdělávání ve věznicích přetrvával řadu let.

Roku 1931 v Praze proběhla **Vězeňská konference** zaměřená na řešení penitenciární problematiky. Do programu bylo zařazeno mimo jiné téma vězeňského školství a vězeňské

knihovny a jejího užívání. Co se týče vězeňského školství, padl zde názor, že „*vězeňské školství nemá být školáctvím ve smyslu postupného vykládání jednotlivých obvyklých školských předmětů, nýbrž má být především školou života v nejširším a nejplnějším slova smyslu*“ (Kafková, 2007, s. 15). Negramotným se má poskytnout alespoň minimum základního vzdělání a nebránilo by se ani občasným výkladům zeměpisným, dějepisným a literárním. Zmíněna byla také potřeba škol živnostenských a hospodářských. Jako nejdůležitější je však v rámci působení na odsouzené, snaha probudit v nich smysl pro povinnost a zodpovědnost, vštípit jim zdravý životní názor a lásku k práci, napomoci jim v uvědomění si lidské a občanské sebeúcty nebo probudit jejich svědomí. To vše se má dít nejen na všeobecné rovině, ale také jednotlivě s individuálním přístupem ke každému odsouzenému zvlášť podle stupně vzdělání, nadání a zdraví. Podporován je tedy bližší osobní styk mezi učitelem a vězněm, v rámci kterého je doporučeno na závěr každé přednášky vytvořit čas pro následnou diskusi. V té by měli vězni prostor pro vyjádření svých myšlenek a úvah, případně pro doplnění nejasností spojených s tématem.

Na konferenci bylo též řečeno, že výuka by měla probíhat 3 hodiny denně, přesněji od 7 do 8, od 11 do 12 a od půl 1 do půl 2. Daný harmonogram by totiž nezasahoval do pracovních činností odsouzených. Ideální by ale bylo, kdyby učitel mohl navštěvovat vězně ještě individuálně a promlouvat s nimi o jejich zájmech, rodině a jiných osobních tématech, jelikož by tak mohl proniknout do jejich nitra, případně odsouzené napomenout či naopak povzbudit. Bohužel, ve spojení se všemi starostmi vězeňského učitele, by už na individuální návštěvy nezbyl čas ani síla. Učitel totiž kromě vzdělávání vedl i vězeňskou knihovnu, prováděl cenzuru korespondence a ještě měl individuálně promlouvat s vězni.

Mimo vzdělávací aktivity byla v rámci nápravy vězňů zmíněna i důležitost zpěvu, hudby a soustavného tělocviku. Dokonce je doporučeno, aby každá místnost věznice byla vybavena ilustrovaným návodem k několikaminutovému domácímu prostocviku. Celkově se na konferenci střetávaly názory, kdy někteří účastníci podporovali výuku vězňů a jiní kladli důraz spíše na výchovné působení. Přednosta Komenského ústavu navíc upozornil, že předpokladem pro získání kvalitních vězeňských učitelů je jejich lepší systematizace a odpovídající odměňování (Kafková, 2007).

V části o vězeňských knihovnách a časopisech bylo navrženo vytvoření nového seznamu knih, které by byly pro vězně nejvhodnější. Zároveň měly být seznamy odlišné pro věznice nepolepšitelných, polepšitelných, pro mladistvé, choré trestance a ženy. Každý z těchto pěti seznamů pak má ještě 3 oddělení podle stupně vzdělání, tedy pro podprůměrně vzdělané, průměrně vzdělané a nadprůměrně vzdělané trestance, přičemž by platilo,

že nadprůměrně vzdělaní vězni mají možnost svobodné volby literatury, bylo-li by to v souladu s požadavky pořádku a kázně. Časopisy mají tvořit pouze doplňkovou součást knihovny s tím, že většinu mají tvořit časopisy vydávané přímo danou věznicí a zbytek potom vhodné časopisy schválené ministerstvem spravedlnosti (Kafková, 2007).

Po roce 1948 však nastalo plno změn. Ve věznicích začali působit tzv. osvětoví instruktoři, kteří převzali roli učitelů a výchovné působení nebylo spatřováno ve školním vyučování, nýbrž v osvětově kulturní činnosti. Vězni museli absolvovat politické a odborné přednášky a výchovné činnosti byly rozšířeny o zájmové kroužky, poslech rozhlasu či promítání filmů. Převážně se promítaly budovatelské filmy a filmy sovětské kinematografie. Od téhož roku docházelo k revizi vězeňských knihoven, které prošly cenzurou a byly tak ochuzeny o řadu titulů, zároveň bylo zakázáno zasílání jakýchkoliv knih do vězeňských ústavů. Kdo chtěl číst, musel řádně plnit normy, pracovat a mít vzorné chování, jelikož jedině tak mu bylo povoleno přijímat časopisy a odbornou literaturu. Roku 1951 byl zaveden nový Vězeňský řád, který upravoval zejména změny v oblasti výchovy a vzdělávání. Stěžejní se staly pracovní činnosti, které údajně nejlépe působí na morální vlastnosti odsouzených. Jelikož přednášky osvětových instruktorů neměly pro vězně patřičný vzdělávací význam, došlo to tak daleko, že sami trestanci konali tajné přednášky, vzájemně se učili jazyky a předávali si zkušenosti a vědomosti (John, 2010).

Až do 50. let 20. století nebylo výchovné působení ve věznicích upraveno žádným předpisem. Teprve v roce 1956 byl přijat návrh směrnic pro kulturně osvětovou činnost mezi vězni. Směrnice určovaly hlavní prostředky převýchovy, mezi něž patřily produktivní, společensky prospěšné práce, správný táborový režim a kulturně osvětová činnost (John, 2010). Opět probíhalo promítání filmů z československé produkce, odsouzení měli povolen odběr časopisů a knih vydávaných u nás nebo v lidově demokratických zemích, byly pořádány přednášky a rozšířeny možnosti zájmových kroužků. Mezi zaměstnanci věznic se začali objevovat tzv. referenti výchovy, které bychom mohli považovat za předchůdce dnešních vychovatelů. Jak bylo zmíněno, po roce 1948 úroveň vzdělávání ve věznicích klesla, avšak v 60. letech už se opět stává nedílnou součástí programů zacházení a zároveň je posílena i funkce vězeňského učitele.

Důležitý význam měl zákon č. 59/1965 Sb. o výkonu trestu, jelikož zdůrazňoval právě výchovnou funkci trestu. Změna nastala i v pohledu na vzdělávání ve výkonu trestu, které začalo být chápáno jako možnost, ne jako povinnost, jako tomu bylo doposud. Poprvé také vězni dostali možnost získat úplné střední vzdělání. Potvrzuje to §31 zákona č. 59/1965, který tvrdí, že „*odsouzeným, u nichž jsou pro to zejména vzhledem k jejich schopnostem, věku a*

délce trestu předpoklady, se umožňuje, aby získali základní, popřípadě střední nebo úplně střední vzdělání“. Paragraf ještě pokračuje dodatkem o tom, že vyučování nesmí probíhat v pracovní době, což je dnes už povoleno. Zákon přinesl kromě změny ve vzdělávání i další pozitivní pokrokové prvky, jako je příchod pedagogů a psychologů do věznic, zkvalitnění lékařské péče a hlavně diferenciaci vězňů ne podle tříd, ale už podle stupně jejich kriminální narušenosti (Sochůrek, 2007).

Po roce 1968 byl kladen čím dál větší důraz na odborné vzdělávání a získávání praktických dovedností. V jednotlivých věznicích se tedy začala realizovat odborná výuka, která probíhala v různých formách: učební obory se získáním výučního listu, zaučení s vydáním záučního listu (osvědčení), zvýšení kvalifikace formou kurzů, zaškolovací kurzy a kurzy technického minima (Váňa, 1998, s. 4). Zároveň v té době stát pokračoval v politickém ovlivňování vězňů prostřednictvím sledování vybraných televizních programů, úryvků z filmů, poslechu rozhlasu nebo pořádáním besed a přednášek. V rámci politického působení na vězně byla zavedena i občanská nauka, přestože o ni vězni nejevili žádný zájem, který projevovali pasivitou a lhostejností. Mimo oficiálně pořádané výchovné a vzdělávací aktivity vězni neměli možnost rozšiřovat si své vědomosti. Bez povolení nesměli číst žádnou knihu ani časopis, dokonce byli trestáni za opisování slovíček ze slovníku, když se chtěli sami učit cizímu jazyku (John, 2010).

I přes všechny pokroky ve vzdělávání vězňů, byl stále kladen největší důraz na pracovní činnost v rámci jejich nápravy. Na přelomu 70. a 80. let ale podniky zaměstnávající odsouzené začaly pociťovat nedostatky v kvalifikacích pracovníků, a proto se začalo řešit založení školicího střediska, které by poskytovalo podle platných norem odsouzeným vzdělání podložené vysvědčením. V roce 1981 tak bylo založeno Střední odborné učiliště (dále jen SOU) v rámci Sboru nápravné výchovy, které poskytovalo odsouzeným odbornou kvalifikaci. O dva roky později bylo SOU zařazeno do sítě školských zařízení, začali zde vyučovat kvalitní učitelé a mistři odborné výchovy a celá organizace a procesy výuky probíhaly v souladu s platnými předpisy vydanými ministerstvem školství. Co se týče organizačního členění, SOU bylo rozděleno na ředitelství a jednotlivá místní odloučená pracoviště. První odloučená pracoviště vznikala při věznicích Rýnovice, Pardubice, Libkovice, Opava, Plzeň, později i Vinařice a Valdice (John, 2010). V roce 1989 ale rozsáhlá amnestie nového prezidenta Václava Havla snížila počty odsouzených, tudíž výrazně klesla jejich přítomnost na výuce. Konkrétně v učebních oborech celého SOU to byl pokles z 370 žáků na 120 a v kurzech základní školy z 237 zůstalo pouhých 58 odsouzených. Po určitou

dobu dokonce nebylo koho vzdělávat a roku 1990 proběhly závěrečné učňovské zkoušky o počtu 27 žáků, kteří zkoušku konali už v době po jejich propuštění (Váňa, 1998, s. 7).

V rámci reformy vězeňského školství se roku 1992 začaly rýsovat nové koncepční záměry, které vycházely z Evropských vězeňských pravidel a řešily následující témata: vzdělávání by mělo být uznáno na stejné úrovni jako pracovní činnosti, mělo by být realizováno ve všech věznicích, zřizovány by měly být také kurzy rozšiřující kvalifikaci a celková nabídka učebních oborů by měla být modernizována. Bohužel ve snahách o naplnění jednotlivých bodů stály v cestě finanční limity a tudíž i nedostatek odborných učitelů, proto se nepovedlo naplnit všechny záměry (John, 2010).

Celkově ale české vězeňství od roku 1989 dosáhlo velkého pokroku, jelikož byla provedena hloubková analýza nedostatků a jejich příčin (Sochůrek, 2007). Začalo se více nahlížet do Listiny základních práv a svobod, Evropských vězeňských pravidel a Standardních minimálních pravidel, se kterými byla analýza srovnávána. Komparace proběhla také na úrovni mezinárodní, takže české vězeňství získalo přehled o svých nedostatecích a mohlo s tím začít něco dělat. Na základě analýz tedy byla zpracována koncepce rozvoje českého vězeňství. Je nutno podotknout, že i dnes se objevují rozdíly v zacházení s vězni mezi jednotlivými státy, i když většina ekonomicky vyspělých zemí se snaží řídit mezinárodními úmluvami o vězeňství.

2.3 Systém vzdělávání ve VTOS

Ve věznicích je vzdělávání organizováno buď školskými vzdělávacími středisky (dále jen ŠVS) nebo v rámci programů zacházení, které obsahují různé vzdělávací aktivity. Podle druhu organizace vzdělávání jej dělíme na formální (výstupem je platný dokument o absolvování studia) a neformální (jde o výchovné působení v rámci resocializace).

2.3.1 Formální vzdělávání

Vzdělávání odsouzených je zajišťováno prostřednictvím ŠVS věznic a má stejné postavení jako pracovní výkon, proto může probíhat v pracovní době. Formální vzdělávací aktivity jsou realizovány Středním odborným učilištěm Vězeňské služby České republiky (dále jen SOU). Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy svým rozhodnutím zařadilo SOU od roku 1996 mezi školy ČR, čímž daná škola získala možnost vydávat platná

vysvědčení a výuční listy, které mají stejnou váhu jako výstupní dokumenty jiných škol. Po absolvování však nesmí být nijak zaznamenáno, že vzdělání bylo získáno během VTOS a pokud odsouzený nestihne dokončit své vzdělání během VTOS, může jej dokončit v příslušné škole na svobodě (§46, odst. 3, Řád výkonu trestu odnětí svobody).

Odsouzený má možnost vzdělávat se i mimo věznici, a to na středních odborných učilištích, středních školách či školách vysokých. Pokud odsouzený projeví zájem se vzdělávat vně věznice, musí získat schválení od ředitele věznice, který učiní dohodu i s ředitelem dané školy.

SOU zajišťující vzdělávání odsouzených uvnitř věznice má hlavní sídlo v Praze a disponuje sedmi vzdělávacími středisky (odloučenými pracovišti) s různými učebními obory (Vězeňská služba České Republiky, Střední odborné učiliště [online]) :

- ŠVS Heřmanice - Elektrotechnické a strojně montážní práce,
- ŠVS Pardubice - Šití prádla, Práce ve stravování,
- ŠVS Plzeň - Strojírenské práce,
- ŠVS Rýnovice – Obráběč kovů,
- ŠVS Světlá nad Sázavou – Textilní a oděvní výroba,
- ŠVS Valdice – Obráběč kovů,
- ŠVS Všehrady – Práce ve stravování, Strojírenské práce, Dřevařská výroba, Zahradnická výroba, Elektrotechnické a strojně montážní práce, Elektrotechnická výroba, Sadovnické a květinářské práce, Strojírenská výroba, Zpracování dřeva.

SOU v sobě sdružuje tři typy vzdělávacích zařízení (Hála, 2006, s. 137):

- **Střední odborné učiliště** nabízející úspěšným absolventům základních škol následující obory: Zpracování dřeva, Stavební výroba, Strojírenská výroba, Výroba konfekce, Obrábění kovů a Elektrotechnická výroba.
- **Učiliště** nabízející obory těm, co základní školu úspěšně nedokončili nebo ji dokončili v nižším než devátém ročníku: Stavební výroba, Provoz společenského stravování, Zpracování dřeva a Strojírenská výroba.
- **Odborné učiliště** slouží pro absolventy zvláštních škol a nabízí zatím jediný obor, kterým jsou Květinářské a zelinářské práce.

Mimo jmenované obory jednotlivá vzdělávací střediska svou nabídku doplňují ještě o krátkodobé kurzy zaměřené např. na práci s osobním počítačem, společné stravování nebo

práce malířské, natěračské, kovářské, knihařské aj. Nabídka se samozřejmě mění a vyvíjí (Hála, 2006).

Vzdělávání odsouzených má doplnit jejich kvalifikaci a připravit je na výkon povolání. Mohou zde probíhat také **akreditované kurzy** organizované jednotlivými ŠVS nebo samotnými věznicemi. Možná je také spolupráce s občanskými sdruženími na základě grantů poskytovaných z Evropských fondů (Biedermanová, Petras, 2011).

Odsouzení mají možnost **vysokoškolského vzdělávání** v rámci projektu EPLLA (Zapojení vězňů do aktivit celoživotního vzdělávání), které probíhá na Ekonomicko-správní fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Studium probíhá formou celoživotního vzdělávání, na které ve třetím ročníku navazuje kombinované bakalářské studium. Hlavním cílem projektu je zapojit vězně do procesu vzdělávání, zvýšit jejich kvalifikaci a tím i šanci na získání zaměstnání po propuštění, nebo rozšířit pozitivní návyky a zmírnit tak nebezpečí recidivy (Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta MU Presentace projektu EPLLA [online]). Dalším účelem projektu je prolomit izolaci vězňů a vytvořit přímé spojení mezi vězněm a společností.

Ekonomicko-správní fakulta nabízí studium v pěti oborech: management, bankovníctví, veřejná ekonomika a správa, regionální rozvoj a správa, regionální rozvoj a cestovní ruch. Do projektu se mohou zapojit všichni vězni v ČR, avšak musí splnit určité podmínky. Musí mít ukončené středoškolské vzdělání s maturitou, úspěšně zvládnout přijímací zkoušky (test studijních předpokladů), uhradit školné a být umístěn pro výkon trestu do Vazební věznice v Brně (muži) nebo ve Světlé nad Sázavou (ženy). Konzultace probíhají přímo v budově Vazební věznice v Brně, nebo formou zabezpečené intranetové linky (Vězeňská služba České republiky, Výkon vězeňství [online]).

2.3.2 *Neformální vzdělávání*

Neformální vzdělávání probíhá mimo ŠVS a realizují ho přímo odborní zaměstnanci vězeňské služby (speciální pedagogové, vychovatelé, sociální pracovníci). Účelem není získání titulu či stupně vzdělání, ale jakási náprava odsouzeného spočívající v jeho výchově k lepšímu životnímu stylu, aby byl po propuštění schopen vést řádný život. Neformální vzdělávání probíhá prostřednictvím programů zacházení, které si přiblížíme v kapitole 3. Součástí programu zacházení jsou i pracovní aktivity. Odsouzení, kteří si doplňují své vzdělání denním studiem na SOU, nemusí plnit povinnou účast na pracovních aktivitách. Jsou

totiž nahrazeny aktivitou vzdělávací, která má také větší váhu v procesu resocializace a nápravy. Nevýhodou ale je, že na rozdíl od zaměstnání, za vzdělávání nikdo nedostává zapláceno, proto ke studiu ve VTOS chybí dostatečná motivace.

3 Program zacházení

Program zacházení můžeme považovat za jádro penitenciární pedagogiky, jelikož aplikuje složky výchovy do penitenciární praxe v rámci resocializace odsouzených (Jůzl, 2012). Je to výchovné působení na odsouzeného, které vede k přijetí odpovědnosti za spáchaný trestný čin, jsou posilovány sociální vazby s rodinou a vnější společností, a zároveň je naplňován účel trestu odnětí svobody. Program zacházení by měl zejména minimalizovat negativní účinky uvěznění (České vězeňství, 2/2011). Samotný pojem zacházení je zde chápán jako „*soubor aktivit vězeňských pracovníků aplikovaný s cílem motivovat vězně (poskytovat mu společensky hodnotné a osobně přitažlivé výzvy) k práci na sobě samém (...)*“ (Hála, 2006, s. 44-45).

Podle Černíkové (2008, s. 152) se program zacházení zaměřuje na:

- pozitivní rozvoj schopností a možností odsouzeného zaměřené na změnu sebehodnocení a pozitivnější sebepojetí,
- zjištěné potřeby a problémy odsouzeného spojené s kriminálními faktory jeho trestné činnosti a s riziky recidivy,
- zájmovou a preferenční oblast aktivit odsouzeného, prostřednictvím kterých může docházet k efektivnějšímu výchovnému působení ze strany vychovatele.

Legislativně jsou programy zacházení upraveny zejména zákonem č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody v §41 a v hlavě čtvrté Vyhlášky ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád VTOS. Zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční stráží České republiky dále stanovuje jako jeden z úkolů vězeňské služby „*prostřednictvím programů zacházení soustavně působit na osoby ve výkonu trestu odnětí svobody a obdobně i na některé skupiny osob ve výkonu vazby s cílem vytvořit předpoklady pro jejich řádný způsob života po propuštění*“, což podtrhuje důležitost programů zacházení. Je nutné si totiž uvědomit, že až na zlomek těch, kteří jsou ve věznicích doživotně, většina odsouzených se jednou vrátí na svobodu a bez efektivního resocializačního programu by nebyli schopni kvalitního života ve společnosti.

Není to dlouho, co se namísto pojmu „program zacházení“ používal název „resocializační program“. Po roce 2000 se ale odborníci shodli na tom, že pojem

resocializace v názvu programu moc neplní svou funkci. Díky opakované trestné činnosti některých odsouzených vyšlo najevo, že ne vždy je vězeň po propuštění z výkonu trestu zcela resocializován. Proto byl původní název v souladu s Evropskými vězeňskými pravidly nahrazen termínem „program zacházení“, který používáme i dnes.

Pravidla programů zacházení a jejich zásady jsou sjednocené, formálně upravené a platné na celém území ČR. Každý program zacházení musí obsahovat konkrétní cíl a metody k jeho dosažení, dále způsob hodnocení a jak často má hodnocení probíhat.

Hlavním cílem programu zacházení s odsouzenými je podle Sochůrka (2007, s. 43) „*vytvoření předpokladů pro úspěšnou reintegraci*“. Černíková (2008, s. 152) uvádí rozsáhlejší pojetí cíle programu zacházení, které rozšiřuje o nutnost „*rozvíjet pozitivní schopnosti a možnosti vězněného a regulovat (výchovně ovlivňovat) problémové charakteristiky vězněného, posilovat převzetí odpovědnosti za své chování, za svůj život*“. Cíle programů zacházení jsou tedy soustředěny na osobnost odsouzeného jedince. Proto je jich nejlépe dosaženo v případě zaměření se na specifické problémy, které se nahromadily v době spáchání trestného činu, nebo jsou důsledkem pobytu ve vězení (Lipták, 2/2002). Programy zacházení tak mají dvojí funkci: testují schopnost odsouzeného podstoupit konfrontaci se svými předchozími a současnými problémy, a zároveň slouží vězeňskému personálu jako prostředek k lepšímu pochopení vzorovým prvkům chování odsouzených. Účinné mohou být programy zacházení s pachateli trestných činů pouze v případě, že jsou odsouzení správně motivováni a zároveň ochotni programy přijmout

Koncepce do roku 2015 stanovuje změny, které by měly být v programech zacházení provedeny. Velký důraz je kladen na individualizaci zacházení s odsouzenými, aktualizaci programů tak, aby navazovaly na systém hodnocení rizik a potřeb, dále je řešeno rozšíření dosavadních programů zacházení standardizované programy zaměřující se nejen na eliminaci rizik souvisejících s některými trestnými činy, ale spíše na první dny po propuštění z VTOS. Zásadní pozornost je věnována realizaci programů zacházení v tom smyslu, že není třeba klást důraz na kvantitu, ale spíše na kvalitu a efektivitu. Tedy raději méně programů, ale za to účinnějších.

3.1 Tvorba programu zacházení

Podle §41 zákona č. 169/1999 Sb. je program zacházení vytvářen individuálně pro každého vězně zvlášť tak, aby na něj měl co nejkvalitnější účinky. Vytváří

se ve spolupráci s odbornými zaměstnanci věznice pro každého odsouzeného, jehož trest odnětí svobody je delší jak 3 měsíce. Základní podmínkou účinného programu zacházení je tedy jeho pečlivá příprava, která vychází z možností věznice a z komplexní zprávy o odsouzeném, jež je součástí jeho osobní karty. Východiskem pro sepsání komplexní zprávy je momentální bio-psycho-socio-duchovní stav odsouzeného při nástupu do výkonu trestu. Komplexní zpráva tedy obsahuje celkovou diagnostiku a důvěrné informace o psychologickém, pedagogickém, sociálním, případně i lékařském posouzení. Její obsah je tedy přísně důvěrný. Diagnostika je prováděna na základě dokumentace o odsouzeném, rozhovorů a pozorování odsouzeného na nástupním oddělení odborníky vězeňské služby. Kromě dané zprávy se při stanovení vhodného programu bere ohled i na charakteristiku osobnosti odsouzeného, délku trestu a příčinu jeho trestné činnosti. Kromě zmíněných odborníků může při sestavení komplexní zprávy pomoci i zbytek personálu, jako zdravotní sestry, dozorcí nebo mistři, ke kterým byl odsouzený přidělen v rámci pracovních aktivit (Jůzl, 2012). Jejich postřehy jsou důležité, jelikož přicházejí s odsouzeným do styku v přirozených situacích, proto si před nimi na nic nehraje, nic nepředstírá a chová se podle toho, jaký opravdu je.

Materiál vycházející z komplexní zprávy musí obsahovat alespoň následující fakta (Hála, 2006, s. 122):

- základní informace o odsouzeném, o jeho trestné činnosti a stanoveném trestu,
- lékařská doporučení (nikoliv diagnózu, ta obsahuje důvěrné informace) a stanovení zdravotních omezení,
- sociální anamnézu,
- psychologickou charakteristiku odsouzeného včetně vlastního postoje ke spáchanému trestnému činu a stanovenému trestu,
- rizika a nebezpečnost vězně, překážky, které mohou bránit budoucí resocializaci odsouzeného.

Podle zmíněných informací je následně zpracován individuální program zacházení (plán výkonu trestu odnětí svobody), který obsahuje časové rozvržení vhodných činností vedoucích k dosažení žádoucích cílů (Hála, 2006). Pro jednoho vězně je vytvořeno více vhodných alternativ programu zacházení, ze kterých si odsouzený spolu s ředitelem věznice vybere tu, která je mu nejpříjemnější a svůj výběr stvrdí podpisem. Pokud si však odsouzený žádný

z navrhovaných programů nevybere, nebo pokud je jeho trest kratší než šest měsíců, je automaticky zařazen do tzv. minimálního programu zacházení. Tvoří jej pedagogicky a organizačně řízené aktivity, jejichž garantem je speciální pedagog. Rozsah aktivit činí zhruba 20 hodin týdně.

Jůzl (2012, s. 123) uvádí výčet aktivit minimálního programu zacházení:

- pracovní činnost pro věznicí,
- sebeobslužné činnosti (domácí práce, žehlení, praní aj.),
- sociální dovednosti související s bezproblémovým životem,
- právní minimum,
- základy zdravovědy a hygieny, tělovýchovné činnosti,
- možnost uplatňování své případné záliby.

Program zacházení může být v průběhu jeho plnění měněn a aktualizován v rámci pravidelného hodnocení. Zaměstnanci oddělení výkonu trestu mohou program ve spolupráci s odsouzeným pozměnit podle jeho dosavadního výkonu, iniciativy, aktivity a osobního růstu.

Tři měsíce před propuštěním pak každý odsouzený získává ještě nově zpracovaný program zacházení před propuštěním z výkonu trestu, který schvaluje ředitel věznice nebo jeho zástupce. Program je zaměřený na posílení schopnosti samostatného života na svobodě a efektivního znovuzачlenění do společnosti (Biedermanová, Petras, 2011).

3.2 Aktivity programu zacházení

V rámci programů zacházení existuje řada aktivit, ze kterých se následně sestavují individualizované programy pro jednotlivé odsouzené. Černíková (2008, s. 153) uvádí základní složky programů zacházení, mezi které řadí složky pracovní, vzdělávací, volnočasové, terapeutické, zvládání konfliktních situací a tréninky zvládání agrese, sociálně-právní poradenství, obecné metody, speciální metody a složky extramurální (vycházky). Podle stanovených základních složek jsou programy zacházení rozděleny do následujících aktivit:

- a) pracovní aktivity,
- b) vzdělávací aktivity,

- c) speciální výchovné aktivity,
- d) zájmové aktivity,
- e) oblast utváření vnějších vztahů.

Pracovní aktivity

Práce je jednou z hlavních aktivit programů zacházení. Vytvoření pracovních návyků u vězňů je bráno za jeden z nejdůležitějších resocializačních prvků a ve vězeňství bylo vždy podporováno. I Sigmund Freud tvrdí, že „*práce je nejsilnější lidské pojítko s realitou*“ (Hála, 2006, s. 1224). Práce může kromě rozvoje dovedností a morálně volných vlastností (sebekázeň) odsouzeného naplňovat i z hlediska možnosti úniku z nudného průběhu výkonu trestu a přeplněných vězeňských cel. Odsouzený se totiž po dobu pracovní směny pohybuje mimo vězeňské cely nebo dokonce mimo celou budovu věznice. Může tak přijít na jiné myšlenky a vyhnout se tak stresu a psychickému napjetí. Zařazení vězně do pracovních aktivit má pro něj i ekonomické výhody, jelikož ze získaných odměn může platit výživné či splácet dluhy. Odvádí také poplatky spojené s pobytem ve věznici (Jůzl, 2012). Pokud je vězeň zařazen do pracovních aktivit, má podle Zákona o výkonu trestu odnětí svobody uloženou povinnost pracovat.

Evropská vězeňská pravidla v Doporučení Rec (2006) 2 uvádí v čl. 26 pravidla pro organizaci, realizaci a přístupu k pracovním aktivitám. Práce odsouzených má být považována za pozitivní prvek ve vězeňství, nikoliv za trest a měla by u vězně zvyšovat schopnost vydělat si na živobytí po propuštění na svobodu. Pokud to umožňují podmínky, odsouzený má dostat možnost výběru práce, kterou by chtěl vykonávat. Za odvedenou práci jsou vězni platově odměněni.

Hlavním cílem pracovních aktivit je zejména udržení pracovních návyků u odsouzených, kteří byli před výkonem trestu již zařazení do pracovního procesu, a vytvoření pracovních návyků u těch, kteří si je zatím ještě nevytvořili (Biedermanová, Petras, 2011).

V České republice jsou pracovní aktivity děleny následovně (Jůzl, 2012, s. 121):

- Práce potřebné k zajištění chodu věznice (knihovna, prádelna, kuchyně, úklid, údržba apod.),
- Práce ve výrobních provozovnách podnikatelských subjektů,
- Práce v provozovnách Střediska hospodářské činnosti,

- Pracovní terapie jako terapeutická aktivita, která je odborně vedena zaměstnanci vězeňské služby a při níž jsou vykonávány pomocné práce např. v kuchyni, zahradě apod.

Vězeňská služba ČR disponuje čtrnácti provozovny Středisek hospodářské činnosti. Každé středisko je zřízeno při jedné ze čtrnácti věznic. Ve střediscích je náplní práce zejména lesnictví, zemědělství, úklidové práce, drobné ruční práce, kompletace výrobků či pomocné zahradnické práce. Nejde tedy přímo o výrobu, ale spíše o zpracování materiálů nebo o poskytování pracovní síly (Biedermanová, Petras, 2011).

Vzdělávací aktivity

Většina vzdělávacích aktivit probíhá prostřednictvím programů zacházení. Jedná se o neformální vzdělávání, které není zaměřené na získání stupně vzdělání či dokladu o absolvování, ale na přípravu odsouzeného ke kvalitnímu životu po ukončení výkonu trestu. Aktivity jsou nabízeny podle možností dané věznice a probíhají formou různých besed, přednášek, kurzů apod. Co se týče témat, nejčastěji jsou aktivity zaměřené na právní výchovu, výuku jazyků, občanskou nauku, práci s počítačem, výuku mateřského jazyka, historie, matematiky a dalších (Jůzl, 2012).

Evropská vězeňská pravidla (2006) v čl. 28 uvádějí, že každá věznice má poskytovat odsouzeným možnost vzdělávání, kterým by mohli uspokojit alespoň některé své potřeby a zájmy. Výchovu a vzdělávání je tedy potřeba brát jako součást vězeňského režimu a přikládat jim stejnou váhu jako pracovním aktivitám. Vzdělávací aktivity vězeňských ústavů můžeme zpravidla rozdělit na formální a neformální, což je blíže popsáno v kapitole 2.3.

Speciální výchovné aktivity

Speciální výchovné aktivity jsou charakterizovány v §36 odst. 5 ŘVTOS jako individuální a skupinové sociální, speciální pedagogické, psychologické a terapeutické působení na osoby ve VTOS, které je vedeno odbornými pracovníky vězeňské služby. Hála (2006) uvádí tři rozdílné služby poskytované v rámci speciálně výchovných aktivit, a těmi jsou poradenství, doprovod a terapie. Ne každý odsouzený se s pobytem ve věznici smíří, proto má k dispozici poradenské služby, které mu pomohou chápat pobyt ve VTOS jako možnost nápravy a následného lepšího života a stejně tak mu pomohou smířit se s veškerými následky jeho trestné činnosti. Rozmanitost speciálně výchovných aktivit je různá podle

kompetencí pracovníků, obecně jsou však rozděleny do tří hlavních oblastí (Biedermanová, Petras, 2011):

- sociálně právní a skupinové poradenství – rozhovory s psychologem,
- terapeutické programy – např. arteterapie, ergoterapie, muzikoterapie,
- trénink zvládání vlastní agresivity.

Podle Jůzla (2012, s. 121) „*může postupným tlakem daných aktivit docházet ke změnám v hodnotové orientaci odsouzeného, k potlačování nežádoucích projevů chování a ke změně celkového mravního profilu*“. Aktivita probíhají ve všech odděleních vězeňských zařízení, avšak nejvíce jsou uplatňovány v odděleních specializovaných. Mezi taková oddělení patří oddělení pro výkon trestu odnětí svobody osob s poruchou duševní a poruchou chování, dále osob s poruchou osobnosti a chování způsobenou užíváním psychotropních látek, a osob s mentální retardací. Pro příklad si uvedeme jednu z relaxačních technik, kterou uplatňuje věznice v Heřmanicích na oddělení pro výkon ochranné léčby protialkoholní a léčby patologického hráčství. Jedná se o tzv. muzikoterapii, při které si každý odsouzený libovolně vybere jakýkoliv hudební nástroj, aniž by na něj uměl hrát, a pod odborným vedením společně improvizují na zadané hudební téma. Někdy dokonce na základě společných hudebních sezení vznikne i trvalejší hudební uskupení (Biedermanová, Petras, 2011).

Hlavním cílem aktivit je snížit u rizikových odsouzených stupeň jejich nebezpečnosti a pravděpodobnost recidivy. Zároveň má být zvyšována ochrana společnosti před těmito pachateli trestné činnosti po ukončení jejich trestu odnětí svobody.

Zájmové aktivity

Zájmové, někdy také volnočasové aktivity jsou důležitou součástí programů zacházení. Jak z názvu vyplývá, jde o aktivity využívané ve volném čase odsouzených, který je různý podle toho, zda je odsouzený zaměstnaný či ne. U pracujících vězňů začíná volný čas dobou příchodu zpět do vězeňské cely, u nepracujících zahrnuje veškerý čas od probuzení po celý den až do večerky. Zájmové aktivity zahrnují různé individuální i skupinové činnosti organizované kompetentními zaměstnanci. Jejich cílem je rozvíjet u odsouzených dovednosti, schopnosti a vědomosti, které jsou předpokladem pro úspěšnou resocializaci (Biedermanová, Petras, 2011). Smyslem zájmových aktivit u odsouzených je vytvoření návyků k aktivnímu a smysluplnému využívání volného času po ukončení VTOS. Zároveň jsou aktivitami uspokojovány zájmy a koníčky jednotlivých odsouzených (Jůzl, 2012).

Zájmových aktivit je mnoho a po zhlédnutí oficiálních stránek Vězeňské služby České republiky je patrné, že každá věznice nabízí různý seznam aktivit podle svých možností a podle kompetencí svých zaměstnanců. Obecně Jůzl (2012) dělí zájmové aktivity na dvě oblasti – volnočasové aktivity esteticko-výchovného charakteru a volnočasové aktivity sportovního a tělovýchovného charakteru. V rámci esteticko-výchovných aktivit se odsouzení účastní kroužků řezbářských, pěveckých, hudebních, modelářských nebo výtvarných, kroužků chovatelských, pěstitelských či keramických, dále kroužků zaměřených na pletení, vyšívání, šití, práci se dřevem, kamenem apod. Jsou zde zahrnuty také různé karetní a jiné stolní hry, sledování televize, poslech audia nebo např. luštění křížovek. Co se týče výtvorů odsouzených, které v rámci kroužků vynikají, bývají pořádány různé výstavy nebo jsou použity k výzdobě chodeb a společenských místností. To odsouzené značně motivuje k další činnosti, větší snaze a ochotě spolupracovat. Aktivity tohoto charakteru umožňují duševní i fyzické uspokojení odsouzeného. Sportovní a tělovýchovné aktivity potom nabízejí cvičení v posilovnách, ping pong, fotbal, košíkovou, volejbal a jiné sportovní aktivity, které se dají realizovat na vězeňském hřišti. Aby byli odsouzení ke sportovním aktivitám co nejvíce motivováni, pořádají zaměstnanci věznice různé krátkodobé i dlouhodobé turnaje v jednotlivých sportech. Záměrem těchto aktivit je zmírnění agresivity některých odsouzených.

Ne každý odsouzený se však aktivně účastní zájmových aktivit. Jak uvádí Hála (2006), spousta odsouzených přichází do věznice s tzv. ne-tvořivými návyky, které je provázely životem před nástupem do VTOS, tudíž jejich volný čas probíhá neustálým sledováním televizních pořadů. Upřednostňují pasivní vyplňování volného času, což znesnadňuje úsilí výchovných pracovníků o jejich zapojení do aktivních činností a naplnění dílčích cílů, kterých má být díky zájmovým aktivitám dosaženo. Za dílčí cíle Hála (2006) považuje:

- udržení duševního a tělesného zdraví,
- zajištění bezproblémového průběhu výkonu trestu (podle zásady „Kdo si hraje, nezlobí“),
- umožnění regenerace sil těm odsouzeným, kteří jsou pracovně aktivní,
- uvolnění napětí, odlehčení a pobavení odsouzených,
- vytvoření hodnotnějších s kulturnějších návyků.

Oblast utváření vnějších vztahů

Tato oblast bývá označována také jako „extramurální“, tedy „mimo vězeňské zdi“. Jde totiž o aktivity udržující a posilující u odsouzených jejich vazby s vnějším světem, zejména s rodinou, přáteli a osobami blízkými, což je jedním z faktorů uspokojování základních psychických potřeb odsouzených a úspěšného návratu do společnosti. Pokud však právě rodina má negativní vliv na odsouzeného a přímo souvisí s jeho trestnou činností, musí vychovatel nejprve posoudit, do jaké míry může kontakt s rodinou narušovat proces resocializace (Jůzl, 2012). Jelikož ne všichni odsouzení mají rodinu či blízké přátele, se kterými by mohli udržovat kontakt, zapojují se dobrovolníci, kteří s odsouzenými komunikují prostřednictvím dopisů.

Důležité postavení mají aktivity této oblasti programů zacházení v tzv. výstupních odděleních, kam jsou zařazováni vězni šest měsíců před koncem výkonu trestu. V dané fázi je totiž odsouzený připravován právě na život, který ho čeká mimo zdi věznice. Učí se samostatnému životu na svobodě, je jim poskytnuto dlužní poradenství a získávají praktické vědomosti ohledně zaměstnání a bydlení. Vazební věznice Teplice dokonce pořádá vycházky zaměřené na poznání prostředí daného města, jeho historie a kultury. (Biedermanová, Petras, 2011).

3.3 Odborníci zapojení do realizace programů zacházení

Aby byly programy zacházení maximálně úspěšné, musí věznice mimo jiné zabezpečit dostatečně početný personál s požadovanou specializací a úrovní vzdělání. V současnosti se vytváří týmy pracovníků, které mají za cíl na jednotlivých odděleních sjednotit výchovné působení na odsouzené a zefektivnit tak účinnost výchovné funkce trestu odnětí svobody (Černíková, 2008).

Lékař

Vězeňský lékař plní důležitou úlohu v souvislosti s programy zacházení, a to zejména při jejich sestavování. Významně se podílí na tvorbě komplexní zprávy, ze které, jak již bylo řečeno, programy vycházejí. Lékař sepisuje chorobopis odsouzeného, stanovuje zdravotní komplikace, pracovní omezení, dietu či potřebu ochranného léčení. Zjišťuje aktuální zdravotní stav odsouzeného a jeho vztah k návykovým látkám (Jůzl, 2012).

Psycholog

Psycholog je odborný zaměstnanec, který má na starosti psychologické poradenství a psychoterapie, ale také psychologickou diagnostiku v rámci tvorby programů zacházení. Zabývá se výsledky anamnézy odsouzeného a zkoumá tak souvislosti s jeho trestnou činností. Provádí celkový rozbor osobnosti z hlediska intelektu, motivace, hodnot, emoční stability apod. Snaží se zjistit postoj odsouzeného ke spáchanému trestnému činu a jeho následkům (Jůzl, 2012). Odborným psychologickým posouzením přispívá k tvorbě komplexní zprávy. Zároveň podává doporučení pro vhodný program zacházení, a pokud je to třeba, stanoví i speciálně výchovné postupy. V průběhu konání programu zacházení pak vyhodnocuje úspěchy, kterých bylo u odsouzeného dosaženo a navrhuje jeho změny či aktualizace (Sochůrek, 2007).

Vychovatel

Vychovatel je s odsouzenými ve styku každý den, tudíž má možnost je co nejlépe poznat a dokáže je tak posoudit lépe než kdo jiný (Jůzl, 2012). Denně řeší jejich potřeby, problémy a požadavky. Opět se významně podílí na tvorbě komplexní zprávy a vhodného programu zacházení, mimo to je jeho úkolem komplexní diagnostická, preventivní, výchovná a vzdělávací činnost (Sochůrek, 2007). Ve spolupráci s psychologem se snaží odsouzené směřovat k přijetí své viny a také odpovědnosti za spáchaný čin (Hála, 2006). Motivuje je ke změně dosavadního života, učí je zvládat těžké životní situace a zodpovídá za celkový stav pořádku, kázně, dodržování předpisů a realizaci programů zacházení (Sochůrek, 2007).

Vychovatel- terapeut

Vychovatel- terapeut je odborným pracovníkem, který provádí individuální i skupinové terapie a je metodicky veden vězeňským psychologem (Sochůrek, 2007). Jde o pozici ve vězeňství téměř novou (Hála, 2006). Vychovatel- terapeut realizuje terapie různého zaměření, jako např. muzikoterapie, arteterapie, ergoterapie apod. a uplatňuje nejrůznější relaxační, jógové a podobné techniky. Složitější psychoterapie, zejména u obtížných případů, stále zůstávají v rukou zkušenějšího a profesionálnějšího psychologa (Hála, 2006).

Sociální pracovník

Sociální pracovník se zajímá o sociální situaci odsouzeného, kam řadíme jeho rodinu, přátele, finanční zabezpečení, vyživovací povinnost apod. (Jůzl, 2012). V rámci svého působení poskytuje odsouzeným sociálně právní informace a poradenství a řeší problémy

vzniklé mezi vězni přímo ve věznici. Úzce spolupracuje s probační a mediační službou, charitami, úřadem práce a dalšími (Hála, 2006). Před koncem výkonu trestu odsouzeného se sociální pracovním zaměřuje na pomoc při zajištění životní situace po propuštění tak, aby došlo k plynulému přechodu z VTOS do normálního života na svobodě (Sochůrek, 2007). Bohužel, i přes snahy naučit odsouzeného samostatnosti, se v českých věznicích objevuje tzv. paternalismus, kdy mají sociální pracovníci nutkání řešit některé věci za odsouzené, starat se o ně. Vyřizují jim korespondenci s úřady, obstarávají různá potvrzení a důchody apod. (Hála, 2006).

Speciální pedagog

Speciální pedagog se zabývá osobností odsouzeného a hned po vychovateli je druhou nejdůležitější osobností, která přímo působí na odsouzeného v celém průběhu jeho výkonu trestu (Jůzl, 2012). Hlavní náplní jeho práce je sice koordinace a metodické vedení vychovatelů, ale kromě toho se také osobně podílí na přímém zacházení s odsouzenými tím, že vede některé kroužky, sportovní a kulturní akce (Hála, 2006). Podílí se také na tvorbě komplexní zprávy a odpovídá za odborné zacházení s odsouzenými právě s ohledem na jejich komplexní zprávu (Sochůrek, 2007). Mezi další činnosti speciálního pedagoga patří zájem o kriminální činnosti odsouzených, motivaci k této činnosti, sleduje sociální vazby odsouzeného s ostatními kriminálními osobami a také jeho sklony k násilnému jednání. Celkově vychází speciální pedagog z dosavadního života odsouzeného, jeho vztahů ke vzdělání, práci, morálním hodnotám apod. a podle toho řadí odsouzeného do pracovního a vzdělávacího procesu (Jůzl, 2012).

Program zacházení z pohledu speciálního pedagoga

Jak již bylo řečeno, úkolem speciálního pedagoga ve věznici je připravit odsouzeného na propuštění z VTOS. Přípravuje jednotlivým odsouzeným program zacházení a veškerou nabídku aktivit včetně návrhů na disciplinární odměnu či trest. Podle Špankové (2013), která vedla rozhovory se speciálními pedagogy slovenských věznic, je pohled na resocializaci vězňů skeptický zejména z důvodu velkého množství odsouzených na jednoho pedagoga. Oslovení pedagogové uvedli, že není možné hodnotit program jako úspěšný či neúspěšný, jelikož vždy záleží na osobnosti odsouzeného a jeho motivaci. Dalšími faktory úspěšnosti je zázemí trestaných, jejich rodinný stav, IQ, zaměstnání, či opakování trestné činnosti. Větší úspěchy spatřují u prvotrestaných a odsouzených za nedbalostní trestné činy. Samotnou úspěšnost programů zacházení je těžké určit, jelikož, jak tvrdí sami pedagogové, chybí jim

zpětná vazba po propuštění. Kdyby měli informace o tom, jak si propuštění vězni vedou na svobodě, mohli by teprve zhodnotit, které aktivity v programu zacházení mají největší resocializační význam. Autorka však nesouhlasí s názorem pedagogů, že úspěšnost resocializace odsouzeného se odvíjí pouze od jeho osobnosti a motivace. Tvrdí naopak, že značný vliv má určitě i sám pedagog, který aktivity vede. Nejen jeho osobnost, ale zejména schopnost aktivizovat odsouzené k činnosti a podporovat je, může ovlivnit jejich osobní vztah k dané aktivitě.

Lektor- instruktor

Lektor- instruktor svou činností přispívá k příznivému psychosociálnímu klimatu ve věznici. Angažuje se zejména ve volnočasových aktivitách (sportovních a vzdělávacích) odsouzených, proto by měl být absolventem vysokoškolského oboru pedagog volného času (Hála, 2006).

3.4 Standardizované programy zacházení v ČR

Když je program standardizovaný, znamená to, že má stanoveny přesné postupy pro vytváření, aplikaci i vyhodnocování. Cílem standardizovaných programů je podle Biedermanové a Petruse (2011, s. 31) „*aplikovat konkrétně zaměřené, strukturované, odzkoušené a moderní penitenciární programy pro vybrané cílové skupiny odsouzených a rizikové pachatele*“ s tím, že účelem je snížení rizika recidivy. Jde tedy o zkoušení, jaké programy a přístupy jsou úspěšné pro snižování kriminality a za jakých podmínek. Aby programy působily na snižování recidivy co nejefektivněji, měly by podle tiskové zprávy ze zasedání Republikového výboru pro prevenci kriminality (2014) naplňovat určitá pravidla:

- vycházet z vypozerovaných změn (v chování, v osobnosti apod.),
- obsahovat klasifikaci rizik, podle které by byli odsouzení rozdělení do vysoce či méně intenzivních programů vzhledem k stupni jejich rizikovitosti,
- být zaměřeny nejen na statické, ale taky na dynamické kriminogenní faktory,
- být stavěny tak, aby měli pachatelé z programů maximální užitek,
- pachatelům by měly poskytovat příležitost získávat a nacvičovat nové dovednosti,

- metody programů by měly být aktivní a zaměřené na získání dovedností, které by napomohly při řešení problémů v sociálním kontaktu,
- efektivnost a dopad programu je ovlivněna způsobem jeho realizace.

Veškeré důležité informace o tvorbě standardizovaných programů, jejich odzkoušení a následné zavedení do praxe upravuje Nařízení generálního ředitele VS ČR č. 35/2011.

Nejčastěji jsou standardizovány programy působící zejména na odsouzené (Biedermanová, Petras, 2011):

- za sexuální trestné činy,
- za násilné trestné činy,
- za nenásilné trestné činy,
- za trestné činy spáchané pod vlivem návykových látek,
- připravující se na propuštění z VTOS.

Se standardizovanými programy mohou pracovat pouze vyškolení lektoři a programy podléhají neustálému hodnocení z hlediska jejich úspěšnosti. Pravděpodobnost opětovného selhání odsouzeného posuzuje hodnotící nástroj SARPO (Souhrnná analýza rizik a potřeb odsouzených), který rozdělil rizikové faktory na statické a dynamické s tím, že dynamické rizikové faktory označují ty neohroženější oblasti, mezi které jsou řazeny i vztahy, rodina, bydlení, postoje, zaměstnání, myšlenky, závislosti apod. (Tisková zpráva ze zasedání Republikového výboru pro prevenci kriminality, 2014).

Nařízení generálního ředitele VS ČR č. 35/2011 obsahuje veškeré platné standardizované programy zacházení a postupně jsou formou novelizace přidávány přílohy nově zaváděných programů (poslední byl přidán v roce 2013).

Program 3Z (Zastav se, Zamysli se a Změň se)

Program je vytvořen ve spolupráci s anglickými lektory programu Stop, Think and Change. Je poskytován odsouzeným, kteří byli trestáni již vícekrát, zejména v oblasti majetkové trestné činnosti. Aplikuje se v době před podmíněným propuštěním z výkonu trestu odnětí svobody pro skupiny 12ti odsouzených, je veden dvojicí proškolených zaměstnanců vězeňské služby a probíhá zhruba 2x do roka. Pilotní odzkoušení programu proběhlo v roce 2006 ve věznicích Jiřice, Světlá nad Sázavou a Kuřim. Od té doby je rozšířen i do dalších

několika věznic, a to Pardubice, Karviná, Nové Sedlo, Znojmo, Rýnovice, Ostrov nad Ohří, Plzeň, Vinařice, Horní Slavkov, Příbram, Heřmanice a Kynšperk (Biedermanová, Petras, 2011). Program 3Z byl zařazen do přílohy č. 1 NGR č. 35/2011 jako standardizovaný program v roce 2011.

GREPP – intenzivní reedukační program

Jde o vzdělávací program zaměřený na práci s odsouzenými, kteří spáchali jakýkoliv trestný čin násilí na dětech. Program je psychologického charakteru a pracuje s vinou pachatele. Doba trvání programu je 7 týdnů a probíhá 2x ročně pro odsouzené ve věznici s dozorem (Věznice Nové Sedlo) a 2x ročně pro odsouzené ve věznici s ostrahou (Věznice Heřmanice).

GREPP 2 – dlouhodobý terapeutický program

Program GREPP 2 je dlouhodobý terapeutický program, který trvá 10 měsíců a navazuje na předchozí krátkodobý program GREPP. Jeho cílem je snížit riziko recidivy po propuštění v VTOS. Pilotáž programu proběhla v roce 2010 ve Věznici Heřmanice ve spolupráci se sexuology Psychiatrické léčebny v Praze- Bohnicích (Biedermanová, Petras, 2011). Pilotáži se zúčastnilo 10 odsouzených a byla vyhodnocena jako úspěšná. V roce 2011 byl tedy program GREPP/GREPP 2 zařazen do přílohy č. 2 NGR č. 35/2011 jako standardizovaný program.

Program TP 21 Junior

Hlavním cílem programu TP 21 Junior je snižování násilí mezi mladistvými odsouzenými. Zaměřuje se zejména na snížení agresivního jednání směřovaného na ostatní odsouzené či na zaměstnance a usiluje o uvědomění si nevhodnosti takového jednání při řešení konfliktů, učí zodpovědnosti za vlastní jednání a porušování zásad společenského chování. Pilotáž byla provedena v roce 2009 a následně byl program uveden v praxi. Nyní je součástí povinných aktivit programu zacházení ve Věznici Všehrady a probíhá 2x ročně (Biedermanová, Petras, 2011). Mezi standardizované programy byl program TP 21 Junior zaveden přílohou č. 3 NGR č. 35/2011 v roce 2011.

Program PARDON

Jedná se o program zaměřený na odsouzené za trestné činy související s řízením motorového vozidla, ať už jde o řízení pod vlivem návykových látek či o pachatele dopravních nehod. Program probíhá od roku 2012, kdy Centrum dopravního výzkumu vyškolil lektory ve Věznici Odolov a Věznici Pardubice. Cílem programu je změna chování, které u pachatele vedlo k trestnému činu v dopravě či dopravnímu přestupku. Program probíhá 2x ročně ve zmíněných dvou věznicích a je pravidelně hodnocen Centrem dopravního výzkumu. Na financování programu byl Centru dopravního výzkumu poskytnut grant Ministerstva vnitra ČR. Program byl v roce 2012 zařazen do přílohy č. 4 NGR č. 35/2011 jako standardizovaný program (Tisková zpráva ze zasedání Republikového výboru pro prevenci kriminality, 2014).

Program TP KEMP

Program TP KEMP je zaměřen obecně na pachatele násilí. Hlavním cílem je zjištění hlavních příčin páchaní domácího násilí či jiných forem násilného chování a postojů ke spáchanému trestnému činu u jeho pachatele. K realizaci programu přispělo školení, které proběhlo v roce 2008 ve spolupráci s Bílým kruhem bezpečí a bylo zaměřeno na identifikaci domácího násilí při práci jak s obětí, tak hlavně s pachatelem. Vzniklý 18-ti měsíční terapeutický program probíhá ve Věznici Vinařice a do přílohy č. 5 NGR č. 35/2011 byl jako standardizovaný program začleněn v roce 2013 (Tisková zpráva ze zasedání Republikového výboru pro prevenci kriminality, 2014).

4 Motivace ke vzdělávání

Jelikož je ve výzkumném šetření zjišťována také motivace věžňů ke vzdělávání, je důležité se s pojmem motivace nejdříve seznámit.

Problematika motivace je stará jako lidstvo samo. Lidé se vždy zajímali o to, proč se oni sami nebo někdo v jejich okolí chová určitým způsobem, a zajímá je to do dnes (Plevová, Petrová, 2012). Lze tedy říci, že motivace je součástí našich každodenních životů a objevuje se všude kolem nás, ať už vědomě či nevědomě.

4.1 Definice motivace

Původ termínu motivace můžeme spatřovat v latinských slovech *motio* (síla, pohyb) nebo *movere* (uvádět v pohyb). Plháková (2007, s. 319) definuje motivaci jako „*souhrn všech intrapsychických dynamických sil neboli motivů, které zpravidla aktivizují a organizují prožívání a chování s cílem změnit neuspokojivou situaci nebo dosáhnout něčeho pozitivního*“. Z uvedené definice lze chápat, že motivace je jakási pohnutka, která nás vede k určitému jednání či chování. To potvrzuje Sillamy (2001, s. 121) svou definicí motivace jako „*souhrn dynamických faktorů, jež určují chování jedince*“. Uvádí také, že motivace je prvním chronologickým prvkem jednání, jelikož právě ona aktivizuje organismus k určité činnosti. Je nutné si však uvědomit, že na začátku našeho jednání není pouze jedna jediná příčina, ale celý soubor faktorů, které působí ve vzájemné interakci (Sillamy, 2001). Zároveň stejné motivy mohou vést u různých lidí k různým reakcím (Hoskovec, 2002). Další definici uvádí Hartl a Hartlová (2010, s. 320), kteří chápou motivaci jako „*vnitřní řídicí sílu zodpovědnou za zahájení, usměrňování, udržování a energetizaci zacíleného chování*“.

Jak je vidět z výše zmíněných definic, motivace bývá spojována zejména s chováním. Objevují se však i definice, které vyjadřují závislost motivace a emocí. Nakonečný (2013, s. 180) cituje německé spisovatele V. Brandstättera aj. H. Otta (2009), kteří tvrdí, že „*objekty, resp. události, vyvolávají emoce jen tehdy, když mají pro postupování osoby, její cíle, potřeby, motivy, význam, jsou tedy motivačně relevantní*“. Svou myšlenku ještě umocňují tvrzením „*bez motivace žádná emoce a bez emocí žádná motivace*“. Spojení motivace s emocemi vyjadřuje ve své definici také Vágnerová (2004, s. 168), podle níž „*motivace bývá spojena*

s emočním prožitkem, který slouží jako signál určité potřeby, jako prostředek hodnocení aktuálního stavu či situace, a stimuluje jednání, zaměřené na její uspokojení“.

4.2 Dělení motivace

Člověk si často myslí, že zná příčiny svého chování, že ví, proč to dělá a ví, co ho k tomu vede. Avšak ve skutečnosti, když se nad svým jednáním zamyslíme, stává se, že nejsme schopni jej vysvětlit. Ne všechny pohnutky jsou totiž součástí našeho vědomí. To, co nás motivuje k určitému jednání, může být vědomé, ale i nevědomé (iracionální). **Vědomá motivace** je ta, kterou si uvědomujeme, je nám jasná. Většinou jde o dosažení určitého cíle, který si stanovíme a podle toho jednáme. Vědomě se tedy snažíme daného cíle dosáhnout (SVSES, Motivace a potřeby [online]). Naopak **nevědomá motivace** probíhá v našem podvědomí, tudíž si ji neuvědomujeme. Neznačená tedy, že by vůbec neprobíhala, pouze ji neregistrujeme. Za nevědomou považujeme i motivaci nebo chování, jejichž příčiny si vysvětlujeme chybně. „*U člověka i to, co se označuje za záměrné jednání, může mít původ v nevědomé motivaci, neboť záměr tu vyjadřuje vědomě utvářený, promyšlený plán jednání, jehož motivu si však subjekt nemusí být vědom*“ (Nakonečný, 1996, s. 31).

Motivaci můžeme dále rozdělit na motivaci vnitřní a vnější. **Vnitřní motivace** vychází z našeho nitra. Je to vnitřní pohnutka, která vede k uspokojení našich potřeb a zájmů (Dielektrika, Motivace [online]). Důležitým faktorem vnitřní motivace je potřeba, ať už kognitivní, sociální či potřeba výkonu. Vedle potřeb sem řadíme také hodnoty, postoje a zájmy (Nakonečný, 1996). Nejúčinnějším vnitřním motivem je vždy to, co v člověku vyvolá radost a příjemné pocity, jako například úspěšně dokončená práce. V tomto případě jde o tzv. výkonovou motivaci, kde můžeme na sobě samých sledovat zlepšující se výkon, což nás žene vpřed a motivuje k dalšímu, ještě lepšímu výkonu. Aby daná motivace mohla být uplatněna ve vzdělávání dospělých, je důležité, aby výsledek učení měl pro dospělého nějaký značný význam, jinak nebude ochoten učení věnovat čas ani námahu. Můžeme tedy říci, že vnitřní motivace vzniká jako výsledek předchozího učení, což přináší i značné nevýhody. Kromě toho, že vnitřní motivace je v procesu učení považována za nejhodnotnější, což je její velké plus, může naopak docházet také k tomu, že když je dospělý silně motivován vzdělávat se v jedné specifické oblasti, odmítá si rozšířit vědomosti i v oblasti jiné (Hartl, 1999). **Vnější motivace** potom vyjadřuje působení vnějších činitelů neboli motivátorů. Je spojována s naším okolím, které na nás klade určité nároky, jež se snažíme splnit (Dielektrika, Motivace

[online]). Můžeme tedy říci, že jde o vnější pobídky, které na nás působí zvenčí a pobízí nás k určitému jednání. Takovým motivátorem může být např. odměna, trest, pochvala, snaha vyhnout se neúspěchu nebo prestiž. Vnější a vnitřní motivace mohou působit společně, nebo se mohou být ve vzájemné rozepři. Vždy ale platí, že vnitřní motivace bývá silnější než motivace vnější (Smékal, 1989).

Docela běžné je dělení motivace na primární a sekundární. Za **primární motivaci** považuje Hartl, Hartlová (2010) biologické potřeby označované také jako instinkty. Ředíme sem např. hlad, žízeň nebo potřebu spánku, proto můžeme mluvit o fyziologických potřebách. **Sekundární motivaci** se rozumí naučené chování, které vychází z motivace primární. Jde tedy o všechny ostatní motivy či potřeby. V literatuře se můžeme setkat i s jiným pojmenováním primární a sekundární motivace, např. organická a duševní, materiální a kulturní. I když se většina psychologů a odborníků na pojetí primární a sekundární motivace shodne, objevují se značné rozdíly v názorech na mechanismus vzniku a stupeň vzájemné závislosti těchto motivů (Homola, 1972).

4.3 Motivace dospělých ke vzdělávání

Dostatečná motivace dospělých v rámci vzdělávání je jednou ze základních podmínek jejich aktivní účasti ve vzdělávacím procesu. Jak tvrdí Bednaříková (2012b, s. 22), *„povzbuzování, chválení, zdůrazňování kladných stránek a vlastností osobnosti, pozitivních výsledků v procesu vzdělávání, to vše náleží k evaluačnímu jednání, které by mělo být ve vzdělávací práci s dospělými dominantní.“* Je ale motivace jedinou pohnutkou, která vede dospělého k zapojení se do procesu vzdělávání? Značný vliv můžou mít i samotné potřeby jedince. Vždyť i Maslowova pyramida lidských potřeb je ukázkou toho, že člověk kromě základních potřeb jako je jídlo, spánek, láska apod., touží i po uspokojení potřeb vyšších. Právě sem řadíme potřeby uznání, seberealizace a sebeprosazení, které souvisí s rozšiřováním vědomostí nebo zvyšováním stupně vzdělání či kvalifikace. I vědci v USA došli k názoru, že *„dospělý člověk se chce učit, chce se zdokonalovat, protože pociťuje rozdíl mezi tím, čím si přeje být, a tím, čím v současnosti je“* (Mužík, 2004, s. 24). Má tedy potřebu daný rozdíl vyrovnat, aby byl spokojen.

Hartl (1999, s. 135) uvádí za důležitý motiv při vzdělávání dospělých zisk z učení, a to ze tří hledisek:

- Bezprostřední zisk se objevuje ihned v průběhu vyučování. Může jím být probuzení zájmu o nějaké učivo či téma, nebo sociální odezva ve třídě, kvůli které je dospělý ochoten vynaložit určitý čas i úsilí k dosažení uspokojivých výsledků a tím i uznání ve třídě.
- Krátkodobý zisk nastupuje druhý den, maximálně několik málo dní po vyučování. Jedná se zejména o zisk sociální, kdy jedinec použije to, co se již naučil např. v práci, v komunikaci s přáteli nebo v jiných situacích, zejména v praktických činnostech. Proto dospělí většinou dávají přednost takovým vzdělávacím aktivitám, které uplatní prakticky ve svém zaměstnání.
- Dlouhodobý zisk přichází po pěti nebo více dnech, nejčastěji je však úměrný délce vzdělávacího kurzu. Může jím být např. růst prestiže nebo pracovní postup spojený s vyšším výdělkem. Nevýhodou zde je dlouhá doba trvání, kvůli které dá mnoho lidí přednost spíše činnostem, ze kterých mají zisk okamžitý nebo krátkodobý.

4.4 Motivace ke vzdělávání ve VTOS

Při motivaci odsouzených ke vzdělávání je nutné si uvědomit, že jde o dospělé osoby, které v rámci vzdělávání potřebují jiný přístup než děti. Aby vzdělávání dospělé zaujalo, musí pro ně mít patřičný význam, musí být blízké jejich profesnímu zaměření a v souladu s jejich zájmy. Podle Beneše (2008) je v rámci vzdělávání dospělých důležitý transfer získaných informací do praxe. Dospělí lidé se podle něj tedy neučí jen z důvodu zájmu a potřeby získat nové informace. Účelem jejich účasti na vzdělávání je zejména řešení konkrétních problémů.

Bednaříková (2012b) zmiňuje nejčastější faktory, které vedou dospělé ke vzdělávání:

- smysluplné využití volného času jako prevence nudy,
- zájem a zvědavost, poznávací potřeby,
- potřeba stimulace a doplnění nedostatků ve vzdělání,
- potřeba kariérního růstu, profesního postupu,
- potřeba společenského prospěchu,

- potřeba společenských kontaktů, získání nových přátel,
- odhodlání splnit očekávání nějaké vyšší autority.

Když už se dospělý ke vzdělávání rozhodne, působí další motivační faktory, které jej ve vzdělávacím procesu drží, nebo jej naopak odradí. Mezi takové faktory, které se dají aplikovat i ve VTOS patří podle Plamínka (2010) zejména:

- obsah, který musí být pro jedince užitečný, zajímavý a prakticky využitelný,
- způsob, jakým je vzdělávání realizováno,
- lidé, kteří se účastní vzdělávání, ať už jde o osobu vzdělavatele či ostatní vzdělávající se,
- smysl učení a důvod k němu, co od něj jedinec očekává a jak jej bude moct v budoucnu využít.

Vnitřní řád věznice stanovuje podmínky vnitřní diferenciaci, což umožňuje odsouzenému být v průběhu výkonu trestu přerazován do jednotlivých skupin podle plnění programů zacházení, chování a dodržování vnitřního řádu. Vnitřní diferenciaci tak tvoří jakýsi systém pozitivní motivace pro odsouzené. Existují 3 diferenciacní skupiny, kde první skupinu tvoří odsouzení, kteří plní programy zacházení, plní si své povinnosti a jejich chování je v souladu s vnitřním řádem. Do druhé skupiny jsou zařazováni odsouzení, kteří mají kolísavý postoj k povinnostem a programům zacházení, a třetí skupina je určena pro ty odsouzené, kteří odmítají program zacházení nebo jej neplní, jednají v rozporu s vnitřním řádem a neplní si povinnosti (Štěrbá, 2007).

Motivaci odsouzených je věnován článek v Časopisu České vězeňství (5/2006), kde jsou jako obrovský motivační faktor pro odsouzené ve VTOS zmiňovány odměny a tresty. Asi největší odměnou jim může být možnost přerazení do oddělení nižšího stupně, čehož může být dosaženo právě plněním programu zacházení a pravidelným navštěvováním vzdělávacích aktivit. Díky vzornému chování potom může dojít dokonce k podmíněnému propuštění z VTOS. Článek se zabývá mimo jiné otázkou, zda je to tak správně. Zda je dostatečné, aby se odsouzení chodili vzdělávat jen proto, aby jim to přineslo v pobytu ve vězení určité výhody. Mnohem účinnější by totiž bylo, kdyby každý odsouzený v sobě našel touhu po vzdělávání a zúčastňoval se vzdělávacích aktivit, protože o to má opravdový

zájem a chce pracovat na sobě samém. Rozpoznat ale hranici mezi vnitřním a vnějším motivačním faktorem není snadné, a proto se nedá jen tak někomu prokázat, že jeho úmysl byl účelový. Programy zacházení by se však daly sestavit tak, aby se omezilo takových případů, ale to už stojí v rukou kvalifikovaných a kompetentních zaměstnanců vězeňské služby.

PRAKTICKÁ ČÁST

5 Úvod do praktické části

Praktická část je věnována výzkumnému šetření zaměřenému na vzdělávání odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody. Trest už dnes nespočívá jen v tom, že by měl pachatel za svůj čin pykat, ale pozornost je věnována zejména jeho nápravě a úspěšnému návratu ke společensky žádoucím životu ve společnosti. Někteří občané ani netuší, že se odsouzení ve vězení mimo jiné věnují i vzdělávání, a to jak v rámci programů zacházení, tak i ve formě formálního vzdělávání, díky němuž mají možnost doplnit si potřebný stupeň vzdělání. Lidé mohou vnímat vězně negativně, jelikož spáchali trestný čin, ale už nemusí brát na vědomí, že v rámci výkonu trestu mohlo dojít k jejich nápravě. Pro některé může být dokonce nepochopitelné, jak si může odsouzený ve vězení doplnit maturitu, vysokou školu, nebo se alespoň vyučit v oboru. Jelikož právě vzdělávání napomáhá k úspěšné resocializaci, získávání formálně uznávaného stupně vzdělání v rámci výkonu trestu odnětí svobody je tedy možné.

Výzkumné šetření je zaměřeno na postoje odsouzených ke vzdělávání. Jelikož výzkum proběhl ve Vazební věznici Olomouc a ve Věznici Opava, kde není školské vzdělávací středisko, je zkoumáno vzdělávání v rámci programů zacházení.

5.1 Výzkumné cíle

Hlavním cílem práce je analyzovat přístup odsouzených ke vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody v rámci programů zacházení a prozkoumat, jaký vztah mají odsouzení ke vzdělávání, jak vzdělávání ve věznici využívají a hodnotí, a co je ke vzdělávání nejčastěji motivuje. Hlavní cíl je konkretizován v jednotlivých dílčích cílech, které korespondují s otázkami ve výzkumném dotazníku.

Dílčí cíle praktické části:

- *Charakterizovat odsouzené, kteří vykonávají trest odnětí svobody na oddělení s dozorem. Prozkoumat věk odsouzených, jejich dosažené vzdělání a dosažené*

vzdělání jejich rodičů. Zjistit, pokolikáté jsou odsouzení ve výkonu trestu odnětí svobody a jaká je délka jejich posledního trestu.

- *Identifikovat motivační faktory ke vzdělávání*, zjistit, zda převažují vnitřní či vnější motivy, jaký motivační faktor je nejčastější a zda převažují stejné motivační faktory u mužů a žen.
- *Objasnit vztah odsouzených k programům zacházení*, jejich důvěru v účinnost programů a celkovou ochotu vzdělávat se. Získat přehled o míře využití vzdělávacích aktivit a jejich důležitosti z pohledu odsouzených. Zjistit spokojenost odsouzených s nabízenými vzdělávacími aktivitami.

5.2 Výzkumné otázky a hypotézy

Na základě stanovených výzkumných cílů byly formulovány následující výzkumné otázky a hypotézy.

Otázka 1:

Existují u odsouzených statisticky významné rozdíly v dosaženém stupni vzdělání?

Otázka 2:

Existují v rámci vzdělávání odsouzených statisticky významné rozdíly v četnosti vnitřních a vnějších motivačních faktorů?

Otázka 3:

Existuje mezi množstvím vykonaných trestů odnětí svobody a názorem odsouzených na účinnost programů zacházení statisticky významný vztah?

Předpoklad:

Odsouzení, kteří jsou ve VTOS poprvé, věří v účinnost programů zacházení více, než ti, kteří jsou ve VTOS opakovaně.

H₁₀ - Mezi počtem vykonaných trestů odnětí svobody a názorem na účinnost programů zacházení neexistuje statisticky významný vztah.

H2_A - Mezi počtem vykonaných trestů odnětí svobody a názorem na účinnost programů zacházení existuje statisticky významný vztah.

Otázka 4:

Jsou mezi pohlavími statisticky významné rozdíly v zájmu o vzdělávání?

Předpoklad:

Ženy mají větší zájem o vzdělávání než muži.

H2₀ - Mezi pohlavím a zájmem o vzdělávání neexistuje statisticky významný vztah.

H2_A - Mezi pohlavím a zájmem o vzdělávání existuje statisticky významný vztah.

Otázka 5:

Existují v jednotlivých věkových kategoriích statisticky významné rozdíly v zájmu o vzdělávání?

Předpoklad:

Starší odsouzení nemají takový zájem o vzdělávání jako ti mladší.

H3₀ - Mezi věkem a zájmem o vzdělávání neexistuje statistický významný vztah.

H3_A - Mezi věkem a zájmem o vzdělávání existuje statisticky významný vztah.

Otázka 6:

Existuje statisticky významný vztah mezi dosaženým vzděláním rodičů odsouzených a počtem vzdělávacích aktivit, které odsouzení navštěvují?

Předpoklad:

Odsouzení, u nichž alespoň jeden z rodičů má minimálně středoškolské vzdělání s maturitou, využívají více vzdělávacích aktivit než ti, jejichž rodiče mají vzdělání nižší.

H4₀ - Mezi dosaženým vzděláním rodičů odsouzených a počtem vzdělávacích aktivit, které odsouzení navštěvují, neexistuje statisticky významný vztah.

H4_A - Mezi dosaženým vzděláním rodičů odsouzených a počtem vzdělávacích aktivit, které odsouzení navštěvují, existuje statisticky významný vztah.

5.3 Výzkumný soubor

Dotazníkové šetření bylo provedeno na skupině 105 respondentů, které tvořili odsouzení ve výkonu trestu odnětí svobody, vykonávající svůj trest na oddělení s dozorem. Z celkového počtu 105 odsouzených bylo 53 mužů z Vazební věznice Olomouc a 52 žen z Věznice Opava.

Výběr výzkumného souboru byl záměrný, jelikož pro účely výzkumu bylo potřebné oslovit věznice s odsouzenými ženami na oddělení s dozorem a věznice s odsouzenými muži na stejném oddělení. Vazební věznice Olomouc a Věznice Opava jsou nejbližší instituce, které vyhovovaly požadavkům a byly ochotny se do výzkumu zapojit.

5.4 Metody sběru dat a realizace výzkumného šetření

Pro získání potřebných informací byla použita metoda kvantitativní, konkrétně autorkou vytvořený dotazník. Dotazník byl zvolen z důvodu většího počtu respondentů a vyšší pravděpodobnosti pravdivých odpovědí, jelikož u osobního rozhovoru by musel být přítomen i zaměstnanec věznice, což by mohlo ovlivnit výpovědi odsouzených. Dalším důvodem byla skutečnost, že prostřednictvím dotazníků lze získat velké množství informací od vysokého počtu respondentů za krátkou dobu. Aby byli odsouzení ujištěni, že jejich odpovědi nebudou mít žádný vliv na jejich další působení ve věznici, byl k výzkumnému šetření zvolen dotazník anonymní.

Položek v dotazníku je celkem 13, z toho 3 otevřené, jinak vše uzavřené. K naplnění dílčího cíle 3, který je zaměřen na osobní informace odsouzených, byly sledovány položky 1 – 6. Položka č. 7 je tvořena tabulkou, která obsahuje 16 výroků týkajících se motivace a naplňuje dílčí cíl 2. Odsouzení v tomto případě v tabulce zaznamenávali, zda s výrokem souhlasí či nikoliv. Dílčí cíl 3 je potom realizován prostřednictvím položek 8 – 13, které jsou zaměřeny na postoje odsouzených ke vzdělávání ve VTOS. Položka č. 11 je opět tvořena tabulkou, která obsahuje seznam vzdělávacích aktivit, které odsouzení mají možnost navštěvovat. Odsouzení zde označili aktivity, kterých se účastní a zároveň, zda je považují za důležité. Tabulka je odlišná v dotaznících pro muže a ženy, jelikož každá věznice nabízí aktivity jiné, podle svých vlastních možností. U žen bylo vzdělávacích aktivit celkem 5,

u mužů 7. Tabulky v položkách č. 7 a 11 byly částečně převzaty z diplomové práce Motivace ke vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody (Kvídová, 2013). Celé znění dotazníků je k nahlédnutí v přílohách č. 1 a 2.

Výzkumné šetření probíhalo ve Vazební věznici Olomouc a Věznici Opava, a to z důvodu zastoupení mužské i ženské skupiny odsouzených.

Vazební věznice Olomouc, jak už z názvu vyplívá, disponuje věznicí pro výkon trestu odnětí svobody s dozorem, ale také vazební věznicí pro zadržení obviněných. Vazba je zde vykonávána pro muže, ženy i mladistvé, avšak výkon trestu odnětí svobody pouze pro muže od 18 let. Celková kapacita věznice je 271, z toho 139 obviněných a 132 odsouzených (Vězeňská služba České republiky, Základní informace [online]). Aktuálně se ve věznici nachází 53 odsouzených.

Věznice Opava umožňuje výkon trestu odnětí svobody ženám všech kategorií a mužům pouze na oddělení s dozorem. Od května 2006 je součástí věznice také oddělení pro odsouzené ženy s poruchami duševními a s poruchami chování. Celková kapacita věznice je 277 míst. Věznice Opava má, na rozdíl od Vazební věznice Olomouc, pro odsouzené k dispozici také nástupní a výstupní oddělení (Vězeňská služba České republiky, Výkon trestu odsouzených žen [online]).

Ani jedna jmenovaná věznice nemá vlastní školské vzdělávací středisko, proto byly výzkumem zkoumány pouze postoje odsouzených ke vzdělávání v rámci programů zacházení. Samotný sběr dat probíhal v měsíci duben 2015 přímo ve vybraných věznicích. V Olomouci bylo vyplnění dotazníků zajištěno prostřednictvím tiskové mluvčí vazební věznice tak, že dotazníky byly předány na vrátnici věznice, kde byly po vyplnění opět vyzvednuty. V Opavě došlo k osobnímu styku s odsouzenými, dotazníky tedy byly rozdány osobně a po vyplnění opět osobně vybrány. Návratnost dotazníků byla v obou případech 100%, avšak vzhledem k možnému propouštění některých odsouzených by nebylo možné dotazníkové šetření realizovat opakovaně.

6 Vyhodnocení dotazníkového šetření podle jednotlivých dílčích cílů

Získané údaje byly zpracovány v Excelu 2007 a ke zjištění statisticky významných rozdílů a vztahů mezi proměnnými byl použit Test nezávislosti chí-kvadrát pro kontingenční tabulky.

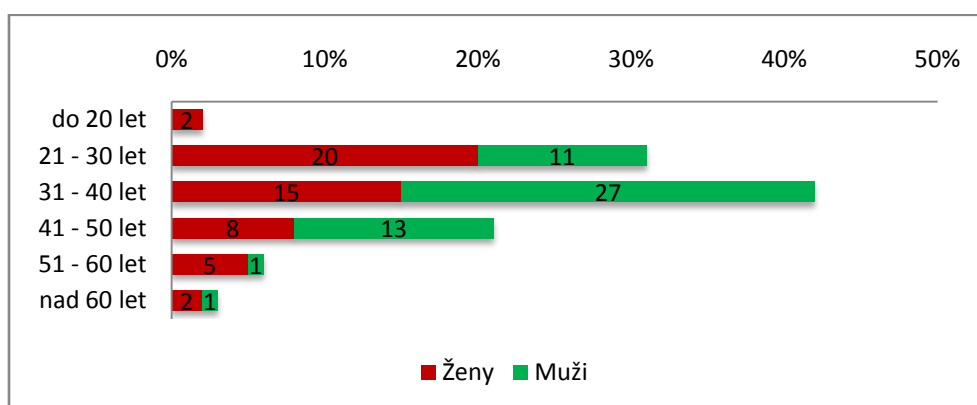
6.1 Identifikace odsouzených

Cílem této kapitoly je charakterizovat odsouzené, kteří vykonávají trest odnětí svobody na oddělení s dozorem. Prozkoumat věk odsouzených, jejich dosažené vzdělání a dosažené vzdělání jejich rodičů. Zjistit, pokolikáté jsou odsouzení ve výkonu trestu odnětí svobody a jaká je délka jejich posledního trestu.

Na identifikaci respondentů bylo zaměřeno prvních 6 položek v dotazníku.

6.1.1 Věk odsouzených

Otázka týkající se věku odsouzených byla rozdělena do šesti věkových kategorií, do kterých se měli respondenti zařadit. Jednotlivé kategorie můžeme vidět v grafu č. 1.

Graf č. 1: Věk odsouzených

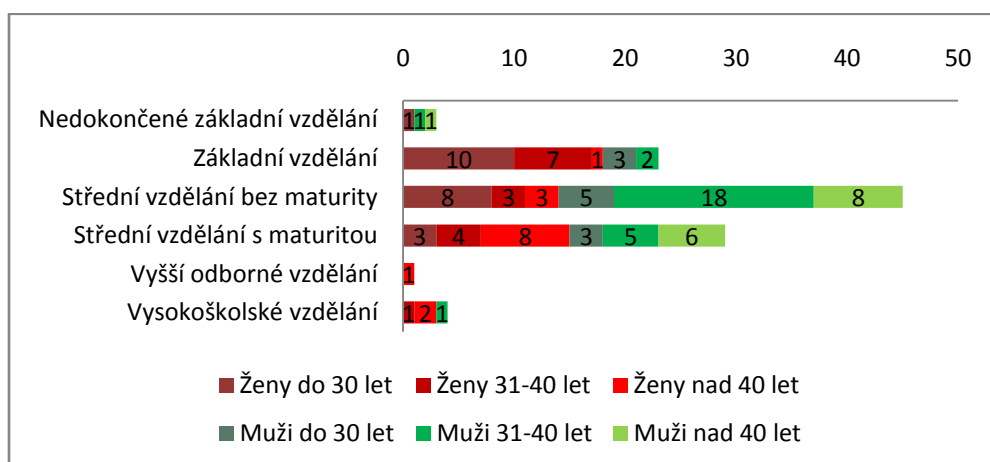
Pozorovaný věkový stav odsouzených ve vybraných věznicích odpovídá stavu v měsíci duben 2015. Porovnáme-li procentuální zastoupení jednotlivých věkových kategorií našeho výzkumu se stavem k prosinci 2014 (Vězeňská služba České republiky, Statistická

ročenka 2014 [online]), zjistíme, že v obou případech převažují odsouzení ve věku 31-40 let. Zatím co v našem výzkumu jsou druhou nejpočetnější skupinou odsouzení ve věku 21-30 let (29,5%), stav k prosinci 2014 vykazuje pouze 8,8% v dané věkové kategorii (čtvrtá nejpočetnější skupina). Naopak více odsouzených bylo v prosinci 2014 spatřováno v kategorii 41-50 let (24,3%) a 51-60 let (9,6%). Kategorie nad 60 let je v obou případech stejná, tedy 2,9% odsouzených. Nejméně početná je pro prosinec 2014 i pro duben 2015 kategorie do 20 let, která v prosinci 2014 tvořila pouhé 1% a v dubnu 2015 1,9%. Zajímavé je, že v našem výzkumu se ve věku do 20 let neobjevil ani jeden muž. Věkové složení odsouzených je v našem případě pozorován pouze ve dvou vybraných věznicích, zatím co stav k prosinci 2014 odpovídá celkovému složení odsouzených pro celou ČR. Proto nelze z pozorovaných rozdílů vyvozovat žádné významné závěry.

Z důvodu malého počtu dotázaných v okrajových věkových kategoriích byli odsouzení pro další vyhodnocování rozdělení pouze do 3 skupin, a to do 30 let, od 31 do 40 let a nad 40 let, což umožnilo lepší a přehlednější zpracování dalších dat.

6.1.2 Nejvyšší dosažené vzdělání odsouzených

Nejčastěji vyskytované vzdělání odsouzených je dle grafu č. 2 jednoznačně střední vzdělání bez maturity s celkovým počtem 45 odsouzených (42,9%), z toho 14 žen a 31 mužů. Střední vzdělání bez maturity u mužů ve věku 31 – 40 let je zároveň nejčastější odpovědí v této položce. Nejméně vyskytované vzdělání je potom vyšší odborné vzdělání, které má pouze 1 odsouzená žena.

Graf č. 2: Nejvyšší dosažené vzdělání odsouzených

Dosažené vzdělání odsouzených svým rozložením odpovídá dosaženému stupni vzdělání obyvatelstva Olomouckého kraje dle sčítání lidu v roce 2011 (Český statistický úřad, Vzdělanostní struktura v Olomouckém kraji – výsledky SLDB 2011 [online]). Oba výzkumy vykazují nejpočetnější zastoupení respondentů se středním vzděláním bez maturity, následuje střední vzdělání s maturitou, základní vzdělání spolu s nedokončeným základním vzděláním, dále vysokoškolské vzdělání a na posledním místě vzdělání vyšší odborné. Podle výsledků tedy můžeme říci, že vzdělání odsouzených je na stejné úrovni jako vzdělání ostatního obyvatelstva na svobodě.

Co se týče jednotlivých pohlaví a dosaženého stupně vzdělání, v našem případě je u mužů nejčastější střední vzdělání bez maturity a stejně tak je tomu ve výsledcích sčítání lidu 2011. Ženy se naopak v našem případě vyskytují nejvíce v oblasti základního vzdělání, což je rozdílný výsledek od výsledků sčítání lidu, kde má nejvíce žen střední vzdělání s maturitou. Zastoupení ženského a mužského pohlaví v jednotlivých stupních vzdělání je stejné. Jediný rozdíl je spatřován ve vysokoškolském vzdělání, kde v našem výzkumu je více vysokoškolsky vzdělaných žen, zatím co výsledky sčítání lidu z roku 2011 vykazují více vysokoškolsky vzdělaných mužů. Vyšší odborné vzdělání nemá v našem případě ani jeden muž.

Oproti výsledkům sčítání lidu, v našem výzkumu neplatí trend, že s vyšším věkem stoupá počet jedinců se základním vzděláním a naopak klesá počet jedinců s vyšším vzděláním. Takové výsledky by se daly předpokládat vzhledem k možnostem vzdělávání napříč jednotlivými generacemi. Dnes mají lidé větší možnosti a lepší dostupnost vzdělávání. V našem výzkumu však u mladších odsouzených převažuje základní vzdělání a u odsouzených nad 40 let spatřujeme jediné případy vysokoškolsky vzdělaných. Důvodem opačného trendu může být předpoklad, že lidé s nižším vzděláním páchají trestnou činnost častěji než lidé vzdělanější.

Zajímavé je také srovnání námi získaných výsledků se stavem odsouzených v ČR k prosinci 2014 (Vězeňská služba České republiky, Statistická ročenka 2014 [online]). Oproti našim výsledkům, v prosinci 2014 mělo nejvíce odsouzených základní vzdělání (44,37%), teprve na druhém místě bylo střední vzdělání bez maturity (38,32%). Obrovský rozdíl můžeme spatřovat v četnosti středního vzdělání s maturitou, kde naše výsledky zaznamenaly 27,6% odsouzených, zatím co stav k prosinci 2014 vykazuje pouhých 9,61% odsouzených s daným stupněm vzdělání. Rozdílné je také postavení vysokoškolsky vzdělaných odsouzených a odsouzených s nedokončeným základním vzděláním. V našem případě vysokoškolsky vzdělaní odsouzení (3,8%) početně převažují nad těmi s nedokončeným

základním vzděláním (1,9%). U odsouzených v prosinci 2014 to bylo opačně. Nedokončené základní vzdělání mělo 2,22% odsouzených, zatím co vysokoškolsky vzdělaných jich bylo pouze 1,55%.

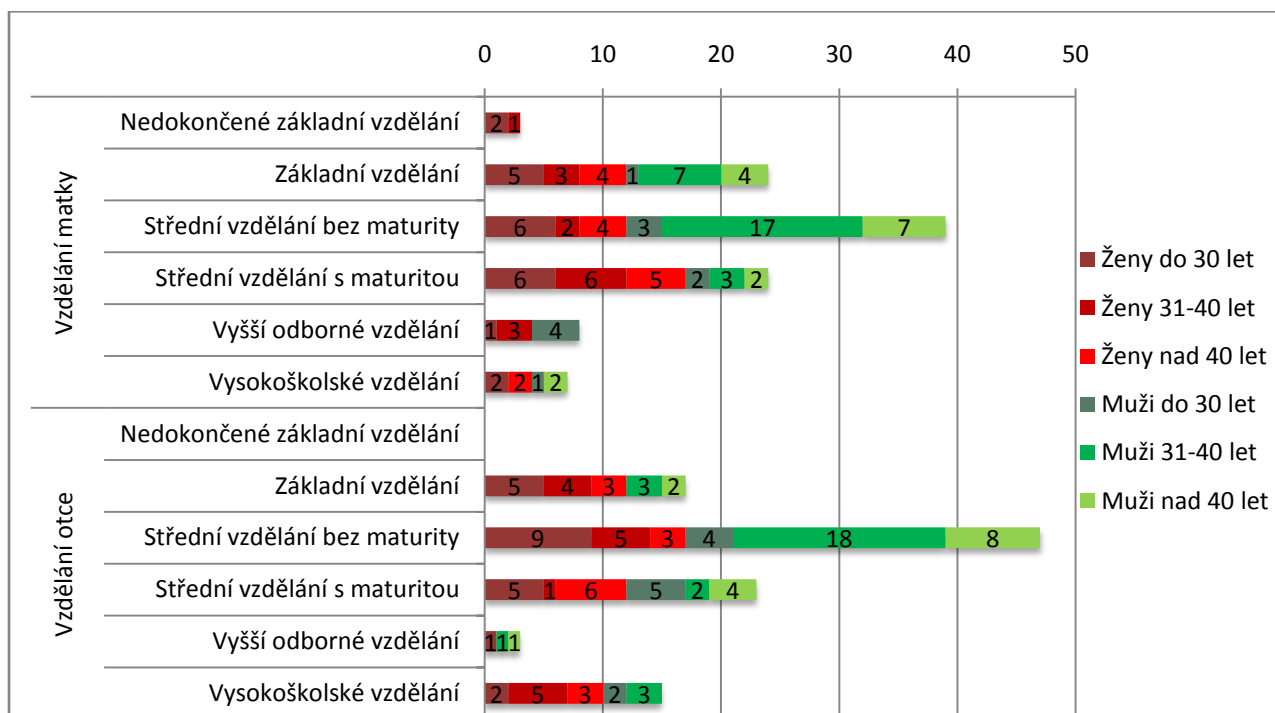
K položce týkající se nejvyššího dosaženého vzdělání vězňů se vztahuje první výzkumná otázka. Zajímalo nás, zda u odsouzených existují významné rozdíly v dosaženém stupni vzdělání. Podíváme-li se na graf č. 1, na první pohled je patrné, že se odsouzení pohybují na střední úrovni vzdělání. Chceme-li zjistit, zda u odsouzených převažuje nižší či vyšší vzdělání, ujasníme si, že za nižší vzdělání je považováno maximálně střední vzdělání bez maturity, zatím co za vyšší vzdělání můžeme považovat minimálně střední vzdělání s maturitou. Podle zjištěných výsledků má nižší vzdělání celkem 71 odsouzených (67,6%) a vyšší vzdělání pouze 34 odsouzených (32,4%), z čehož vyplývá, že více než polovina odsouzených nemá ani střední vzdělání s maturitou.

6.1.3 Nejvyšší dosažené vzdělání rodičů odsouzených

Stejně jako u odsouzených samotných má nejvyšší počet rodičů střední vzdělání bez maturity. Celkově je vzdělanostní složení rodičů stejné jako u odsouzených, což by mohlo odpovídat předpokládanému vlivu vzdělání rodičů na vzdělání svých potomků. Podle Petra Matějku (2006) jsou vzdělanostní aspirace dětí ovlivněny mimo jiné sociálním statutem rodičů a jejich vzděláním, přičemž větší váha je přikládána dosaženému vzdělání matky než otce.

Co se týče nedokončeného základního vzdělání, mají jej 3 matky, všechny od odsouzených žen. Žádný z otců nedokončené základní vzdělání nemá. Naopak vysokoškolské vzdělání má 7 matek a 15 otců, vyšší odborné vzdělání potom 8 matek a 3 otcové. Zajímavé je, že ve srovnání vzdělání rodičů s dosaženým stupněm vzdělání samotných odsouzených, vysokoškolské či vyšší odborné vzdělání se objevuje více u rodičů než u jejich potomků. Přičemž by se dalo předpokládat, že vzhledem k větším vzdělanostním možnostem po roce 1989 a vzhledem k již zmiňovanému vlivu vzdělání rodičů na vzdělání dětí, by mohlo mít vysokoškolské vzdělání více odsouzených. Fakt, že děti dosahují vyššího stupně vzdělání, než jejich rodiče dokazuje i výzkum Národního ústavu odborného vzdělávání (Úlovcová a kol., 2003), který zkoumal přístup mladých lidí ke vzdělávání. Naše opačné výsledky v rámci vysokoškolského vzdělání však můžou být způsobeny tím, že spolu

se zvyšujícími se vzdělávacími možnostmi po roce 1989 vzrostla také nerovnost šancí na vzdělávání, která mohla být podmíněna formováním třídní struktury české společnosti, na což doplatily zejména děti dělníků (Matějků, 2006). Sociální zázemí odsouzených a povolání rodičů však nebylo ve výzkumu zjišťováno, proto nelze potvrdit vyslovenou domněnku.

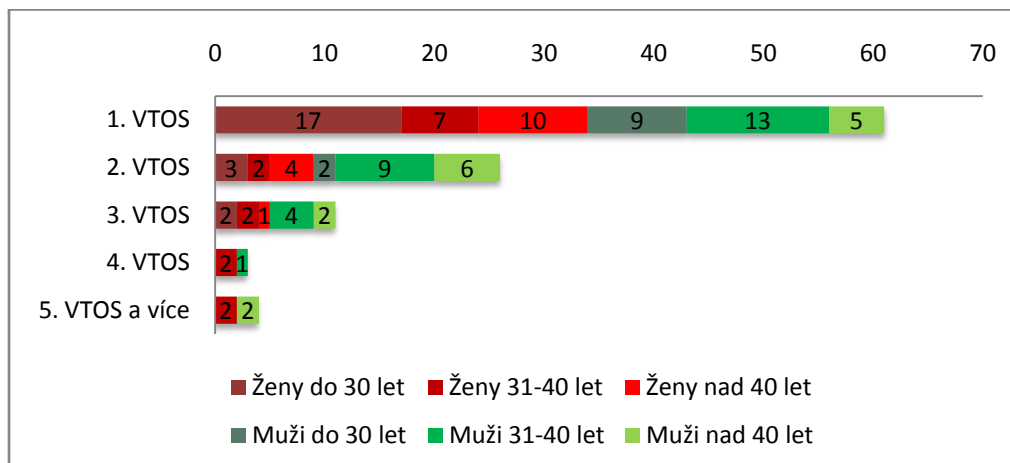
Graf č. 3: Nejvyšší dosažené vzdělání rodičů odsouzených

Co určitě stojí za zmínku, je fakt, že u 52 (49,5%) odsouzených mají oba rodiče maximálně střední vzdělání bez maturity a u 53 (50,5%) odsouzených má alespoň jeden z rodičů minimálně střední vzdělání s maturitou.

Porovnáme-li nejvyšší dosažené vzdělání odsouzených s nejvyšším dosaženým vzděláním jejich rodičů, největší rozdíly byly vypořádány u jedné odsouzené, která má pouze základní vzdělání a oba její rodiče mají vzdělání vysokoškolské, nebo u jednoho odsouzeného, který má vzdělání vysokoškolské, jeho otec má také vzdělání vysokoškolské a matka pouze základní.

6.1.4 Počet výkonů trestu odnětí svobody

Počet výkonů trestu odnětí svobody se pohyboval od 1 do 8. Z grafu č. 4 je vidět, že nejvíce z dotázaných je ve VTOS poprvé. Celkem je tzv. prvovězněných 61, tedy 58,1% z celkového počtu respondentů, z toho 34 žen a 27 mužů.

Graf č. 4: Počet VTOS

Tzv. recidivistů, neboli opakovaně vězněných, je potom 44 (41,9%), z toho 18 žen a 26 mužů. Více než 5. pobyt ve vězení mají 2 ženy a 2 muži. Obě ženy jsou ve věkové kategorii od 31 do 40 let, mají základní vzdělání a obě už mají 5. VTOS. Muži jsou rovněž ve stejné věkové kategorii, a to nad 40 let, dosažené vzdělání a počet VTOS se ale liší. Jeden z mužů má střední vzdělání bez maturity a právě vykonává 7. trest odnětí svobody, druhý nemá dokončené ani základní vzdělání a ve VTOS je už po 8.

Získané výsledky opět porovnáme se stavem odsouzených v ČR k prosinci 2014 (Vězeňská služba České republiky, Statistická ročenka 2014 [online]). V obou případech je nejvíce odsouzených v prvním výkonu trestu odnětí svobody. V našem případě je to více než polovina odsouzených (58,1%), v prosinci 2014 to bylo 30,94%. Se zvyšujícím se počtem vykonaných trestů odnětí svobody se snižuje počet odsouzených. V našem výzkumu se počet vykonaných trestů odnětí svobody pohyboval od 1 do 8, zatím co v prosinci 2014 vykonalo 1,48% odsouzených v celé ČR více než 10 trestů odnětí svobody.

Recidiva může být způsobena důsledkem špatné a neúspěšné resocializace odsouzeného ve vězení, kde je tento proces ztížen zejména nevhodným prostředím, který má určité negativní důsledky na odsouzeného (Hendrych, 2010). Vězeňské prostředí je plné násilí, agrese, homosexuality a psychických změn zapříčiněných změnou životního prostředí.

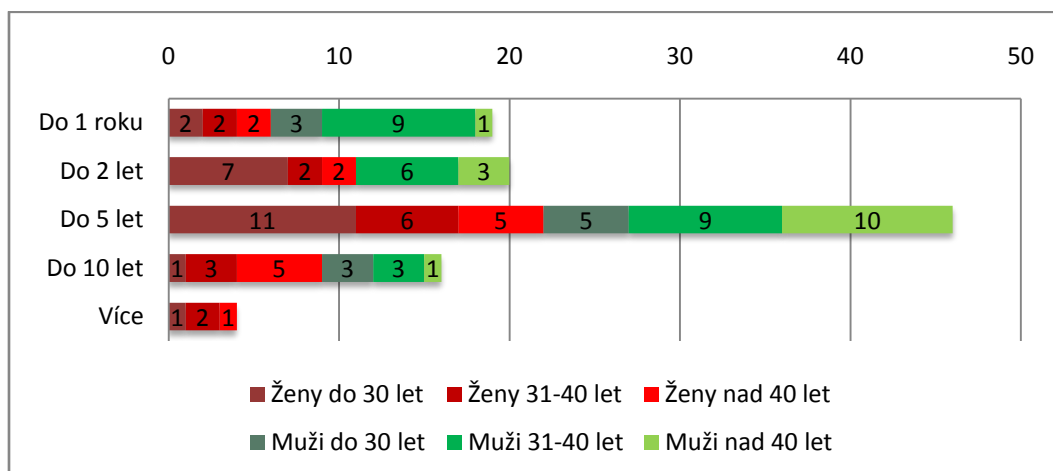
Člověk se zde musí srovnat s izolací a celkovým osobním omezením, což některým může dělat značné problémy, které se mohou objevit na způsobu jeho chování a jednání. Resocializovat takového jedince je těžký úkol, jelikož se v procesu může objevit plno překážek.

Opakovaná trestná činnost a následný trest odnětí svobody může být zapříčiněn např. také tím, že odsouzený neví, jak na svobodě žít, nemůže si najít práci, nemá rodinu a v podstatě jej na svobodě nic nedrží. Proto spáchá nějaký trestný čin, aby se mohl vrátit zpět do vězení, kde si již dříve našel kamarády a kde je už zvyklý žít. Naopak u odsouzených, na které na svobodě čeká rodina a děti, může být opakovaná trestná činnost méně pravděpodobná.

Další příčinou podle Mařádka (2005) je tzv. začarovaný kruh, do kterého se odsouzený dostává, když se na svobodě setká s odmítavým postojem společnosti, která neuznává bývalé pachatele trestné činnosti a nechce je tedy přijmout. Takovému odsouzenému kolikrát nezbyvá, než uniknout zpět do svého minulého kriminálního světa a opět spáchat nějaký zločin.

6.1.5 Délka posledního výkonu trestu odnětí svobody

Délka VTOS se pohybovala od 3 měsíců do 15 let. Nejvíce odsouzených, v počtu 46 (43,8%), si odpykává trest v délce od 2 do 5 let. Nejméně častou je délka trestu nad 10 let, a to pouze u 4 odsouzených (3,8%), z nichž všechny jsou ženy. Co se týče dosaženého vzdělání těchto žen, 1 má střední vzdělání bez maturity, zbylé 3 s maturitou.

Graf č. 5: Délka VTOS

Délka výkonu trestu odnětí svobody je závislá na mnoha okolnostech, mezi které může patřit např. druh trestné činnosti, stupeň zavinění či recidiva. Druhy trestné činnosti ve výzkumu nebyly zkoumány, tudíž nelze odůvodnit závislost délky trestu na druhu trestného činu. Recidiva sice zkoumána byla, avšak nevykazuje žádný význam v délce trestu. Délku trestu do 1 roku má 10 prvovězňených a 6 recidivistů, do 2 let je to 13 prvovězňených a 7 recidivistů, délku trestu do 5 let má 25 prvovězňených a 21 recidivistů, do 10 let potom 9 prvovězňených a 7 recidivistů, a více než desetiletý trest odnětí svobody si odpykávají 2 prvovězňení a 2 recidivisté. Ze zmíněného je tedy patrné, že recidiva v délce trestu, minimálně v našem případě, nehraje žádnou roli.

6.2 Motivace vězňů ke vzdělávání

Tato část výzkumného šetření má za cíl identifikovat motivační faktory ke vzdělávání, zjistit, zda převažují vnitřní či vnější motivy, jaký motivační faktor je nejčastější a zda převažují stejné motivační faktory u mužů a žen.

Pro zjištění daného cíle byla v dotazníku vytvořena tabulka obsahující 16 výroků, z nichž 8 zahrnovalo vnitřní motivy (výroky č. 1, 4, 5, 7, 9, 11, 13 a 16) a 8 vnější (výroky č. 2, 3, 6, 8, 10, 12, 14 a 15). Úkolem respondentů bylo u každého výroku zaznamenat, zda s ním souhlasí či nikoliv.

Znění jednotlivých výroků:

Výrok č. 1: Vzdělávací aktivity navštěvuji, protože rád/a získávám nové informace.

Výrok č. 2: Vzdělávací aktivity navštěvuji, protože musím.

Výrok č. 3: Vzdělávací aktivity navštěvuji, protože je navštěvují mí kamarádi.

Výrok č. 4: To, co se v rámci vzdělávacích aktivit učíme, mě zajímá.

Výrok č. 5: Potřebuji se vzdělávat, abych se lépe uplatnil/a na svobodě.

Výrok č. 6: Těší mě, když mě pedagog pochválí.

Výrok č. 7: Vzdělávací aktivity navštěvuji, abych využil/a volný čas.

Výrok č. 8: Za neúčast na vzdělávacích aktivitách jsem kázeňsky potrestán/a.

Výrok č. 9: Chci být na vzdělávacích aktivitách úspěšný/á.

Výrok č. 10: Myslím, že mí blízcí ocení mou účast na vzdělávacích aktivitách.

Výrok č. 11: Vždy jsem se rád učil/a něco nového.

Výrok č. 12: Víím, že čím víc znalostí a vědomostí budu mít, tím lepší práci mohu sehnat na svobodě.

Výrok č. 13: Na svobodě budu ochoten/ochotna za vzdělávání platit.

Výrok č. 14: Ke vzdělávání mě vede pouze vidina peněz, které si s vyšším vzděláním budu moci vydělat.

Výrok č. 15: Vyplatí se mi navštěvovat více vzdělávacích aktivit.

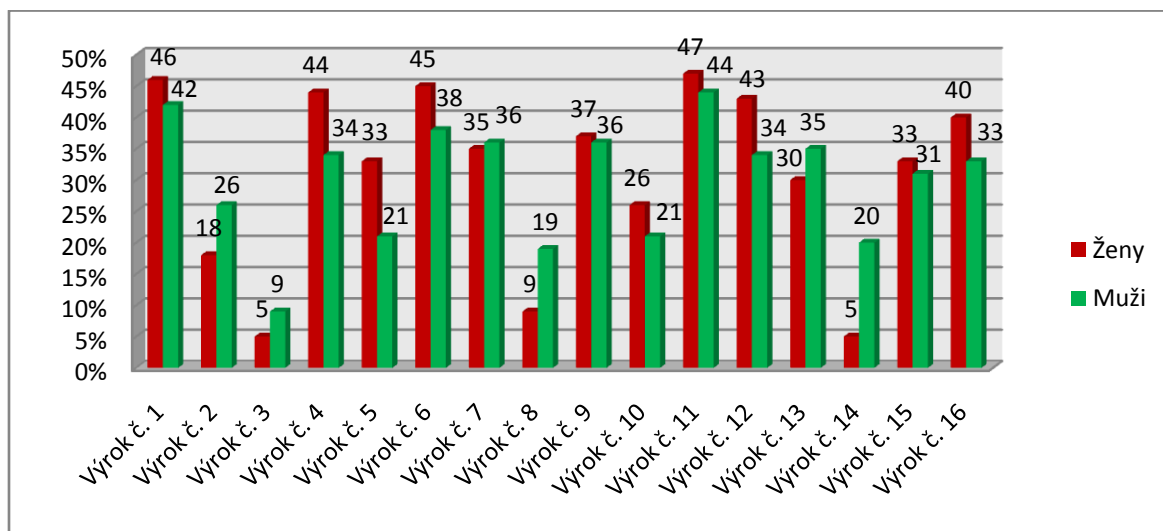
Výrok č. 16: Vzdělání je pro mě životně důležité.

Z dotazníkového šetření bylo zjištěno, že nejčastějším motivem odsouzených ke vzdělávání je skutečnost, že se vždy rádi učili něco nového, což zaznamenává výrok č. 11. Označilo jej celkem 86,7% všech odsouzených a je zároveň i nejčastějším motivačním faktorem u mužů i žen zvlášť. Naopak, nejméně motivující je dle výsledků vliv účasti kamarádů na vzdělávacích aktivitách, což označilo pouze 13,4% odsouzených. Tento faktor má zároveň nejmenší motivační vliv na vzdělávání jak u mužů, tak u žen zvlášť. Můžeme tedy říci, že na muže i ženy působí stejné motivační faktory ke vzdělávání téměř stejnou silou. Největší rozdíl v zastoupení mužů a žen prokazuje výrok č. 14, který spatřuje motivaci ke vzdělávání pouze ve vidině peněz, které si odsouzení s vyšším vzděláním budou moci vydělat. S daným výrokiem souhlasilo 20 mužů a pouze 5 žen. U žen je tento motivační faktor, spolu s vlivem účasti kamarádů na vzdělávacích aktivitách, nejméně častou odpovědí.

Pouze 2 odsouzení označili všechny výroky jako pravdivé. Oba dva byli muži, z nichž jeden byl ve věku od 31 do 40 let, vysokoškolsky vzdělaný a v prvním výkonu trestu odnětí svobody, druhý naopak ve věku nad 60 let, s nedokončeným základním vzděláním a osmým výkonem trestu odnětí svobody. Zajímavá je naprostá odlišnost těchto mužů. Všechny výroky mohly být označeny z recese, která by mohla znamenat jejich nezájem o vzdělávání. U staršího muže by se nezájem dal předpokládat vzhledem k jeho věku, vzdělání a několikáté recidivě, díky které mohl uznat, že mu vzdělávání v nápravě nepomáhá. U vysokoškolsky vzdělaného muže mohou být ale odpovědi zarážející, jelikož by se u něj dalo předpokládat, že o vzdělávání zájem mít bude a stejně tak bude ochoten ho podstupovat. Odpovědi by se daly vysvětlit momentální náladou, kdy se odsouzenému nechtělo přemýšlet nad tím, co jej ke vzdělávání ve VTOS motivuje.

Dalším postřehem je, že 3 lidé označili pouze jeden výrok, a to výrok č. 2, tedy „*Vzdělávací aktivity navštěvuji, protože musím*“. Mezi těmito třemi respondenty byli 2 muži a 1 žena. Zmíněná žena má pouze základní vzdělání a stejně tak jsou na tom i oba její rodiče,

z čehož se dá předpokládat, že nejspíš nebyla rodiči ke vzdělávání vedena, a proto o něj nemá zájem. Co se týče mužů, oba dva mají střední vzdělání bez maturity a stejně tak i jejich rodiče. Nezájem o vzdělávání může být dán věkem odsouzených, kteří už ve vzdělávání nespátřují žádný smysl, proto pro ně mohou být vzdělávací aktivity pouhou ztrátou času nebo pro ně aktivity nejsou dostatečně zajímavé a přínosné, proto je navštěvují pouze z toho důvodu, že musí plnit program zacházení.

Graf č. 6: Motivační faktory ke vzdělávání

S položkou týkající se motivačních faktorů souvisí druhá výzkumná otázka, která zjišťuje, zda u odsouzených působí spíše vnitřní nebo vnější motivační faktory ke vzdělávání. Sečteme-li veškeré označení všech výroků s vnitřním motivačním faktorem, získáme celkový počet 593 hlasů. Když to samé provedeme u výroků s vnějším motivačním faktorem, dostaneme číslo 382, což dělá rozdíl 211 hlasů. Vzhledem k výsledkům výzkumného šetření tedy můžeme říci, že u odsouzených působí více vnitřní faktory ke vzdělávání než vnější, což se shoduje i s tvrzením Smékala (1989), podle kterého platí, že vnitřní motivace vždy převažuje nad motivací vnější.

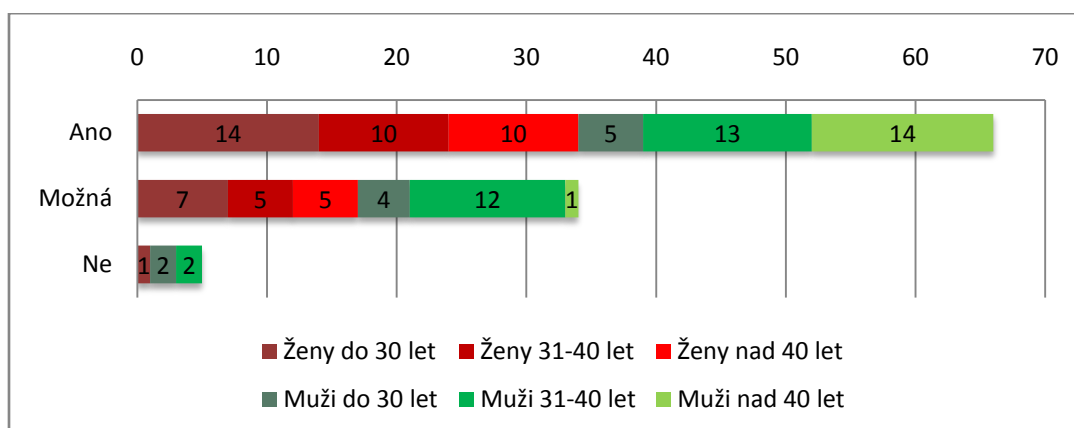
6.3 Postoje odsouzených ke vzdělávání

Položky 8 – 13 ve výzkumném dotazníku měly za cíl objasnit vztah odsouzených k programům zacházení, jejich důvěru v účinnost programů a celkovou ochotu vzdělávat se.

Získat přehled o míře využití vzdělávacích aktivit a jejich důležitosti z pohledu odsouzených. Zjistit spokojenost odsouzených s nabízenými vzdělávacími aktivitami.

6.3.1 Účinnost programů zacházení

Odsouzení byli dotazováni, zda si myslí, že jim programy zacházení mohou opravdu pomoci k lepšímu návratu do společnosti, jak je tomu předpokládáno ze strany Vězeňské služby České republiky. Výsledky ukazují, že pouhých 4,8% odsouzených nevěří v účinnost programů zacházení, zatímco 62,9% v jejich účinnost naopak věří. Víra odsouzených v účinnost programů zacházení může mít pozitivní vliv na jejich vlastní přístup k aktivitám, což se může projevit na jejich ochotě se aktivně zapojovat do programů zacházení. Naopak, pokud odsouzení nemají důvěru v programy zacházení a myslí si, že programy nemají vliv na jejich nápravu, u takových odsouzených může být předpokládán nezájem o aktivity, neochota zúčastňovat se jakýchkoliv činností, neplnění programů zacházení či dokonce jejich naprosté odmítání.

Graf č. 7: Účinnost programů zacházení

K položce týkající se účinnosti programů zacházení se vztahuje třetí výzkumná otázka a první hypotéza, která zkoumá vztah mezi počtem vykonaných trestů odnětí svobody a názorem na účinnost programů zacházení. Hendrych (2010) zmiňuje, že odsouzení, kteří jsou ve výkonu trestu odnětí svobody opakovaně, už nevěří tomu, že jim plnění programů zacházení může pomoci v jejich nápravě. Není divu, že nápravě prostřednictvím programů zacházení nedávají důvěru, jelikož právě jejich vlastní recidiva účinnost programů zacházení vyvrací. Je však nutno brát v potaz mnoho faktorů, které mohou účinnost programů zacházení

ovlivnit. Jistý vliv má nejen kvalita programů zacházení, ale také osobnost odsouzeného, jeho ochota a snaha zaměřená na vlastní nápravu, vězeňské prostředí a další.

Předpoklad: Odsouzení, kteří jsou ve VTOS poprvé, věří v účinnost programů zacházení více, než ti, kteří jsou ve VTOS opakovaně.

H₁₀ - Mezi počtem vykonaných trestů odnětí svobody a názorem na účinnost programů zacházení neexistuje statisticky významný vztah.

H_{1A} - Mezi počtem vykonaných trestů odnětí svobody a názorem na účinnost programů zacházení existuje statisticky významný vztah.

Vztah mezi dvěma proměnnými budeme zkoumat pomocí Testu nezávislosti chí-kvadrát pro kontingenční tabulku na hladině významnosti $\alpha = 0,05$. V prvním kroku je nutno sestavit kontingenční tabulku, kde čísla bez závorek znázorňují pozorovanou četnost (*P*) a čísla v závorkách četnost očekávanou (*O*). Číselné hodnoty pod tabulkou a vpravo od tabulky představují tzv. *marginální (okrajové) četnosti*, které jsou součtem četností v příslušných řádcích a sloupcích tabulky. Očekávanou četnost pro každé pole tabulky vypočítáme tak, že vynásobíme příslušné marginální četnosti a výsledek vydělíme celkovou četností. V dalším kroku je potřeba pro každé pole vypočítat hodnotu

$$\frac{(P - O)^2}{O}$$

Díky dané hodnotě budeme následně schopni zjistit testové kritérium, které je součtem získaných hodnot pro všechna pole kontingenční tabulky (Chráška, 2007).

		Účinnost programů zacházení			
		Ano	Možná	Ne	Σ
Počet VTOS	1	40 (38,34)	18 (19,75)	3 (2,90)	61
	>1	26 (27,65)	16 (14,25)	2 (2,09)	44
Σ		66	34	5	105

Získaná hodnota χ^2 znázorňuje velikost rozdílu mezi skutečností a nulovou hypotézou. V našem případě $\chi^2 = 0,547$. Abychom mohli hodnotu χ^2 dále posoudit, je třeba zjistit počet stupňů volnosti pro danou tabulku, k čemuž slouží vzorec

$$(r - 1) \times (s - 1)$$

kde r znázorňuje počet řádků a s počet sloupců v tabulce (Chráská, 2007). V našem případě je stupeň volnosti 2.

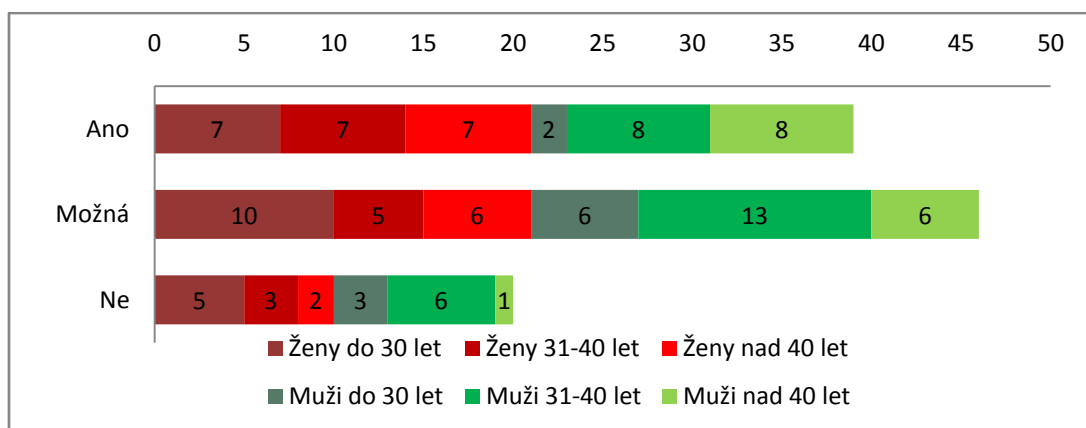
Když už máme všechny potřebné hodnoty, můžeme ze statistických tabulek zjistit kritickou hodnotu pro daný stupeň volnosti a hladinu významnosti. Kritická hodnota pro $\chi^2_{0,05}(2)$ je 5,991. Kritická hodnota je mnohem vyšší, než námi získané testové kritérium, proto není možno vyvrátit nulovou hypotézu a přijmout hypotézu alternativní. Bylo zjištěno, že mezi počtem VTOS a názorem na účinnost programů zacházení neexistuje statisticky významná souvislost.

Nebyl však splněn předpoklad testu chí-kvadrát, jelikož více než 20% z očekávaných četností bylo menší než 5, proto může být validita testu narušena.

Hypotéza H1 nebyla potvrzena.

6.3.2 Působení programů zacházení na chování odsouzených

Jednou z položek dotazníkového šetření byla otázka, zda si odsouzení myslí, že programy zacházení ovlivňují jejich vlastní chování nebo postoje k životu. Z grafu č. 8 je patrné, že nejvíce odsouzených (43,8%) označilo odpověď „možná“, což by se dalo vysvětlit tím, že odsouzení na sobě mohou jisté změny vypožorovat, ale nemusí si být jistí, že příčinou dané změny jsou právě programy zacházení. Dalším odůvodněním by mohla být skutečnost, že odsouzení sami na sobě změny vypožorovat nemusí, avšak nevylučují možnost, že ke změnám dojít mohlo a pouze si jich nevšimli. Proto označili odpověď „možná“.

Graf č. 8: Působení programů zacházení na chování odsouzených

Jelikož je cílem programů zacházení náprava a resocializace odsouzeného, logicky by jejich působení mělo mít vliv na změnu chování, jednání a postojů odsouzených (České vězeňství, 2/2011, s. 15). Vlivem programů zacházení by si odsouzení měli uvědomit špatnost antisociálního chování, kterého se trestným činem dopouštěli, a naopak by mělo být posíleno chování, které je v souladu se sociálními normami, a které by měli odsouzení vést po opuštění vězeňského prostředí. Ani úspěšné působení programů zacházení však nevylučuje možnou recidivu odsouzených. Možná by v tomhle směru pomohlo, kdyby byli odsouzení vedeni k tomu, aby si na sobě všímali byť i malých změn, ke kterým dochází při jejich chování, postojích, názorech, myšleních či jednání v zátěžových situacích. Tak by si odsouzený uvědomil účinnost programů zacházení a možná by jim věnoval i větší váhu, aby dosáhl pozitivní změny.

Vliv programů zacházení na vlastní chování a postoje si uvědomuje 37,1% odsouzených. Danou odpověď označilo více žen než mužů, což by se dalo očekávat vzhledem k tomu, že u žen může být předpokládána větší snaha a ochota k nápravě, a také jejich lepší schopnost na sobě pozorovat sebemenší změny.

Celkem 19% odsouzených má pocit, že programy zacházení nemohou ovlivnit jejich chování. Zastoupení mužů a žen je v daném případě vyrovnaný. U odsouzených, kteří si myslí, že programy zacházení nemohou změnit jejich postoje a názory, by se dala předpokládat lhostejnost k jejich plnění a možná větší pravděpodobnost recidivy.

Z výsledků nelze objektivně posoudit, zda u odsouzených díky programům zacházení skutečně dochází ke změně v chování nebo ne, jelikož na otázku odpovídali sami odsouzení. Musíme brát v potaz skutečnost, že odsouzení sami na sobě změny vidět nemusejí nebo je nechtějí přiznat. Z toho důvodu lze předpokládat, že objektivnější výsledky bychom získali

od vychovatelů a jiných pracovníků vězeňské služby, kteří s odsouzenými přicházejí denně do styku a mohou tak změny v jejich chování a postojích k životu lépe rozpoznat.

6.3.3 *Využití možnosti formálního vzdělávání*

Položka č. 10 v dotazníku byla zaměřena na ochotu odsouzených dále se vzdělávat. Ani jedna z věznic zapojených do výzkumného šetření nemá školské vzdělávací středisko, proto byli odsouzení dotazováni, zda by v případě, že by se jim možnost formálního vzdělávání naskytla, nabídku využili či nikoliv.

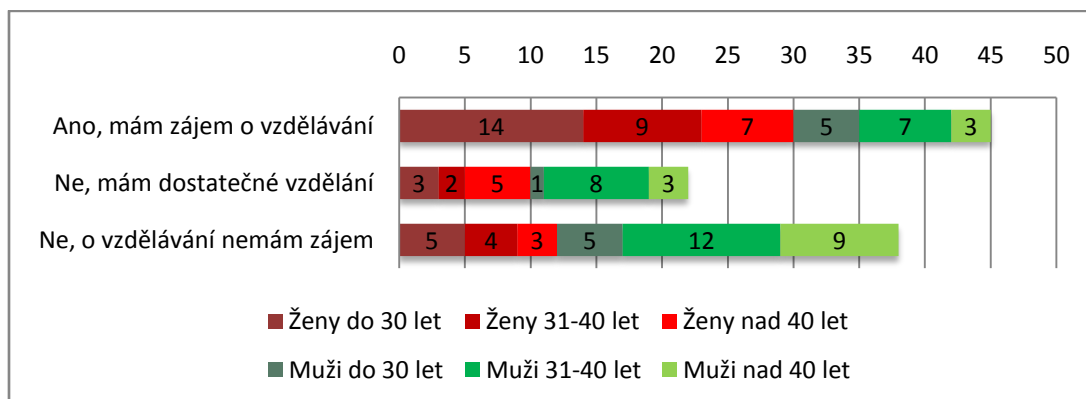
Z grafu č. 9 je patrné, že možnost formálního vzdělávání by využilo celkem 42,9% odsouzených, z toho 2/3 tvoří ženy. Obecně je známo, že ženy mají ke vzdělávání blíže než muži, jelikož od mužů je společnost očekává dřívejší nástup do pracovního života vzhledem k tomu, že se má stát hlavou rodiny a jejím živitelem. Ženy jsou zároveň ve vzdělávání i úspěšnější, což dokazují prozatím všechny projekty zaměřené na zjišťování školního prospěchu chlapců a dívek. Podle Smetáčkové (Pedagogium, 1/2013) opakovaně došlo k závěru, že dívky mají celkově lepší známky než chlapci, a to ve všech předmětech a všech stupních škol. Lepší prospěch dívek je spatřován jak v průměrných známkách, tak na závěrečném vysvědčení.

Zbytek odsouzených, tedy více než polovina, nemá z různých důvodů o vzdělávání zájem. Ze zmíněných odsouzených by 21% další vzdělávání nepodstoupilo, jelikož své vzdělání považují za dostatečné. Mezi těmito odsouzenými je 12 mužů, z nichž 1 má vysokoškolské vzdělání, 6 střední vzdělání s maturitou, 3 střední vzdělání bez maturity a 2 základní vzdělání (rodiče obou odsouzených nemají ani střední vzdělání s maturitou). Odsouzených žen s dostatečným vzděláním je 22, z toho 3 odsouzené mají vysokoškolské vzdělání, 1 vyšší odborné vzdělání, 13 střední vzdělání s maturitou a 5 střední vzdělání bez maturity. Oproti mužům tedy ani jedna odsouzená žena se základním vzděláním své vzdělání nepovažuje za dostatečné.

Podíváme-li se na zájem o vzdělávání z hlediska věku, o vzdělávání má zájem nejvíce žen do 30 let, což by mohlo být způsobeno tím, že si ještě nestihly doplnit stupeň vzdělání, po kterém samy touží. Naopak nezájem o vzdělávání má nejvíce mužů nad 30 let, což může být dáno přednostmi pracovních aktivit.

Porovnáme-li odpovědi odsouzených, kteří by další vzdělávání využili a těch, kteří se už vzdělávat z jakýchkoliv důvodů nechtějí, zjistíme, že víc jich vzdělávání odmítá.

Dalo by se předpokládat, že je to z důvodu jejich věku, kdy už další vzdělávání považují za zbytečné a vystačí si s tím, co mají, nebo jednoduše dávají přednost pracovním aktivitám, kterými si mohou vydělat peníze na splacení dluhů či jiných finančních závazků.

Graf č. 9: Využití možnosti formálního vzdělávání

S otázkou týkající se využití dalšího vzdělávání u odsouzených souvisí čtvrtá otázka a druhá hypotéza. Předpokládáme větší zájem žen o vzdělávání, a to z toho důvodu, že obecně muži mají potřebu vydělávat peníze dříve než ženy, a dají tak přednost práci před vzděláváním. Navíc je od nich očekáváno, že budou živit rodinu, což by v rámci studia nejspíš nezvládli. Dále je tak předpokládáno podle přístupu samotných odsouzených k vyplňování dotazníků. U odsouzených mužů se objevovaly různé negativní komentáře, ženy naopak děkovaly, vyplňování dotazníků braly zodpovědně a jejich přístup byl celkově pozitivnější.

Předpoklad: Ženy mají větší zájem o vzdělávání než muži.

H_{2_0} - Mezi pohlavím a zájmem o vzdělávání neexistuje statisticky významný vztah.

H_{2_A} - Mezi pohlavím a zájmem o vzdělávání existuje statisticky významný vztah.

Vztah mezi proměnnými budeme zkoumat opět pomocí Testu nezávislosti chí-kvadrát pro kontingenční tabulku na hladině významnosti $\alpha = 0,05$.

		Zájem o vzdělávání			
		Ano, mám zájem o vzdělávání	Ne, mám dostatečné vzdělání	Ne, nemám zájem o vzdělávání	Σ
Pohlaví	Ženy	30 (22,29)	10 (10,90)	12 (18,82)	52
	Muži	15 (22, 71)	12 (11,10)	26 (19,18)	53
Σ		45	22	38	105

Testové kritérium je zde 10,325. Stupeň volnosti pro danou tabulku je 2. Můžeme tedy zjistit kritickou hodnotu pro daný stupeň volnosti a hladinu významnosti. Kritická hodnota pro $\chi^2_{0,05}(2)$ je 5,991. Kritická hodnota je nižší, než námi získané testové kritérium, proto můžeme vyvrátit nulovou hypotézu a přijmout hypotézu alternativní. Bylo tedy zjištěno, že mezi pohlavím a zájmem o vzdělávání existuje statisticky významná souvislost.

Hypotéza H2 byla potvrzena.

S otázkou zabývajícím se zájmem o další vzdělávání souvisí také pátá výzkumná otázka a třetí hypotéza. Výzkumná otázka zde zjišťuje, zda existují v jednotlivých věkových kategoriích statisticky významné rozdíly v zájmu o vzdělávání či nikoliv.

Předpoklad:

Starší odsouzení nemají takový zájem o vzdělávání jako ti mladší

H₃₀: Mezi věkem a zájmem o vzdělávání neexistuje statistický významný vztah.

H_{3A}: Mezi věkem a zájmem o vzdělávání existuje statisticky významný vztah.

Vztah mezi proměnnými budeme zkoumat opět pomocí Testu nezávislosti chí-kvadrát pro kontingenční tabulku na hladině významnosti $\alpha = 0,05$.

Zájem o vzdělávání

		Ano, mám zájem o další vzdělávání	Ne, nemám zájem o další vzdělávání	Σ
Věk odsouzených	Do 30 let	23 (15,43)	13 (20,57)	36
	31-40 let	16 (15,86)	21 (21,14)	37
	Nad 40 let	6 (13,71)	26 (18,29)	32
	Σ	45	60	105

Testové kritérium χ^2 je pro danou tabulku 14,086 a stupeň volnosti 2. Kritická hodnota pro $\chi^2_{0,05}(2)$ je 5,991. Námi získané testové kritérium je vyšší než příslušná kritická hodnota, proto je možné vyvrátit nulovou hypotézu a přijmout hypotézu alternativní. Testem nezávislosti chí-kvadrát bylo dokázáno, že mezi věkem a zájmem o vzdělávání existuje statisticky významná souvislost.

Hypotéza H3 byla potvrzena.

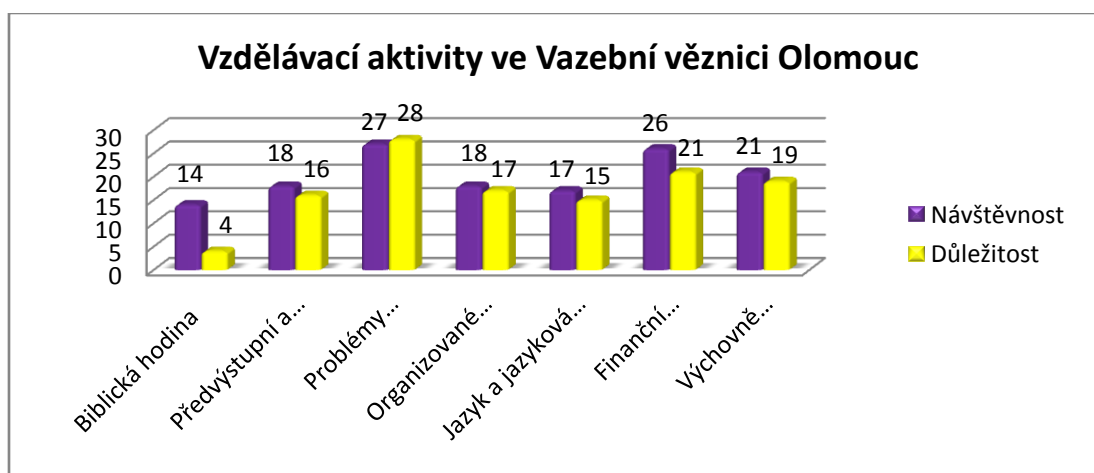
6.3.4 Návštěvnost vzdělávacích aktivit

Položka č. 11 v dotazníku byla tvořena tabulkou, do které odsouzení zaznamenávali, jestli navštěvují nebo nenavštěvují jednotlivé vzdělávací aktivity, a zároveň zde označovali, zda dané aktivity považují za důležité či nikoliv. Tabulka byla rozdílná pro odsouzené z Olomouce a Opavy, jelikož každá věznice si aktivity v rámci programů zacházení upravuje podle svých možností a schopností.

Olomoucká vazební věznice nabízí odsouzeným celkem 7 vzdělávacích aktivit:

- Biblická hodina,
- Předvýstupní a reintegrační poradenství,
- Problémy moderní civilizace,
- Organizované samostudium cizího jazyka,
- Jazyk a jazyková komunikace,
- Finanční vzdělávání,
- Výchovně vzdělávací program.

Z grafu č. 10 je patrné, že návštěvnost aktivit a označení jejich důležitosti jsou téměř vyrovnané, avšak u všech aktivit, kromě „Problémů moderní civilizace“ minimálně převažuje jejich návštěvnost nad důležitostí. Největší rozdíl je spatřován u „Biblické hodiny“, kterou navštěvuje 26,4% odsouzených, avšak pouze 7,5% ji považují za důležitou. Biblická hodina je zároveň nejméně navštěvovanou aktivitou, což může být způsobeno tím, že víra v dnešním světě nemá již tak důležité postavení, jako tomu bylo dříve. Stále jsou však někteří lidé věřící a jejich víra by jim neměla být odepřena ani za vězeňskými zdmi, proto olomoucká věznice zahrnuje „Biblickou hodinu“ mezi nabízené vzdělávací aktivity.

Graf č. 10: Vzdělávací aktivity ve Vazební věznici Olomouc

Nejnavštěvovanější je aktivita „Problémy moderní civilizace“, kterou označilo celkem 50,9% odsouzených a za důležitou ji považuje dokonce 52,8% odsouzených. Hned druhou nejvíce navštěvovanou aktivitou je „Finanční vzdělávání“, na kterou chodí 49,1% odsouzených a za důležitou ji považuje 37,7% mužů. Podle názvů jednotlivých vzdělávacích aktivit by se dalo říci, že právě zmiňované dvě aktivity nejvíce souvisí se zvládáním života ve společnosti, a možná proto jsou také odsouzenými nejnavštěvovanější a pro ně nejdůležitější.

Porovnáme-li návštěvnost aktivit podle věku odsouzených, muži do 30 let nejvíce navštěvují „Organizované samostudium cizího jazyka“ a „Jazyk a jazyková komunikace“. Obě navštěvuje 54,5% mužů z dané věkové kategorie. U mladší generace jsou jazyky považovány za důležité vzhledem k budoucímu pracovnímu uplatnění, což může být důvodem jejich oblíbenosti u odsouzených do 30 let. U starších odsouzených už se studium jazyků dostává do pozadí a mezi nejoblíbenější aktivity zde patří „Finanční vzdělávání“, které

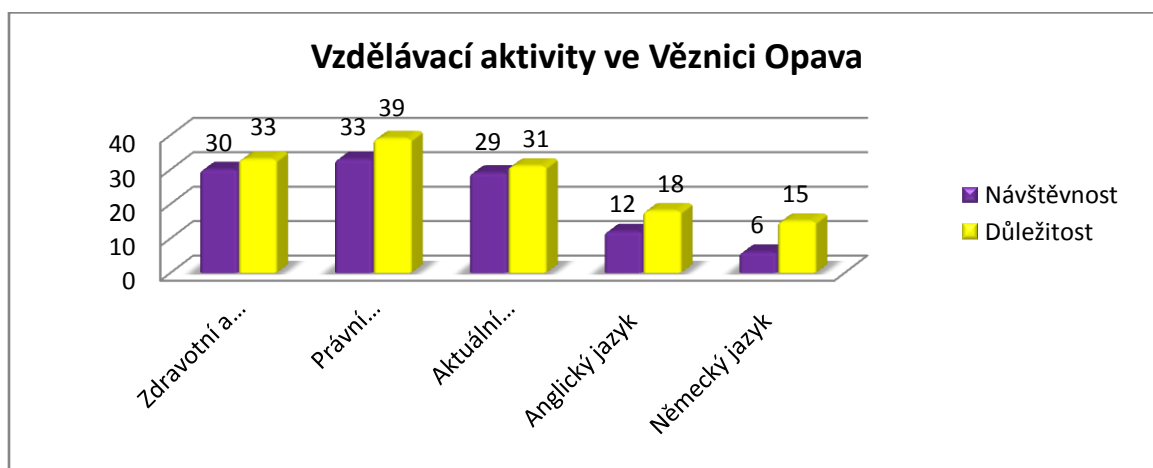
navštěvuje 51,9% mužů od 31 do 40 let a „Problémy moderní civilizace“, které navštěvuje až 66,6% mužů ve věku nad 40 let.

Celkem 8 odsouzených, z nichž 6 má střední vzdělání bez maturity a 2 s maturitou, nenavštěvuje ani jednu vzdělávací aktivitu. Dva ze zmíněných odsouzených zároveň nemají zájem o další vzdělávání a v otázce týkající se motivačních faktorů označili pouze výrok č. 2, který zní: „Vzdělávací aktivity navštěvuji, protože musím“. Jeden z mužů je už ve 2. výkonu trestu odnětí svobody a v dotazníku uvedl, že jej obtěžují jakékoliv aktivity, které jsou mu venku zbytečné. U obou odsouzených je tedy zřejmé, že nemají zájem o jakékoliv vzdělávání, což může mít za následek nemožnost resocializace a řádného znovuzачlenění do společnosti, s čímž může souviset i nebezpečí recidivy.

Opavská věznice nabízí odsouzeným celkem 5 vzdělávacích aktivit:

- Zdravotní a sociální vzdělávací aktivity,
- Právní vzdělávací aktivity,
- Aktuální společensko – politické události,
- Anglický jazyk,
- Německý jazyk.

Podíváme-li se na graf č. 11, zjistíme, že návštěvnost vzdělávacích aktivit a jejich důležitost jsou opět celkem vyrovnané, přičemž na rozdíl od mužů, u žen převažuje důležitost aktivit nad jejich návštěvností. Největší rozdíl je spatřován u německého jazyka, který navštěvuje pouze 11,5% odsouzených, avšak za důležitý ho považuje 28,8% odsouzených. Německý jazyk je zároveň nejméně navštěvovanou aktivitou.

Graf č. 11: Vzdělávací aktivity ve Věznici Opava

Nejnavštěvovanější jsou u žen „Právní vzdělávací aktivity“, které označilo celkem 63,5% žen a za důležitou je považuje až 75% žen. Opět jsou to aktivity, jejichž obsah poskytuje praktické a na svobodě užitečné informace.

Co se týče vzdělávacích aktivit u jednotlivých věkových kategorií, ve věku do 30 let navštěvuje nejvíce žen, v počtu 72,7% z dané kategorie již zmiňované „Právní vzdělávací aktivity“. „Německý jazyk“ nenavštěvuje ani jedna žena ve věku do 30 let a „Anglický jazyk“ navštěvují pouze 4 odsouzené, tedy 18,2%. Oproti mužům, u kterých v tomto věku jazyky převládaly, u žen jsou na tom jazyky nejhůře. Ve věkové kategorii od 31 do 40 let jsou nejvíce navštěvované „Zdravotní a sociální vzdělávací aktivity“ a „Aktuální společensko – politické události“. Obě aktivity navštěvuje vždy 46,7% žen daného věku. Naopak nejméně navštěvován je „Německý jazyk“, který označily 4 ženy, tedy 26,7%. V poslední kategorii nad 40 let jsou, stejně jako v kategorii do 30 let, nejnavštěvovanější „Právní vzdělávací aktivity“, které navštěvuje 86,7% žen dané věkové kategorie. Nejméně navštěvované jsou opět jazyky. „Německý jazyk“ a „Anglický jazyk“ navštěvují vždy 4 ženy, tedy 26,7%.

Žádnou aktivitu nenavštěvuje celkem 9 odsouzených (17,3%), z nichž 4 mají pouze základní vzdělání (jejich rodiče mají také základní vzdělání, jeden rodič dokonce nemá základní vzdělání dokončené) a 5 žen má vzdělání střední bez maturity (rodiče dvou žen mají vysokoškolské a vyšší odborné vzdělání). I když zmíněných 9 žen nenavštěvuje žádnou vzdělávací aktivitu, 2 z nich by o další vzdělávání zájem mělo. Jedna žena uvedla, že nenavštěvuje žádnou vzdělávací aktivitu, jelikož se vzdělává samostudiem, což je pro ni výhodnější, jelikož se věnuje tématům, která ji opravdu zajímají a ve kterých se chce dále zdokonalovat.

Objevily se zde také 2 ženy, které naopak navštěvují všechny vzdělávací aktivity a zároveň je všechny považují za důležité. Jedna odsouzená má střední vzdělání s maturitou, druhá má vzdělání vysokoškolské a do dotazníku uvedla zajímavou poznámku: „*Mám dostatek prostoru a podporu pro sebevzdělávání – jazyky, takže pokud člověk chce, příležitost ke vzdělávání se vždycky najde*“. Z uvedené poznámky je patrné, že i ve vězení mají odsouzení obrovské možnosti ve vzdělávání, což je pozitivní zjištění. Celkově z poznámek odsouzených žen, které se objevily na některých dotaznících je vidět, že jim vzdělávání není lhostejné a že chtějí čas strávený za vězeňskými zdmi smysluplně a plnohodnotně využít.

U této otázky budeme ověřovat šestou výzkumnou otázku a čtvrtá hypotézu, která zkoumá vztah mezi dosaženým vzděláním rodičů odsouzených a počtem vzdělávacích aktivit,

ktelé odsouzení navštívují. Vztah mezi proměnnými budeme zkoumat opět pomocí Testu nezávislosti chí-kvadrát pro kontingenční tabulku na hladině významnosti $\alpha = 0,05$.

Předpoklad: Odsouzení, u nichž alespoň jeden z rodičů má minimálně středoškolské vzdělání s maturitou, využívají více vzdělávacích aktivit než ti, jejichž rodiče mají vzdělání nižší.

H_{4_0} - Mezi dosaženým vzděláním rodičů odsouzených a počtem vzdělávacích aktivit, které odsouzení navštívují, neexistuje statisticky významný vztah.

H_{4_A} - Mezi dosaženým vzděláním rodičů odsouzených a počtem vzdělávacích aktivit, které odsouzení navštívují, existuje statisticky významný vztah.

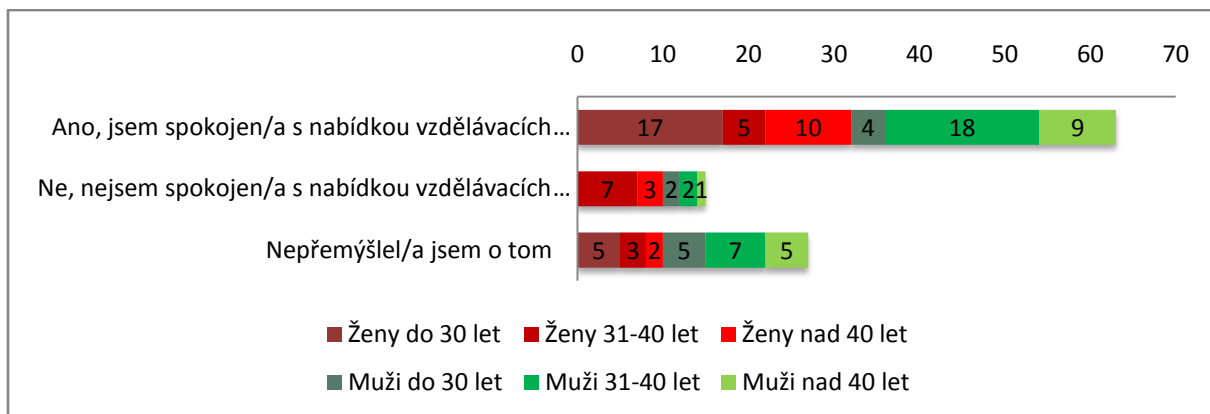
		Počet navštěvovaných vzdělávacích aktivit				
		0	1	2-3	4 a více	Σ
Dosažené vzdělání rodičů odsouzených	Ani 1 z rodičů nemá maturitu	13 (8,42)	13 (9,41)	20 (22,29)	6 (11,89)	52
	Alespoň 1 z rodičů má maturitu	4 (8,58)	6 (9,59)	25 (22,71)	18 (12,11)	53
Σ		17	19	45	24	105

Testové kritérium je v tomto případě 13,899. Stupeň volnosti pro danou tabulku je 3. Můžeme tedy zjistit kritickou hodnotu pro daný stupeň volnosti a hladinu významnosti. Kritická hodnota pro $\chi^2_{0,05}(3)$ je 7,815. Kritická hodnota je nižší, než námi získané testové kritérium, proto můžeme vyvrátit nulovou hypotézu a přijmout hypotézu alternativní. Bylo tedy zjištěno, že mezi dosaženým stupněm vzdělání rodičů odsouzených a počtem vzdělávacích aktivit, které odsouzení navštívují, existuje statisticky významná souvislost.

Hypotéza H4 byla potvrzena.

6.3.5 Spokojenost s nabídkou vzdělávacích aktivit

Položka č. 12 v dotazníku byla zaměřená na zjištění spokojenosti odsouzených s nabídkou vzdělávacích aktivit, kterou jim věznice poskytuje.

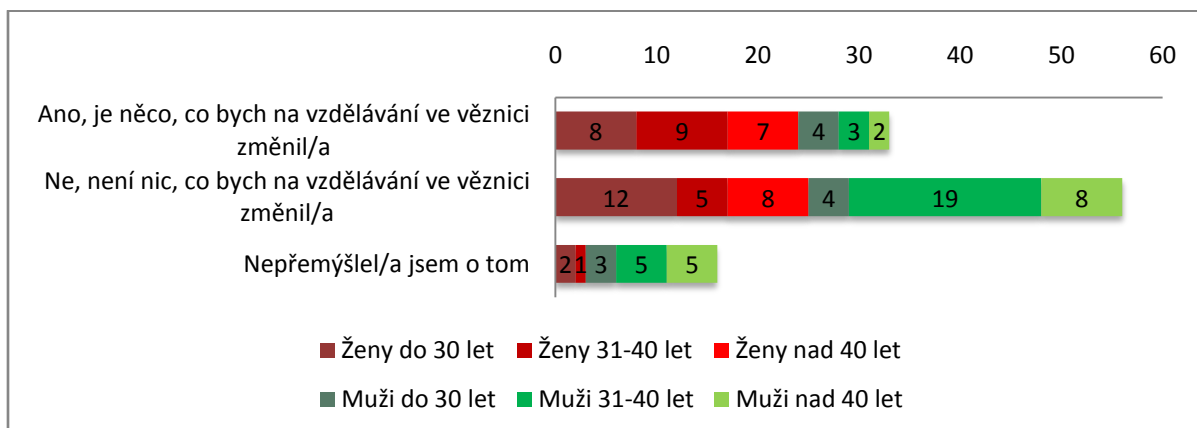

Graf č. 12: Spokojenost odsouzených s nabídkou vzdělávacích aktivit

Spokojených bylo celkem 60% všech odsouzených, přičemž byl vyrovnan poměr mužů a žen. Odsouzení, kteří jsou spokojení s nabídkou vzdělávacích aktivit, necítí potřebu rozšířit vzdělávací aktivity o další témata a vystačí si s tím, co jim věznice nabídne. Naopak nespokojených bylo celkem 14,3% odsouzených, podle kterých není nabídka vzdělávacích aktivit dostačující jak z hlediska obsahu, tak z hlediska rozsahu. Tito odsouzení své tvrzení odůvodnili v následující položce dotazníku. Odsouzených, kteří o spokojenosti s nabízenými vzdělávacími aktivitami nepřemýšleli, se objevilo celkem 25,7%.

6.3.6 Celková spokojenost se vzděláváním ve VTOS

Poslední položka v dotazníku byla věnována tomu, zda existuje na vzdělávání ve věznici něco, co by odsouzení chtěli změnit, co jim nevyhovuje, nebo čím by vzdělávání zde chtěli doplnit. Získané informace jsou zaznamenány v grafu č. 13.

Graf č. 13: Celková spokojenost odsouzených se vzděláváním ve VTOS

Změnu by podle zjištěných výsledků uvítalo celkem 31,4% odsouzených, z toho 24 žen a 9 mužů. Početnější zastoupení žen u této odpovědi může být odůvodněno, jak již bylo řečeno, jejich vyšším zájmem o vzdělávání. Větší zájem potom ženy může vést k větším požadavkům na možnosti a úroveň vzdělávání, proto si nedostatků všímají více než muži. Odsouzených, kteří nemají potřebu na vzdělávání ve VTOS nic měnit bylo celkem 53,3% a o potřebě změny neuvažovalo celkem 15,2% všech odsouzených. Odsouzení, kteří by na vzdělávání ve věznici chtěli něco změnit, dále uváděli, co přesně by chtěli měnit, čím by vzdělávání chtěli doplnit, či co jim na vzdělávání ve VTOS nevyhovuje. Výčet odpovědí mužů je znázorněn v tabulce č. 1, odpovědi žen potom v tabulce č. 2.

Nedostatek ze strany odsouzených	Počet
Chybí rekvalifikační kurzy.	2x
Mělo by se zlepšit celkově prostředí ke vzdělávání.	2x
Chybí možnost studovat - doplnit si vyšší vzdělání.	1x
Chybí učitel francouzštiny.	1x
Chování některých vychovatelů by se mělo změnit.	1x
Chtělo by to více jazyků na pokročilé úrovni.	1x
Aktivity nejsou dostatečně zaměřeny na řešení opravdových problémů, jsou nekonkrétní a nudné.	1x

Tabulka č. 1: Výčet odpovědí ve Vázební věznici Olomouc

Jak je patrné z tabulky č. 1, pocítované nedostatky mužů jsou různé, proto nemusí být považovány za stěžejní problém, ale pouze jako individuální potřeby a poznatky, které by ovšem mohly zvýšit motivaci odsouzených k větší návštěvnosti vzdělávacích aktivit.

Nedostatek ze strany odsouzených	Počet
Chybí možnost studovat - doplnit si vyšší vzdělání.	11x
Chybí rekvalifikační kurzy.	4x
Chtělo by to více vzdělávacích aktivit.	4x
Chybí více jazyků na pokročilejší úrovni.	1x
Chování některých vychovatelů by se mělo změnit.	1x
Vzdělávání by mělo být věnováno více času.	1x
To, co se tu učí, není pro mě nic nového.	1x
Zrušila bych povinnou docházku na aktivity.	1x

Tabulka č. 2: Výčet odpovědí ve Věznici Opava.

U žen se naopak často vyskytuje potřeba školského vzdělávacího střediska, které dané věznici chybí. Dalo by se tedy říci, že ženy se o problematiku vzdělávání ve VTOS zajímají více, jelikož podle odpovědí považují vzdělávací možnosti za nedostatečné a mají zájem i o vzdělávání formální, které jim, bohužel, zrovna Věznice Opava nabídnout nemůže. Zde už by potřeba možnosti formálního vzdělávání mohla být považována za problém, který by věznice mohla řešit. Otázkou však je, zda by případná nabídka formálního vzdělávání byla dostatečně využita, jelikož Věznice Opava tuto možnost už jednou poskytovala, a to do roku 2009, kdy bylo školské vzdělávací středisko nakonec přesunuto do Věznice Heřmanice.

7 Analýza dosažených výsledků a doporučení

Po vyhodnocení jednotlivých položek dotazníkového šetření je možno problematiku přístupu odsouzených ke vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody zhodnotit následujícími zjištěními.

Obecná zjištění:

- **Nejvíce odsouzených se pohybuje ve věku od 31 do 40 let**, což odpovídá i celkovému stavu odsouzených ve všech věznicích ČR k prosinci 2014.
- **58,1% odsouzených je ve VTOS poprvé**. Mezi recidivisty je více mužů než žen, přičemž u žen byl zaznamenán maximálně 5. výkon trestu odnětí svobody, zatím co u mužů se objevil až 8. výkon trestu odnětí svobody.
- Délka výkonu trestu odnětí svobody se pohybuje od 3 měsíců do 15 let, přičemž **nejčastěji vyskytovaná je délka trestu od 2 do 5 let** (43,8% odsouzených), a to jak u mužů, tak u žen.
- **Trest odnětí svobody v délce nad 10 let byl zaznamenán pouze u žen**. Může to být způsobeno tím, že Věznice Opava zahrnuje všechny stupně výkonu trestu odnětí svobody a ženy tak mohly být z vyššího stupně, kde mají i delší trest, přesunuty za dobré chování a plnění povinností do stupně nižšího.

Informace o vzdělání:

- **Nejvyšší dosažené vzdělání odsouzených i jejich rodičů se nejčastěji pohybuje na úrovni středního vzdělání bez maturity**. Dosažené vzdělání odsouzených svým rozložením odpovídá dosaženému stupni vzdělání obyvatelstva Olomouckého kraje dle sčítání lidu v roce 2011. Rozdíl je však spatřen v porovnání se stavem odsouzených k prosinci 2014, kde bylo zaznamenáno nejvíce odsouzených se základním vzděláním a teprve po nich následovali odsouzení se vzděláním středním bez maturity.
- **Vysokoškolské vzdělání má více rodičů než samotných odsouzených**.

- Vzdělání rodičů má vliv na počet odsouzenými navštěvovaných vzdělávacích aktivit.

Motivace ke vzdělávání ve VTOS:

- **Ženy mají větší zájem o vzdělávání než muži.**
- Zájem o vzdělávání je ovlivněn nejen pohlavím, ale i věkem odsouzených. **S rostoucím věkem klesá zájem o další vzdělávání.**
- **Možnost formálního vzdělávání ve VTOS by využilo celkem 42,9% odsouzených,** z čehož 2/3 jsou ženy. Naopak více než polovina odsouzených o vzdělávání zájem nemá.
- **U odsouzených působí více vnitřní motivační faktory ke vzdělávání ve VTOS než motivační faktory vnější.**
- Nejčastějším motivačním faktorem ke vzdělávání odsouzených mužů i žen je skutečnost, že se vždy rádi učili něco nového.
- Nejméně motivující je u odsouzených mužů i žen naopak vliv účasti kamaráda na vzdělávacích aktivitách.
- **62,9% odsouzených věří, že jím programy zacházení mohou pomoci k úspěšné resocializaci a reintegraci.** To, zda jsou odsouzení prvověznění či recidivisté, nemá vliv na jejich důvěru v programy zacházení.
- **43,8% odsouzených uznává, že programy zacházení možná mohou mít vliv na změnu jejich chování.** Naopak 10% odsouzených si myslí, že programy zacházení vliv na změnu jejich chování a postoje nemají.
- Označení vzdělávacích aktivit jako důležité provedlo méně mužů, než kolik jich dané aktivity ve skutečnosti navštěvuje, až na aktivitu „Problémy moderní civilizace“, která je zároveň nejvíce navštěvovanou aktivitou. Odsouzenými nejméně využívaná je naopak aktivita zvaná „Biblická hodina“.

- U odsouzených mužů do 30 let jsou nejvíce navštěvovány jazykové vzdělávací aktivity, zatím co u starších odsouzených už jsou oblíbenější „Finanční vzdělávání“ a „Problémy moderní civilizace“.
- 8 mužů nenavštěvuje žádnou vzdělávací aktivitu. Důvodem může být nedostatečná atraktivita nabízených aktivit, nízká motivace odsouzených, či jejich zařazení do pracovních aktivit namísto těch vzdělávacích.
- U žen naopak označilo vzdělávací aktivity jako důležité více odsouzených, než kolik jich ve skutečnosti aktivity navštěvuje. Důvodem by mohla být např. omezená kapacita zúčastněných na aktivitách.
- Nejoblíbenější jsou u žen „Právní vzdělávací aktivity“ a naopak nejméně oblíbené jsou jazyky, čímž se odsouzené ženy liší od odsouzených mužů. Možná by věznice mohly zohlednit požadavky odsouzených a namísto nevyužitých jazykových vzdělávacích aktivit by mohly nabídnout odsouzenými požadované rekvalifikační a jiné kurzy.
- Celkem 9 odsouzených žen nenavštěvuje žádnou vzdělávací aktivitu. Důvod může být stejný jako u mužů, tedy nedostatečná atraktivita nabízených aktivit, nízká motivace odsouzených, či jejich zařazení do pracovních aktivit namísto těch vzdělávacích.
- 2 odsouzené ženy navštěvují všechny vzdělávací aktivity a zároveň je všechny považují za důležité. Navštěvnost všech vzdělávacích aktivit by mohla být odůvodněna vysokým zájmem o vzdělávání, touhou po jistých výhodách či pouhým vyplňováním volného času a zaháněním nudy.
- 60% odsouzených je spokojeno s nabídkou vzdělávacích aktivit, které jim věznice poskytují, zatím co 14,3% jich s nabídkou spokojených není.
- Změnu v rámci vzdělávání ve věznici by uvítalo celkem 31,4% odsouzených, naopak potřebu změny nepociťuje 53,3 odsouzených.
- Mezi odsouzenými, kteří by chtěli na vzdělávání ve VTOS něco změnit je více žen než mužů. Pociťované nedostatky ze strany mužů jsou různé,

zatím co ženy se většině případů shodly na potřebě školského vzdělávacího střediska, aby si mohly doplnit stupeň vzdělání.

Pokud věznice chtějí v odsouzených probudit motivaci ke vzdělávání, které je klíčem k jejich resocializaci a nápravě, potom by měly zohlednit jejich potřeby a podle nich se snažit nabídnout vzdělávací aktivity. Odsouzení muži v našem výzkumu vyslovili potřebu nabídky více jazyků na vyšší úrovni, zároveň by chtěli kvalifikovanější pedagogy. Ženy touží spíše po rekvalifikačních kurzech kuchař, číšník, apod. a po možnosti doplnit si stupeň vzdělání, což nabízejí pouze některé věznice. I když věznice nemá možnost poskytnout formální vzdělávání, mohla by odsouzeným poskytnout alespoň kurzy, besedy a praktický nácvik podle požadovaných oblastí a témat. Zároveň obsah vzdělávacích aktivit by měl být zajímavější a možná rozsáhlejší, jelikož vězni mají pocit, že jsou témata probírána jen okrajově, tudíž jim aktivity nepřinášejí žádné nové informace. Pro zvýšení motivace odsouzených ke vzdělávání je tedy potřeba nabízené aktivity zefektivnit a udělat je svým obsahem a průběhem zajímavější. Kromě orientace na obsah vzdělávacích aktivit, by se věznice měly zaměřit i na jejich časové rozložení, jelikož podle poznámky jednoho z odsouzených je vzdělávacím aktivitám ve VTOS věnováno málo času, což vede k poflakování odsouzených po chodbách, kouření a pomlouvání.

8 Diskuze

Tato část práce je věnována porovnávání získaných výsledků s výsledky jiných výzkumných šetření. Ke srovnání byly vybrány 4 výzkumy, které proběhly v rámci vypracování bakalářských a diplomových prací, přičemž svým obsahem nejvíce odpovídaly problematice zkoumané v našem výzkumném šetření.

Věkově se v našem výzkumu celkem 40% odsouzených pohybuje v kategorii od 31 do 40 let (odpovídá stavu odsouzených k prosinci 2014 – viz. kapitola 6.1.1.), přičemž stejné výsledky ukazují i další 3 vybrané výzkumy (Doležal, 2014; Bendík, 2010; Berndlová, 2014). Podle výzkumu Kvídové (2013) je nejvíce odsouzených ve věku mladším, a to od 26 do 30 let. Výsledek ale může být ovlivněn skupinou respondentů, kterou z poloviny tvoří odsouzení na specializovaném oddělení, jež je vyhrazeno pro mladší odsouzené. Nejméně početnou je v našem výzkumu věková kategorie do 20 let, v případě Doležalova výzkumu (2009) je to naopak kategorie nejstarší, tedy nad 47 let.

Co se týče nejvyššího dosaženého vzdělání odsouzených, výsledky jsou v jednotlivých výzkumech různé. V našem případě má nejvíce odsouzených středoškolské vzdělání bez maturity (odpovídá dosaženému stupni vzdělání obyvatelstva Olomouckého kraje dle sčítání lidu v roce 2011, avšak v porovnání se stavem odsouzených k prosinci 2014 jsou ve vzdělání patrné rozdíly – viz. kapitola 6.1.2.) a stejně tak je tomu i ve výzkumu Doležala (2009). Bendík (2010) a Kvídová (2013) ve svých výzkumech vykazují nejpočetnější skupinu odsouzených s pouhým základním vzděláním a Berndlová (2014) dokonce s nedokončeným základním vzděláním. Podíváme-li se na to, kolik odsouzených má vysokoškolské či vyšší odborné vzdělání, pouze ve výzkumech Berndlové (2014) a Kvídové (2013) nebyl zaznamenán žádný odsouzený s takovým vzděláním, v ostatních případech tvoří nejméně početnou skupinu.

Další zkoumanou položkou výzkumného šetření je počet vykonaných trestů odnětí svobody. V našem případě je tzv. pruvěžněných 58,1%, zbytek tvoří recidivisté, přičemž nejvyšší je osmý výkon trestu odnětí svobody. Více než polovinu pruvěžněných vykazuje také výzkum Bendíka (2010). Kvídová (2013) ve svém výzkumu odhalila naopak 93% recidivistů, mezi nimiž jsou odsouzení s maximálně sedmnáctým výkonem trestu odnětí svobody.

Délku uloženého trestu odnětí svobody zkoumal z vybraných výzkumů pouze Bendík (2010), v jehož případě je nejvíce odsouzených s délkou uloženého trestu od 1 roku do 3 let. V našem výzkumu je nejčastější trest v délce od 2 do 5 let. Vzhledem k odlišným způsobům kategorizování délek trestu odnětí svobody v jednotlivých výzkumech tuto oblast nelze přesněji porovnat.

Míru vnitřní a vnější motivace ke vzdělávání zkoumala ve svém výzkumu pouze Kvídová (2013). Stejně jako v našem výzkumu, i u ní byla skupina odsouzených s vnitřní motivací početnější než ta s motivací vnitřní. Co se týče změny motivace s rostoucím věkem, zjistila, že vnitřní a vnější motivace se s rostoucím věkem významně nemění. V našem případě závislost motivace na věku odsouzených nebyla zkoumána. Byly však zkoumány konkrétní faktory, které odsouzené motivují ke vzdělávání. Nejvíce motivující je skutečnost, že se odsouzení rádi učí něco nového, nejméně motivující je naopak vliv kamaráda a jeho účasti na aktivitách. Konkrétní motivační faktory, které vedou odsouzené k účasti na vzdělávacích aktivitách, zkoumali Berndlová (2014) a Bendík (2010). Skupina odsouzených ve výzkumu Berndlové (2014) uvedla jako nejčastější faktor účasti na aktivitách smysluplné vyplnění volného času a potřebu na chvíli opustit vězeňskou celu. V případě výzkumu Bendíka (2010) odsouzené nejvíce motivuje zahnání nudy a zábava.

Další zkoumanou oblastí byly programy zacházení z pohledu odsouzených. Konkrétně byl zkoumán názor odsouzených na účinnost programů zacházení a to, zda si odsouzení myslí, že programy zacházení mají vliv na změnu jejich chování a postoje. Stejným problémem se zabýval také Bendík (2010), který ve svém výzkumu zjistil, že 57,61% odsouzených věří v účinnost programů zacházení a 54,34% si myslí, že programy zacházení mají vliv na jejich chování a změnu postoje. V našem výzkumu vyšlo najevo, že až 62,9% odsouzených věří v účinnost programů zacházení, avšak co se týče vlivu programů na změnu jejich chování, nejvíce odsouzených (43,8%) označilo odpověď „možná“. Vliv programů zacházení na vlastní chování a postoje si potom podle výzkumu uvědomuje 37,1% odsouzených.

Zájem odsouzených o další vzdělávání zkoumal ve své práci Doležal (2009), který zjistil, že 55% odsouzených by se chtělo dále vzdělávat. Přitom největší zájem o vzdělávání vyslovili odsouzení ve věku od 30 do 40 let, nejméně potom ti nad 40 let. V našem výzkumu se objevilo 42,9% odsouzených, kteří by se chtěli dále vzdělávat a 57,1% jich další vzdělávání

z různých důvodů odmítá. Zároveň bylo zjištěno, že s rostoucím věkem se zájem o vzdělávání postupně snižuje.

Návštěvností vzdělávacích aktivit a jejich důležitostí z pohledu odsouzených se zabývala ve svém výzkumu Kvídová (2013), která zjistila, že u odsouzených mužů významně převažuje důležitost vzdělávacích aktivit nad jejich návštěvností. V našem výzkumu vyšel stejný výsledek u zkoumaných odsouzených žen, avšak co se týče odsouzených mužů, u nich návštěvnost aktivit převažovala nad označením jejich důležitosti.

Co se týče spokojenosti s nabídkou vzdělávacích aktivit z pohledu odsouzených, v našem výzkumu je 60% všech dotázaných s nabídkou vzdělávacích aktivit spokojeno, přitom pouhých 14,3% jich spokojeno není. Téměř stejné výsledky v této zkoumané oblasti vyšly najevo i ve výzkumném šetření Bendíka (2010), kde dokonce 64% odsouzených vyjádřilo svou spokojenost s nabízenými aktivitami, přitom opačný názor se objevil u 15% odsouzených.

V rámci vyjadřování nedostatků, které odsouzení spatřují celkově v oblasti vzdělávání ve VTOS, odsouzení ve výzkumu Kvídové (2013) nejčastěji uváděli:

- nadměrný počet zúčastněných na aktivitách,
- nespravedlnost a špatný přístup vychovatelů,
- špatné časové rozložení,
- žádná praktická využitelnost,
- nuda na aktivitách,
- témata probírána jen okrajově,
- málo kvalifikovaných pedagogů,
- všechno je k ničemu.

V našem výzkumu se objevovaly podobné poznámky, které byly rozšířeny ještě o potřebu rozšíření jazykově zaměřených aktivit, nabídku rekvalifikačních kurzů a možnost doplnit si stupeň vzdělání.

Závěr

Vzdělávání odsouzených ve VTOS je proces velmi složitý, jelikož v něm jde zejména o nápravu a resocializaci pachatelů trestných činů. Individuální zvláštnosti, potřeby a požadavky jednotlivých odsouzených dělají tento proces ještě náročnější, avšak má-li být prostřednictvím vzdělávání odsouzených dosaženo úspěšné resocializace, je nutno tyto požadavky v co nejvyšší míře splnit. Odsouzení mají možnost navštěvovat vzdělávací aktivity v rámci plnění programu zacházení, ve vybraných věznicích mají dokonce možnost doplnit si stupeň vzdělání v rámci formálního vzdělávání. Odsouzení dokonce uváděli, že mají možnost se ve vězení vzdělávat samostudiem, přičemž jim vychovatelé poskytnou potřebné materiály k vybrané tématice. Pokud tedy odsouzený chce, snaží se a vzdělává se, může se z něj po výkonu trestu odnětí svobody stát naprosto nový a lepší člověk.

Cílem teoretické části bylo poskytnout aktuální teoretická východiska o problematice vzdělávání ve VTOS. Je zde charakterizován výkon trestu odnětí svobody, definován pojem penologie a penitenciaristika, popsán systém vzdělávání ve VTOS a jeho historický vývoj, dále jsou charakterizovány programy zacházení a jedna kapitola je věnována také motivaci odsouzených ke vzdělávání ve VTOS.

Praktická část měla za cíl analyzovat přístup odsouzených ke vzdělávání ve VTOS v rámci programů zacházení a prozkoumat, co odsouzené ke vzdělávání nejčastěji motivuje. Výzkumné šetření proběhlo ve Vazební věznici Olomouc a Věznici Opava. Cíl práce byl splněn, jelikož byly zjištěny názory a postoje odsouzených ke vzdělávacím aktivitám, které jim věznice nabízejí. Testováním hypotéz bylo zjištěno, že recidiva nemá vliv na postoje odsouzených k programům zacházení, že ženy mají větší zájem o vzdělávání než muži a starší nemají takový zájem o vzdělávání jako mladší. Co je zajímavé, bylo také zjištěno, že vzdělání rodičů má vliv na počet vzdělávacích aktivit, které odsouzení navštěvují.

Jelikož odsouzení ve výzkumném šetření zmiňovali nedostatky, které pociťují v rámci vzdělávání ve VTOS, mohla by práce sloužit právě pro odstranění těchto nedostatků. Podle výsledků mají ženy a muži odlišné preference a potřeby týkající se vzdělávání. Muži požadují více jazykových aktivit s kvalifikovanějšími pedagogy, zatím co ženy požadují rekvalifikační kurzy a možnost formálního vzdělávání. Každá věznice má jiné možnosti, proto není možné, aby byly ve všech věznicích nabízeny stejné aktivity a na stejné úrovni. Pokud by se ale věznice zajímala o požadavky jednotlivých odsouzených, možná by došlo na to, že některé nabízené aktivity jsou nevyužité, a tedy zbytečné, zatím co na jiných aktivitách by se dalo

více zapracovat. Pokud mají vězni plnit program zacházení a ochotně navštěvovat vzdělávací aktivity, je třeba je vhodně motivovat např. zajímavým obsahem vzdělávacích aktivit, poskytováním aktuálních a nových informací, a zařazením takových aktivit, které budou prakticky využitelné. Odsouzení potřebují vědět, že jim aktivity budou prospěšné a užitečné, jinak pro ně nemá smysl je navštěvovat a jedinou motivací je pro ně v daném případě pouze povinnost plnit program zacházení.

Doufám, že tato práce pomůže, mimo jiné, informovat laickou veřejnost o problematice vzdělávání odsouzených ve VTOS jako prostředek jejich nápravy, čímž by mohly být alespoň částečně odbourány předsudky společnosti směřované k bývalým pachatelům trestných činů. Po návratu z výkonu trestu a při snaze o opětovné začlenění do společnosti a lepší život, je právě pochopení veřejnosti důležitým faktorem pro úspěšnou reintegraci. Každý z nás může v životě sklouznout na špatnou cestu, avšak při uvědomění si své chyby a při snaze o cestu zpět k lepšímu životu, by měl každý dostat druhou šanci.

Seznam použitých zdrojů

Literatura:

BEDNAŘÍKOVÁ, I. *Kapitoly z andragogiky* 2. 3. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012b, 80 s. ISBN 978-80-244-3249-6.

BENEŠ, M. *Andragogika*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2580-2.

BIEDERMANOVÁ, E., PETRAS, M. *Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011. ISBN 978-80-7338-115-8.

BRAGGINS, J. and TALBOT, J. *Wings of Learning: the role of th prison officer in supporting prisoner education*. London: Centre for Crime and Justice Studies, 2005.

ČERNÍKOVÁ, V., SEDLÁČEK, V. *Základy penologie pro policisty*. Praha: Policejní akademie, 2002. ISBN 80-7251-104-1.

ČERNÍKOVÁ, V. a kol. *Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, 244 s. ISBN 978-80-7380-138-0.

České vězeňství: Inovace programů zacházení. Praha: Vězeňská služba České republiky, 2006, roč. 14, č. 5. ISSN 1213-9297.

České vězeňství: Programy zacházení. Praha: Vězeňská služba České republiky, 2011, č. 2. ISSN 1213-9297.

Evropská vězeňská pravidla, Doporučení Rec (2006), Výboru ministrů členským státům Rady Evropy k Evropským vězeňským pravidlům. Příloha časopisu České vězeňství č. 1/2006. ISSN 1213-9297.

FÁBORY, A. *Úvod do penológie*. 1. vyd. Bratislava: Občianske združenie Sociálna práca, 2006, 176 s. ISBN 80-89185-23-1.

HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. 2. vyd. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií České Budějovice, 2006, 185 s. ISBN 80-86708-30-6.

HARTL, P. *Kompendium pedagogické psychologie dospělých*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1999, 231 s. ISBN 80-718-4841-7.

HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Velký psychologický slovník*. 4. vyd. Praha: Portál, 2010, 800 s. ISBN 978-80-7367-686-5.

HENDRYCH, I. *Vybrané kapitoly z penologie*. 1. vyd. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2010, 72 s. ISBN 978-80-7248-574-1.

HOMOLA, M. *Motivace lidského chování*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, 360 s.

HOSKOVEC, J. *Psychologie*. 1. vyd. Praha: TRITON, 2002, 105 s. ISBN 80-7254-219-2.

CHRÁSKA, M. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Vydání 1. Praha: Grada Publishing, 2007, 265 s. ISBN 978-80-247-1369-4.

JOHN, R. *Vzdělávání odsouzených ve 2. polovině 20. století*. In: Historická penologie 3/2010. Praha: Kabinet dokumentace a historie VS ČR, 2010.

JŮZL, M. *Penitenciaristika a penologie*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2012, 140 s. ISBN 978-80-97182-24-6.

KAFKOVÁ, A. *Vězeňská konference v roce 1931 v Praze*. In: Historická penologie 1/2007. Praha: Kabinet dokumentace a historie VS ČR, 2007.

Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015. Praha: Vězeňská služba ČR, Generální ředitelství, 2005.

KÝR, Aleš. *Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015*. Praha: Tiskárna Věznice Praha – Pankrác, GR VS ČR, 2005.

LIPTÁK, J. *Vzdělávání odsouzených v podmínkách výkonu trestu odnětí svobody*. České vězeňství. Praha: Vězeňská služba České republiky, 2002, roč. 10, č. 2, s. 28-30. ISSN 1213-9297.

MATĚJŮ, P. a kol. *Nerovné šance na vzdělání*. 1. vyd. Praha: Academia, 2006, 412 s. ISBN 80-200-1400-4.

MAŘÁDEK, V. *Vězeňství*. Ostrava: OU, 2005. ISBN 80-7368-002-5.

MUŽÍK, J. *Androdidaktika*. Vyd. 2., přeprac. Praha: ASPI, 2004, 146 s. ISBN 80-735-7045-9.

NAKONEČNÝ, Milan. *Motivace lidského chování*. 1. vyd. Praha: Academia, 1996, 270 s. ISBN 80-200-0592-7.

NAKONEČNÝ, M. *Lexikon psychologie*. 2. vyd. Praha: Vodnář, 2013, 658 s. ISBN 978-7439-056-2.

PALÁN, Z., LANGER, Z. *Základy andragogiky*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2008, 184 s. ISBN 978-80-86723-58-7.

PLAMÍNEK, J. *Vzdělávání dospělých: průvodce pro lektory, účastníky a zadavatele*. 1. vyd. Praha: Grada, 2010, 318 s. ISBN 978-802-4732-350.

PLEVOVÁ, I., PETROVÁ, A. *Obecná psychologie*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, 134 s. ISBN 978-80-244-3246-5.

PLHÁKOVÁ, A. *Učebnice obecné psychologie*. Praha: Academia, 2007. ISBN 80-200-1499-3.

POPELKA, J. *Penologie*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. 95 s. ISBN 978-80-244-2932-8.

SILLAMY, N. *Psychologický slovník*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001, 246 s. ISBN 80-244-0249-1.

SMÉKAL, V. *Psychologie osobnosti*. In: *Přestavba a úkol psychologie*. Materiály semenáře SAK, Brno, 1989.

SOCHŮREK, J. *Úvod do penologie*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007, 80 s. ISBN 978-80-7372-287-6.

ŠPANKOVÁ, J. *Resocializácia odsúdených*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013. 177 s. ISBN 978-80-7380-484-8.

ŠTĚRBA, V. *Penologie*. 1. vyd. Praha: Armex publishing s.r.o., 2007, 141 s. ISBN 978-80-86795-48-5.

ÚLOVCOVÁ, H. a kol. *Přístup mladých lidí ke vzdělávání a jejich profesní uplatnění. Projekt programu LS „Výzkum pro státní správu“ Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy*. Praha: Národní ústav odborného vzdělávání, 2003.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Základy psychologie*. 1.vyd. Praha: Karolinum, 2004, 335 s. ISBN 80-246-0841-3.

VÁŇA, M., *Střední odborné učiliště, učiliště a odborné učiliště Vězeňské služby České republiky 1983-1998*, příloha časopisu České vězeňství 3-4/1998. Praha: Vězeňská služba České republiky, 1998.

Internetové zdroje:

Ekonomicko-správní fakulta MU: Prezentace projektu EPLLA. In: *Masarykova univerzita* [online]. 2004 [cit. 2015-04-21]. Dostupné z: <https://www.muni.cz/events/calendar/3655>

Motivace. In: *Dielektrika* [online]. 2009 [cit. 2015-03-19]. Dostupné z: <http://dielektrika.kvalitne.cz/motivace.html>

Motivace a potřeby. In: *SVSES* [online]. [cit. 2015-03-19]. Dostupné z: <http://elearning.svses.cz/mod/resource/view.php?id=24945>

Střední odborné učiliště: Poskytované vzdělání v oboru. In: *Vězeňská služba České republiky* [online]. 2012 [cit. 2015-04-21]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/stredni-odborne-uciliste/o-nas-1656/zakladni-informace-1659/>

Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2014. In: *Vězeňská služba České republiky* [online]. 2015 [cit. 2015-06-10]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/statistiky-a-udaje-103/statisticke-rocenky-1218/statisticke-rocenky-vezenske-sluzby>

Tisková zpráva ze zasedání Republikového výboru pro prevenci kriminality 2014: *Informace o realizaci standardizovaných programů zacházení s odsouzenými a o realizaci přípravy odsouzených na propuštění z výkonu trestu odnětí svobody*. In: Ministerstvo vnitra České republiky [online]. 2015 [cit. 2015-06-16]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/tiskova-zprava-ze-zasedani-republikoveho-vyboru-pro-prevenci-kriminality-702316.aspx>

Výkon trestu odnětí svobody. In: *Vězeňská služba České republiky* [online]. 2010. [cit. 2015-03-24]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/veznice-pankrac-26/vykon-vezenstvi-652/vykon-trestu-odneti-svobody-5746>

Výkon vězeňství. In: *Vězeňská služba České republiky* [online]. 2012 [cit. 2015-04-21]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/veznice-brno-20/o-nas-1567/vykon-vezenstvi-821/>

Vzdělanostní struktura v Olomouckém kraji – výsledky SLDB 2011. In: *Český statistický úřad* [online]. 2014. [cit. 2015-06-10]. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/11276/25239161/vz_sldb2011.pdf/013ce694-83c9-41c2b3304a17504ec42d

Základní informace. In: *Vězeňská služba České republiky* [online]. 2012 [cit. 2015-05-22]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/veznice-olomouc-43/o-nas-1601/zakladniinformace-182/>

Výkon trestu odsouzených žen. In: *Vězeňská služba České republiky* [online]. 2012 [cit. 2015-05-22]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/veznice-opava-83/o-nas-1603/vykon-trestu-323/objekt-olomoucka-odsouzene-zeny-606/vykon-trestu-odsouzenych-zen-5292>

Věznice, vazební věznice a detenční ústavy v ČR. In: *Vězeňská služba České republiky* [online]. 2012. vyd. [cit. 2015-06-02]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/o-nas/zakladni-informace-4/mapa-veznic-vazebnich-veznic-a-detencnich-ustavu-cr-5401>

Zákony a vyhlášky:

Vyhláška č. 19/2015 Sb., kterou se mění vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů. In: *Sbírka zákonů*. 22. 1. 2015.

Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů. In: *Sbírka zákonů*. 30. 6. 1999.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. In: *Sbírka zákonů*. 8. 1. 2009.

Zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční stráží České republiky. In: *Sbírka zákonů*. 17. 11. 1992.

Seznam použitých zkratk

ČR – Česká republika

NGŘ – Návrh generálního ředitel Vězeňské služby České republiky

ŘVTOS – Řád výkonu trestu odnětí svobody

SOU – Střední odborné učiliště Vězeňské služby České republiky

ŠVS – Školská vzdělávací střediska

VTOS – Výkon trestu odnětí svobody

VS ČR – Vězeňská služba České republiky

Seznam obrázků, tabulek a grafů

Obrázek č. 1 - Věznice, vazební věznice a detenční ústavy v ČR

Tabulka č. 1 - Výčet odpovědí ve Vazební věznici Olomouc

Tabulka č. 2 - Výčet odpovědí ve Věznici Opava.

Graf č. 1 - Věk odsouzených

Graf č. 2 - Nejvyšší dosažené vzdělání odsouzených

Graf č. 3 - Nejvyšší dosažené vzdělání rodičů odsouzených

Graf č. 4 - Počet VTOS

Graf č. 5 - Délka VTOS

Graf č. 6 - Motivační faktory ke vzdělávání

Graf č. 7 - Účinnost programů zacházení

Graf č. 8 - Působení programů zacházení na chování odsouzených

Graf č. 9 - Využití možnosti formálního vzdělávání

Graf č. 10 - Vzdělávací aktivity ve Vazební věznici Olomouc

Graf č. 11 - Vzdělávací aktivity ve Věznici Opava

Graf č. 12 - Spokojenost odsouzených s nabídkou vzdělávacích aktivit

Graf č. 13 - Celková spokojenost odsouzených se vzděláváním ve VTOS

Seznam příloh

Příloha č. 1 - Dotazník pro Vazební věznici Olomouc

Příloha č. 2 - Dotazník pro Věznici Opava

Příloha č. 1 - Dotazník pro Vazební věznici Olomouc

Dobrý den,

jmenuji se Iveta Bögiová a jsem studentkou 5. ročníku oboru Pedagogika-veřejná správa na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého. Dotazník, který máte před sebou je součástí mé diplomové práce, ve které se snažím zjistit, jaký vztah mají odsouzení ke vzdělávání a jak vzdělávání ve věznici využívají a hodnotí. Dotazník je anonymní a bude použit pouze pro účely vědeckého výzkumu. Prosím Vás tedy o co největší upřímnost při jeho vyplňování.

Za Váš čas a ochotu děkuji.

1. Do jaké věkové kategorie spadáte?
 - a. do 20 let
 - b. 21 – 30 let
 - c. 31 – 40 let
 - d. 41 – 50 let
 - e. 51 – 60 let
 - f. nad 60 let
2. Po kolikáté jste ve výkonu trestu odnětí svobody? Uveďte číslo: _____
3. Na jakou dobu jste ve výkonu trestu odnětí svobody? Uveďte v měsících: _____
4. Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?
 - a. nedokončené základní
 - b. základní
 - c. střední bez maturity
 - d. střední s maturitou
 - e. vyšší odborné
 - f. vysokoškolské
5. Jaké je nejvyšší dosažené vzdělání Vaší matky?
 - a. nedokončené základní
 - b. základní
 - c. střední bez maturity
 - d. střední s maturitou
 - e. vyšší odborné
 - f. vysokoškolské
6. Jaké je nejvyšší dosažené vzdělání Vašeho otce?
 - a. nedokončené základní
 - b. základní
 - c. střední bez maturity
 - d. střední s maturitou
 - e. vyšší odborné
 - f. vysokoškolské

7. V následující tabulce, prosím označte křížkem, zda s výrokem souhlasíte (ANO), či nesouhlasíte (NE).

	ANO	NE
1. Vzdělávací aktivity navštěvuji, protože rád/a získávám nové informace.		
2. Vzdělávací aktivity navštěvuji, protože musím.		
3. Vzdělávací aktivity navštěvuji, protože je navštěvují mí kamarádi.		
4. To, co se v rámci vzdělávacích aktivit učíme, mě zajímá.		
5. Potřebuji se vzdělávat, abych se lépe uplatnil/a na svobodě.		
6. Těší mě, když mě pedagog pochválí.		
7. Vzdělávací aktivity navštěvuji, abych využil/a volný čas.		
8. Za neúčast na vzdělávacích aktivitách jsem kázeňsky potrestán/a.		
9. Chci být na vzdělávacích aktivitách úspěšný/á.		
10. Myslím, že mí blízcí ocení mou účast na vzdělávacích aktivitách.		
11. Vždy jsem se rád učil/a něco nového.		
12. Víím, že čím víc znalostí a vědomostí budu mít, tím lepší práci mohu sehnat na svobodě.		
13. Na svobodě budu ochoten/ochotna za vzdělávání platit.		
14. Ke vzdělávání mě vede pouze vidina peněz, které si s vyšším vzděláním budu moci vydělat.		
15. Vyplatí se mi navštěvovat více vzdělávacích aktivit.		
16. Vzdělání je pro mě životně důležité.		

8. Myslíte si, že Vám programy zacházení mohou pomoci k lepšímu návratu do společnosti?
- ano
 - možná
 - ne

9. Máte pocit, že programy zacházení ovlivňují Vaše chování nebo postoje k životu?
- ano
 - možná
 - ne
10. Kdyby se Vám ve věznici naskytla možnost doplnit si vyšší stupeň vzdělání, využil/a byste této možnosti?
- ano
 - ne, mám dostatečné vzdělání
 - ne, o vzdělávání nemám zájem
11. V následující tabulce, prosím označte křížkem, jaké vzdělávací aktivity navštěvujete a zda je považujete za důležité.

Vzdělávací aktivita	VĚTŠINOU CHODÍM	VĚTŠINOU NECHODÍM	POVAŽUJI ZA DŮLEŽITOU	NEPOVAŽUJI ZA DŮLEŽITOU
1. Biblická hodina				
2. Předvýstupní a reintegrační poradenství				
3. Problémy moderní civilizace				
4. Organizované samostudium cizího jazyka				
5. Jazyk a jazyková komunikace				
6. Finanční vzdělávání				
7. Výchovně vzdělávací program				

12. Jste spokojen/a s nabídkou vzdělávacích aktivit v rámci programů zacházení?
- ano
 - ne
 - nepřemýšlel/a jsem o tom
13. Je něco, co Vám v rámci vzdělávání ve věznici chybí, nevyhovuje, případně co byste chtěl/a změnit?
- ano, uveďte co _____
 - ne
 - nepřemýšlel/a jsem o tom

Děkuji za Váš čas.

Příloha č. 2 - Dotazník pro Věznici Opava

Dobrý den,

jmenuji se Iveta Bögieová a jsem studentkou 5. ročníku oboru Pedagogika-veřejná správa na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého. Dotazník, který máte před sebou je součástí mé diplomové práce, ve které se snažím zjistit, jaký vztah mají odsouzení ke vzdělávání a jak vzdělávání ve věznici využívají a hodnotí. Dotazník je anonymní a bude použit pouze pro účely vědeckého výzkumu. Prosím Vás tedy o co největší upřímnost při jeho vyplňování.

Za Váš čas a ochotu děkuji.

14. Do jaké věkové kategorie spadáte?

- a. do 20 let
- b. 21 – 30 let
- c. 31 – 40 let
- d. 41 – 50 let
- e. 51 – 60 let
- f. nad 60 let

15. Po kolikáté jste ve výkonu trestu odnětí svobody? Uveďte číslo: _____

16. Na jakou dobu jste ve výkonu trestu odnětí svobody? Uveďte v měsících: _____

17. Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

- a. nedokončené základní
- b. základní
- c. střední bez maturity
- d. střední s maturitou
- e. vyšší odborné
- f. vysokoškolské

18. Jaké je nejvyšší dosažené vzdělání Vaší matky?

- a. nedokončené základní
- b. základní
- c. střední bez maturity
- d. střední s maturitou
- e. vyšší odborné
- f. vysokoškolské

19. Jaké je nejvyšší dosažené vzdělání Vašeho otce?

- a. nedokončené základní
- b. základní
- c. střední bez maturity
- d. střední s maturitou
- e. vyšší odborné
- f. vysokoškolské

20. V následující tabulce, prosím označte křížkem, zda s výrokem souhlasíte (ANO), či nesouhlasíte (NE).

	ANO	NE
1. Vzdělávací aktivity navštěvuji, protože rád/a získávám nové informace.		
2. Vzdělávací aktivity navštěvuji, protože musím.		
3. Vzdělávací aktivity navštěvuji, protože je navštěvují mí kamarádi.		
4. To, co se v rámci vzdělávacích aktivit učíme, mě zajímá.		
5. Potřebuji se vzdělávat, abych se lépe uplatnil/a na svobodě.		
6. Těší mě, když mě pedagog pochválí.		
7. Vzdělávací aktivity navštěvuji, abych využil/a volný čas.		
8. Za neúčast na vzdělávacích aktivitách jsem kázeňsky potrestán/a.		
9. Chci být na vzdělávacích aktivitách úspěšný/á.		
10. Myslím, že mí blízcí ocení mou účast na vzdělávacích aktivitách.		
11. Vždy jsem se rád učil/a něco nového.		
12. Víím, že čím víc znalostí a vědomostí budu mít, tím lepší práci mohu sehnat na svobodě.		
13. Na svobodě budu ochoten/ochotna za vzdělávání platit.		
14. Ke vzdělávání mě vede pouze vidina peněz, které si s vyšším vzděláním budu moci vydělat.		
15. Vyplatí se mi navštěvovat více vzdělávacích aktivit		
16. Vzdělání je pro mě životně důležité.		

21. Myslíte si, že Vám programy zacházení mohou pomoci k lepšímu návratu do společnosti?

- d. ano
- e. možná
- f. ne

22. Máte pocit, že programy zacházení ovlivňují Vaše chování nebo postoje k životu?

- a. ano
- b. možná
- c. ne

23. Kdyby se Vám ve věznici naskytla možnost doplnit si vyšší stupeň vzdělání, využil/a byste této možnosti?

- a. ano
- b. ne, mám dostatečné vzdělání
- c. ne, o vzdělávání nemám zájem

24. V následující tabulce, prosím označte křížkem, jaké vzdělávací aktivity navštěvujete a zda je považujete za důležité.

Vzdělávací aktivita	VĚTŠINOU CHODÍM	VĚTŠINOU NECHODÍM		JE PRO MĚ DŮLEŽITÁ	NENÍ PRO MĚ DŮLEŽITÁ
1. Zdravotní a sociální vzdělávací aktivity					
2. Právní vzdělávací aktivity					
3. Aktuální společensko-politické události					
4. Anglický jazyk					
5. Německý jazyk					

25. Jste spokojen/a s nabídkou vzdělávacích aktivit v rámci programů zacházení?

- a. ano
- b. ne
- c. je mi to jedno

26. Je něco, co Vám v rámci vzdělávání ve věznici chybí, nevyhovuje, případně co byste chtěl/a změnit?

- a. ano, uveďte co _____
- b. ne
- c. je mi to jedno

Děkuji za Váš čas.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Bc. Iveta Bögieová
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	PhDr. Linda Švrčinová, Ph.D.
Rok obhajoby:	2015

Název práce:	Přístup odsouzených ke vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody
Název v angličtině:	The prisoner's attitude to education within the imprisonment
Anotace práce:	Diplomová práce se zabývá vzděláváním odsouzených ve VTOS, jejich přístupem ke vzdělávání a motivací. Teoretická část poskytuje teoretický přehled o problematice. Charakterizuje výkon trestu odnětí svobody, definuje penologii, popisuje systém vzdělávání ve VTOS, jeho význam a vývoj, dále charakterizuje programy zacházení a motivaci odsouzených ke vzdělávání. V praktické části jsou shrnuty výsledky výzkumného šetření, které proběhlo ve Vězební věznici Olomouc a ve Věznici Opava. Hlavním cílem praktické části je analyzovat přístup odsouzených ke vzdělávání ve VTOS a prozkoumat, co je ke vzdělávání ve VTOS nejčastěji motivuje.
Klíčová slova:	Odsouzený, výkon trestu odnětí svobody, penologie, program zacházení, vzdělávání ve VTOS, motivace ke vzdělávání
Anotace v angličtině:	This thesis is about the education of convicts during the imprisonment, their attitude and motivation for education. The theoretical part provides a theoretical overview of the issues. It characterizes the imprisonment, defines terms as a penology, describes the system of education during the imprisonment, it's importance and development. It also characterizes the treatment programs and motivation for prisoners education. The practical part summarizes the results of the research, which was carried out in the prisons of Olomouc and Opava. The main aim of the practical part is to analyze the attitude of prisoners to education during the imprisonment and examine the most motivational factors for education of prisoners.
Klíčová slova v angličtině:	Prisoner, imprisonment, penology, treatment program, education within imprisonment, mativation for education
Přílohy vázané v práci:	Příloha č. 1 - Dotazník pro Vězební věznici Olomouc Příloha č. 2 - Dotazník pro Věznici Opava
Rozsah práce:	95 stran + 6 stran příloh
Jazyk práce:	český